

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
Nr. 4 2005 • ANUL XV • CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ
de știință și cultură

Nr. 4 (118) 2005
aprilie

REDACTOR-ŞEF
Alexandru BANTOŞ

REDACTOR-ŞEF ADJUNCT
Grigore CANȚĂRU

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexei ACSAN, Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Mircea BORGILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huşi), Anatol CODRU, Nicolae CORLĂTEANU, Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Demir DRAGNEV, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Iulian FILIP, Gheorghe GONȚA, Victor V. GRECU (Sibiu), Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Ion MELNICIUC, Valeriu RUSU (Franța), Marius SALA (Bucureşti), Dumitru TIUTIUCA (Galați), Petru ȚARANU (Vatra Dornei), Vasile ȚĂRA (Timișoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

Pentru corespondență:
Căsuța poștală nr. 83,
bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 87 03, 23 46 98
e-mail: limba_romana@mail.md

Am fost și rămân un om ce nu m-am manifestat niciodată ca o fire înfocată, care se mistuie într-o văpaie. Sunt o fire măsurată, cumpănită, meditănd mult la fiecare pas făcut în viață. Poate de aceea unii m-au apreciat ca persoană nehotărâtă, care nu știe, chipurile, ce trebuie să întreprindă în cutare sau cutare moment. De fapt, această nesiguranță aparentă se explica prin necesitatea unui răgaz în aprecierea situațiilor prin care mi-a fost dat să trec. [...] Nu m-am văzut un apostol sau diriguitor de conștiințe în anii marilor răscruți. De cele mai multe ori asemenea diriguitori nu rezistă criticii și, o dată cu schimbarea vremurilor, rămân slabe repere onomastice, privite cu indiferență, deseori cu dispreț și chiar cu dușmănie. Am căutat să înțeleg perioada istorică în desfășurare, cu toate contradicțiile, sfâșierile și frivolitățile ei. Ca o ființă tentaculară, m-am străduit să percep diverse domenii științifice: de la matematică și tehnică la medicină și biologie, de la arta plastică, muzică și sport la istorie, literatură și filologie, în special, lingvistică.

Acad. Nicolae Corlăteanu,
din volumul **Răspântii**, Chișinău, 1995

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

EDITOR: colectivul redacției
ISSN 0235–9111

LECTORI: Elena ISTRATI, Veronica ROTARU
PROCESARE COMPUTER: Oxana BEJAN
Com. nr. 120, Tipografia „Balacron”, mun. Chișinău, Calea Leșilor 10

Revista *Limba Română*

Contribuții importante la crearea unui spațiu al comunicării libere între toți cei interesați de limba, istoria și cultura românilor.

Rubrici permanente – *Cum vorbim, cum scriem?*, *Sociolingvistică*, *Analize și sinteze*, *Portofoliul profesorului*, *Poesis*, *Comunicare și limbaj*, *Știință și filozofie*, *Permanența clasicilor* ș.a. – susținute de specialiști notorii din Republica Moldova, România, Franța, Germania, S.U.A. ș.a.

Suport didactic pentru procesul de învățământ, inclusiv pentru examenul național de bacalaureat.

Abonați-vă la revista *Limba Română*

Abonamentele pot fi perfectate la agențiile „Poșta Moldovei” și „Moldpresa”. În România – la Rodipet (a se consulta catalogul publicațiilor din Republica Moldova, poziția 77075).

Orice articol publicat în revista *Limba Română* reflectă punctul de vedere al semnatarului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

SUMAR

ARGUMENT

Nicolae CORLĂTEANU. Las vouă moștenire...; 1989
5

NICOLAE CORLĂTEANU

– 90

Silviu BEREJAN. Un promotor constant al limbii literare române
10

Anatol CIOBANU. *Vir doctissimus et magister illustrissimus*
14

Nicolae MĂTCAȘ. *Eppur, si muove!*
25

Ion MELNICIUC. Irepetabilul savant
28

Irina CONDREA. Un dascăl al tuturor
31

Ion EȚCU, Teodor COTELNIC. Slujitor fidel al verbului matern
35

Ion CIOCANU. Exemplu și îndemn
39

Vladimir ZAGAEVSCHI. Fonetica pentru lingviști și lingviștii despre fonetică
42

EVOCĂRI. MĂRTURII

Maria COSNICEANU. Îndrumător al discipolilor
50

Victor CIRIMPEI. Cine merge încet ajunge departe
52

Mihail Gh. CIBOTARU. Omul care nu știe să se frăsuie
56

Lidia COLESNIC-CODREANCA. În căutarea vocației...
57

„Bucovina e o istorie vie...”
Dialog: Nicolae BILEȚCHI – acad. Nicolae CORLĂTEANU
60

RETROSPECTIVĂ NECESARĂ

„Atribuirea denumirii de Limbă Română pentru noțiunea de Limbă Literară în Republica Moldova nu știrbește nici autoritatea și nici demnitatea nimănu”. Dialog: Alexandru BANTOȘ – acad. Nicolae CORLĂTEANU
65

Nicolae CORLĂTEANU. România literară în Republica Moldova: istorie și actualitate
73

ADDENDA

Ședința lărgită a prezidiului Academiei de Științe a Republicii Moldova pentru discutarea și aprobarea răspunsului solicitat de Parlamentul Republicii Moldova
85

Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului „limba moldovenească”
93

AUTORI

96

OMAGIU

Academicianului Nicolae CORLĂTEANU

la 90 de ani

Nicolae CORLĂTEANU

LAS VOUĂ MOȘTENIRE...

După vremea faptelor, a căutărilor și a efortului creator, vine în viața omului o vreme a liniștii, a retrospectivității și a spovedaniei: port în sufletul meu experiența amăruie a peste șaptezeci de ani de muncă științifică și pedagogică și voi să mă adresez – foștilor elevi și studenți, celor care cunosc lucrările și activitatea mea, tineretului studios, tuturor oamenilor de bună credință – cu vorbele înțeleptului strămoș Marcus Tullius Cicero: *Ego plus quam feci, facere non possum*, adică „Mai mult decât am făcut, n-am putut să fac”.

Am recunoscut, în anii din urmă, că eu, fiind constrâns de regimul sovietic, am vorbit și am scris despre „limba moldovenească”, deși aveam în inimă (o știau mulți dintre voi!) și Țara, și limba, și istoria întregului neam românesc. Eram, dragii mei, „supt vremi”, sub crunte vremi, eram – mai ales filologii – copiii nedoriți ai unei realități istorice vitrege și nu aveam voie să rostim răspicat întregul adevăr.

Astăzi timpurile s-au mai schimbat, trec anii... și eu îmi amintesc tot mai des de versurile mântuitoare ale lui Ienăchiță Văcărescu:

*Las vouă moștenire
Creșterea limbii românești
Și-a patriei cinstire.*

Le doresc învățăceilor mei, cărora m-am străduit să le mențin trează conștiința de neam și care muncesc acum în așezămintele științifice, de învățământ, de cultură, în justiție și în instituțiile statului, să contribuie permanent la extinderea și consolidarea adevărului că limba noastră literară, limba exemplară pe care o folosim și o vor folosi și generațiile viitoare, limba lucrărilor literare și științifice, limba din documentele administrative etc. este, precum susține și Academia de Științe a Moldovei, una singură și se numește **Limba Română**, aceeași pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistrieni, cei din Banatul sârbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, SUA etc.).

Sunt la o vârstă înaintată și mulțumesc Celui de Sus că mă are în pază și că mă pot bucura de lumina Lui. Sunt recunoscător destinului că am ajuns a fi contemporanul ideii de integrare europeană a Republicii Moldova, țară ai cărei reprezentanți oficiali beneficiază, în cadrul lucrărilor Consiliului Europei, ale altor foruri internaționale, de traduceri nu în pretinsa (de art. 13 al Constituției) limbă „moldovenească”, ci în **limba literară română**, limbă aptă să exprime în chip civilizată această opțiune strategică, creând premise optime de comunicare dintre diferite națiuni și culturi.

Cred că în condițiile actuale se impune, mai mult decât oricând în istoria Basarabiei, concilierea (inclusiv a partidelor politice) în problema denumirii limbii. Istoria însăși reclamă acest obiectiv. Cei din fruntea țării sunt chemați să repare greșelile trecutului, de aceea mă adresez lor: fiți mai înțelepți, renunțați la vechile precepte, oficializați adevărul, faceți să dispară dintre noi, pentru totdeauna, „mărul discordiei”! Numai astfel vom redobândi demnitatea de cetățeni ai unui stat realmente liber, independent și suveran. Țineți minte! – v-o spun în calitate de încercat drumeț pe întortocheatele căi ale basarabenilor – Limba română este numele corect și adevărat al limbii noastre și ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani și pentru cei ce vor veni după noi.

Eu cred, cred sincer în izbânda limbii române și a neamului românesc!

Dixi et salvavi animam meam!

N. Codreanu

27/0405

Chișinău, 1998. Profesorul Eugen Coșeriu, scriitorul Iacob Burghiu, profesorul Vasile Botnarciuc și acad. Nicolae Corlăteanu la Președinția Republicii Moldova

1996. La 5 ani ai revistei *Limba Română*

Nicolae CORLĂTEANU

1989

La sfârșit de deceniu, secol și mileniu e pe deplin firesc să încercăm a stabili ce a însemnat și ce semnifică în raport cu ființarea noastră, a fiecărui român basarabean, trecerea de la un regim politic, social, economic, cultural la altul. Una dintre caracteristicile fundamentale ale acestei primeniri cred că trebuie să vizeze presa, rolul ei distinct în răspândirea ideii de libertate în sensul adevărat al acestui cuvânt care înseamnă: a nu constrânge pe cineva să acționeze contrar dorinței și convingerilor sale. Presa nu mai este, nu are dreptul să mai fie, acum un tribunal ce condamnă pe cei ce se *abat* de la *normele prestabilite*. Am scăpat, se pare, de indicațiile și hotărârile cc-ului (moscovit sau chișinăuian). Altfel vorbind, suntem pe calea redobândirii demnității de cetățean, a drepturilor civice și morale, deși acest deceniu nu a făcut să dispară încă teama revenirii (poate sub altă formă) la trecutul nu tocmai îndepărtat.

În al doilea rând, în acești ani ne-am dat seama că limba pe care o vorbim noi, basarabenii, ca printr-un miracol a reînviat, asemeni păsării Phoenix, care a renăscut din propria cenușă, datorită instinctului firesc de supraviețuire.

La sfârșitul secolului al XVII-lea marele om de știință Dimitrie Cantemir a subliniat, inclusiv în limbaj grafic, printr-o compoziție alegorică, rolul cunoașterii în aprecierea realității, constatând că omul se deosebește de animale prin minte și înțelepciune. Rolul minții, al înțelepciunii și al cugătății este specific ființei umane ce se remarcă printr-o atitudine rațională a comportamentului său. Neagoe Basarab (domnul Țării Românești în anii 1512-1521), în învățăturile sale către fiul Theodosie, considera că: „Mintea este cap și învățătură dulce. Sfârșitul ei este preamărit. Mintea este un dar și o comoară netrecătoare, care nu are sfârșit niciodată”. Intuiția critică și discernământul sunt indispensabile accesului spre un mod de viață plin de demnitate. Acestea și alte precepte i-au determinat pe cei de la 1989 să ajungă să perceapă și să realizeze ceea ce au înfăptuit în ziua de 31 august.

Fapta lor va rămâne înveșnicită în memoria urmașilor.

Casa Limbii Române, 2000. Nicolae Corlăteanu vorbește la festivitatea dedicată aniversării a 85 de ani de la naștere

1996. Ion Ungureanu, Nicolae Mătcaș și Nicolae Corlăteanu la revista *Limba Română*

Silviu BEREJAN

UN PROMOTOR CONSTANT AL LIMBII LITERARE ROMÂNE

În nr. 4 din 1988 al revistei *Nis-tru* a apărut binecunoscutul articol *Veșmântul ființei noastre* semnat de Valentin Mândăcanu, în care acad. N. Corlăteanu era blamat ca unul ce a promovat „teoria” celor două limbi romanice orientale – româna și „moldoveneasca”. Mai târziu, spre onoarea autorului, el „a găsit curaj – după cum menționează N. Mătcaș – să-și ceară scuze public în fața dlui Corlăteanu pentru tonul cam ofensator al articolului” (vezi *L.R.*, nr. 3, 1995).

În luna mai 1990, la cea de a 75-a aniversare a academicianului, *Revista de Lingvistică și Știință Literară* (nr. 4) a inserat la rubrica „Aniversări” un material omagial sub semnătura Colegiului de redacție, unde dă explicațiile de rigoare, absolvindu-l pe colegul nostru mai în vârstă de acuzele ce i s-au adus în presă, care se refereau, de fapt, la toți lingviștii din republică.

Iată ce se spunea în acel material:

„Deși știa mai bine decât toți că e vorba de aceeași limbă literară pe care o folosesc și dincolo de

Prut, sub acțiunea împrejurărilor vitrege N. Corlăteanu, ca și mulți alții, cu toată împotrivirea interioară, a acordat – în teorie – sprijin politicii oficiale de preconizare a două limbi, în practică însă contribuind la promovarea (sau cel puțin neîmpotrivindu-se promovării) faptelor de limbă ce veneau în contradicție flagrantă cu așa-zisa „teorie”. El n-a încercat să exercite presiuni asupra colegilor și subalternilor în vederea orientării cercetărilor în făgașul denaturării realității sau al măsluirii materialului de limbă întru susținerea ideilor teoretic-eronate. Tocmai prin aceasta se și explică în bună măsură faptul că astăzi, când gândirea lingvistică s-a eliberat, în sfârșit, din încorsetarea ideologică și politică de până nu demult, se poate constata cu satisfacție că, în afară de un număr restrâns de articole și broșuri de circumstanță, aproape toate celelalte lucrări lingvistice de sinteză, precum și studiile concrete de aprofundare realizate în ultimele două-trei decenii în republică, demonstrează cu prisosință identitatea glotică moldo-română, căci materialul cercetat în ele, deși numit moldovenesc, este – la scară generală – singurul care putea fi: cel unic românesc. Drept incontestabilă dovadă în acest sens pot servi numeroasele recenzii și ecouri, apărute mai ales în străinătate, în care aceste lucrări sunt tratate

ca investigații în domeniul limbii române, ceea ce corespunde, evident, realității...” (p. 66).

Aceste explicații și această susținere, venite din partea unui grup foarte autoritar de filologi, membri pe atunci ai Colegiului de redacție al revistei (S. Berejan, N. Bilețchi, A. Borș, E. Botezatu, I. Ciornâi, H. Corbu, M. Cosniceanu, M. Dolgan, A. Eremia, I. Ețcu, M. Gabinschi, V. Gațac, E. Junghietu, N. Onea, V. Pâslaru, V. Pohilă, C. Popovici, S. Semcinschi, R. Udler), și-au făcut efectul!

În anii următori, până prin 1995, în publicațiile din republică apar mai multe articole, interviuri, recenzii și aprecieri, în care se revalorifică opera științifică a savantului, demonstrând cu argumente de necontestat că lingvistul N. Corlăteanu s-a ocupat toată viața de limba română și a adus contribuții de valoare la studierea aprofundată și competentă a acesteia.

De acum la cea de a 80-a aniversare a profesorului nostru, al tuturor, *Revista de Lingvistică și Știință Literară* dedică în întregime un număr (nr. 3, 1995) acestui eveniment cultural-științific, iar revista *Limba Română* (nr. 3 din 1995) propune la rubrica *Aniversări* un grupaj de materiale, în care, prin articolele colegilor și foștilor discipoli N. Mătcaș, I. Melniciuc, V. Melnic și A. Ciobanu, academicianul Nicolae Corlăteanu este repus la loc de cinste în lingvistica din Republica

Moldova.

Astfel N. Mătcaș scrie că „profesorul Corlăteanu s-a aflat dintotdeauna la catedra creșterii spirituale a neamului românesc oropsit, pe care l-a vrut dezrobit întâi de toate prin lumina cărții” (p. 76). Și mai departe: „Nicolae Corlăteanu este patriarh al lingvisticii românești din această margine de Țară nu numai în sensul venerabilei vârste pe care o rotunjește zilele acestea, ci și în acela de domn, unanim și meritoriu recunoscut, al limbii române din Basarabia”.

Prof. A. Ciobanu, tot în această rubrică, subliniază că, „trăind sub un regim totalitarist... un savant de talia profesorului N. Corlăteanu... trebuia să se acomodeze la absurda situație politico-socială. Dar ce însemna atunci „a te acomoda”? Aceasta însemna a fi duplicitar, ipocrit, fățarnic, a vorbi oficial una, dar a crede, a fi convins personal de alta, a te arăta în lume altfel de cum ești în viață etc. Foarte mulți oameni de bună-credință... au procedat anume așa doar din dorința de a supraviețui” (p. 88-89).

În același număr 3 din 1995, regretatul acum prof. V. Melnic subliniază un moment esențial ce-l caracterizează pe acad. N. Corlăteanu, anume faptul că el „ne-a învățat și pe noi, miile de discipoli, să păstrăm acea sfântă legătură intimă ce există între limbă și Țară,

pentru că, cine nu are țara în inimă, zadarnic o caută pe hartă.

Academicianul Corlăteanu **a avut și are** în inima sa și Țara, și limba, și istoria neamului românesc”, încheie Vasile Melnic (p. 97).

Ion Melniciuc atrage atenția asupra faptului că acad. N. Corlăteanu manifestă un deosebit interes și față de manuale, participând în decursul anilor la editarea multora dintre ele, dar păstrând „o pasiune permanentă față de cele de lexicologie”. El a editat în trei rânduri (în 1969, în 1982 și în 1992 în colaborare) un manual de lexicologie ce „a servit drept carte de căpătâi pentru multe generații de studenți filologi de la noi și chiar din afara republicii...” (p. 93). „Anume acest manual, continuă I. Melniciuc, îi caracterizează plenar opțiunile sale științifice. **Lexicologia** este opera de vârf a savantului N. Corlăteanu, care, întors totalmente cu fața spre adevărul științific, e gata să înfrunte cele mai năprasnice furtuni...” (tot acolo).

Cu aceeași ocazie, adică tot la aniversarea de 80 de ani, U.S.M. publică o culegere de studii, intitulată **Omagiu academicianului Nicolae Corlăteanu**, la care participă majoritatea filologilor din republică.

Pe data de 20-21 iulie a aceluiași an „în incinta Parlamentului și-a desfășurat lucrările Conferința științifică «Limba română este numele corect al limbii noastre» cu participarea unor romaniști de

renume din Sankt Petersburg, Kiev, Chișinău, în sală fiind prezentă aproape toată intelectualitatea de creație din republică (oameni de știință, cadre didactice, scriitori, parlamentari, ziariști). Referatul de bază, prezentat de acad. Nicolae Corlăteanu, *Româna literară în Republica Moldova (istorie și actualitate)*, ca și celelalte comunicări și dezbaterile care au urmat, a fost transmis în direct la radio și expus în editorialul cotidianului guvernamental *Moldova suverană* din 22 iulie.

Semnatarul materialului intitulat *Muntele a venit la Mahomed, dar Mahomed nu era acasă*, I. Stici, menționează printre altele: „Am fost impresionat, înțelegând că magul de la Caracui s-a scuturat de zgură, a trecut prin purgatoriul conștiinței și ni s-a arătat mare și tare, a devenit iar un stejar. Raportul profesorului Corlăteanu rămâne fragment de istorie...” (p. 1).

În 2000, la 85 de ani ai academicianului, iese de sub tipar cartea **Așa am trecut până acum prin viață. Schiță bibliografică**, elaborată tot la U.S.M., în care, ca într-un veritabil letopiseț, sunt fixate toate evenimentele filologice semnificative, toate publicațiile profesorului, toate numele celor ce au trecut prin școala corlăteniană în decursul a peste șapte decenii de activitate neîntreruptă.

Probabil, datele din această carte nu mai pot fi găsite toate nici în

arhivele Universității, nici în cele ale Academiei, nici în bibliotecile personale. Fiind adunate în volum, ele devin acum patrimoniu inalienabil al filologiei românești din Basarabia.

Tot în anul 2000 hebdomaderul *Săptămâna* inserează la rubrica „Limba moldovenească monument de limbă literară românească”, sub semnificativul titlu *Limba moldovenească a fost limba lui Arghezi vorbită în R.S.S. Moldovenească*, un articol semnat de redactorul săptămânalului Viorel Mihail în care acad. N. Corlăteanu este reabilitat pe deplin, de această dată nu numai de discipolii și colegii săi, opera Domniei sale fiind apreciată la justa ei valoare. „Citiți, scrie autorul, **Lexicologia** lui N. Corlăteanu..., găsiți în ea ceva care nu e în spiritul limbii române? Nu veți găsi, domnii mei”. Și la p. 9 a *Săptămânii* îi publică fotografia împreună cu doi din primii săi discipoli, ce nu l-au părăsit și nu l-au lăsat singur niciodată. (Vezi mai sus cele spuse de ucenicii săi în revista *L.R.* nr. 3 din 1995.)

Așadar, N. Corlăteanu a organizat procesul de studiere a limbii, literaturii și folclorului românesc

atunci, când, în condițiile spațiului dintre Prut și Nistru, acest lucru era extrem de dificil, orice acțiune întreprinsă în direcția dată fiind pe muchie de cuțit, căci riscai să intri în conflict fie cu forurile diriguitoare, fie cu adevărul istoric. Academicianul și-a asumat acest risc, dar nu fără a plăti tribut regimului.

Se poate spune de aceea, cu toată convingerea, că, chiar și sub denumirea de „moldovenească”, patriarhul filologiei basarabene a promovat întotdeauna limba literară română, ducând după sine și întreaga cohortă de continuatori, mult mai descătușați azi în noile condiții (ceea ce e vădit mai ușor, desigur!).

Așa l-am cunoscut noi, discipolii, și așa va rămâne el în istoria științei noastre despre limbă, pe care o vor scrie tot ucenicii săi.

Anatol CIOBANU

**VIR DOCTISSIMUS
ET MAGISTER
ILLUSTRISSIMUS**

Decanul de vârstă al filologilor din Republica Moldova, doctor habilitat, profesor universitar, academician al A.Ș.M. Nicolae Corlăteanu s-a născut la 14 mai 1915 într-o familie de țărani din satul Caracui. În anul 1934 a absolvit liceul „Al. Donici” din Chișinău, iar în 1939, 1940 facultățile de litere și filozofie și cea de drept ale Universității din Cernăuți. Între 1940-1941 a fost învățător într-o școală medie din orașelul Ocnîța. Pe timpul războiului muncește la o uzină militară din Rusia, iar din 1943 e angajat la Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice, evacuat la Buguruslan, regiunea Orenburg.

După război revine la Chișinău, susține în 1949, la Kiev, teza de candidat în științe filologice, devine șef de secție, apoi director (1961-1969) la Institutul de Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a A.Ș. din U.R.S.S. (din 1961 – al A.Ș.M.). În 1965 susține la Moscova teza de doctor habilitat în științe filologice. Din 1961 este membru corespondent, iar din 1965 academician al A.Ș.M. Din 1946 și până în 1988 a muncit fără întrerupere, prin cumul, și la Universitatea de Stat din Chișinău în calitate de lector,

lector superior, docent, profesor universitar.

Acad. N. Corlăteanu a fost primul șef al catedrei de limbă și literatură la U.S.M., fondată în anul 1946. A condus catedra 3 ani (până în 1949).

Pe parcursul lungii sale cariere științifice și pedagogice (de mai mult de 60 de ani), acad. N. Corlăteanu a publicat circa 800 de denumiri de lucrări (monografii, studii, manuale, programe, crestomații, articole, recenzii, tablete, rezumate, note etc.). A fost decorat cu câteva ordine și medalii. Este „Eminent al Învățământului din U.R.S.S.” și „Eminent al Învățământului din Republica Moldova”, Laureat al premiului de Stat al Moldovei în domeniul Științei și Tehnicii, Om Emerit în Știință și Tehnică din Republica Moldova, membru al Uniunii Scriitorilor, Cavaler al Ordinului Republicii.

Direcțiile de investigare și tematica abordată de acad. N. Corlăteanu sunt extrem de largi, ele fiind acoperite de lucrări valoroase și înalt apreciate. Vom numi doar unele din aceste direcții și cele mai cunoscute lucrări ale autorului. Conform analizei noastre, am putea delimita, în mod convențional, 10 direcții în activitatea de cercetare:

1. **Latina vulgară** ca bază a **limbilor neoromanice și romanistica**. E cazul să amintim aici monografia „Issledovanie narodnoi latâni i eio otnoșenii s romanskimi iazâkami” (editată la Moscova în

1974 și recunoscută în fosta Uniune Sovietică și în străinătate ca una din cele mai reușite sinteze în domeniul romanisticii). Acad. N. Corlăteanu chiar în anul jubiliar (2005) a revizuit această operă, a tradus-o în limba română acompaniat de fosta sa studentă Lidia Colesnic, actualmente doctor conferențiar la Catedra de Filologie Clasică a U.S.M. Manuscrisul a fost predat la editură. Un studiu important este și *Romanizarea și reromanizarea* (1999).

2. Istoria limbii române.

De fapt, ar trebui să precizăm că aproape în toate scrierile acad. N. Corlăteanu e prezent elementul diacronic. Din lucrările cu tematică istorică menționăm: *Începuturile scrisului în limba moldovenească* (1947), *Originea fondului lexical de bază* (1955); *În jurul unei controverse filologice (Raporturile dintre „Codicele Voronețean” și „Lucrul sfinților apostoli” al lui Coresi* (1960, 1963); *Scrisul românesc: începuturile lui* (2000) etc.

3. **Istoria limbii literare** – o direcție preferențiată a cercetătorului. La această temă menționăm cercetările: *Capitole din istoria limbii literare* (1971) și *Schițe de istorie a limbii moldovenești literare* (1980) – ambele scrise în colaborare; *Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate* (1995) etc.

4. **Probleme de fonetică și fonologie** au fost abordate în două volume de sinteză: *Fonetica limbii moldovenești literare contemporane* (1978) și *Fonetica* (1993) în colaborare cu V. Zagaevschi; o serie de articole științifice.

5. **Lexicologia și lexicografia** au constituit pasiunea (și „slăbiciunea”) dintotdeauna a maestrului. Nu vom exagera afirmând că mai mult de jumătate din opera sărbătoritului se referă la cercetarea lexicului și frazeologiei sub diverse aspecte. În intervalul de timp dintre apariția manualului pentru universități *Curs de limbă moldovenească literară contemporană*, vol. I (1956), unde *lexicul* cuprinde vreo 150 de pagini, și volumele *Lexicologia* (1969), (1982) și *Lexicologia* (1992) în colaborare cu prof. Ion Melniciuc, domnul profesor a inserat în diferite reviste și culegeri zeci de articole privind sinonimia, omonimia, frazeologia, neologismele, lexicul sub aspect etimologic, lexicul terminologic etc. Un larg ecou (10 recenzii) a avut cartea *Cuvântul în vâltoarea vieții* (1980). E valoroasă și monografia *Încadrarea lingvistică în realitățile europene* (2001), în paginile căreia sunt tratate probleme actuale de vocabular „european”, în principiu terminologic. Originală sub aspect conceptual și ca mod de interpretare este recenta monografie *Neologismul în opera eminesciană: Creația poetică. Proza literară. Eminescu – jurnalistul* (2004).

Cât privește *lexicografia*, N. Corlăteanu a elaborat nu numai cea mai consistentă schiță de istorie a lexicografiei românești, inclusiv a celei din Basarabia secolului al XIX-lea, ci și, în colaborare cu mult regretatul său coleg și prieten Eugeniu Russev, un apreciat *Dicționar rus-român* (circa 60.000 de cuvinte), publicat la Moscova (ed. I, 1954,

ed. II, 1967).

6. **Probleme de gramatică**, în special cele de morfologie, cum ar fi *Categoria gramaticală a cazului la substantive* (1955), *Problema studierii substantivelor din „Poveștile” lui I. Creangă* (1959), *Perfectul simplu la Ion Creangă* (1965), *Valoarea morfologică a alternanței fonetice* (1978), *Derivatologia* (1997) etc.

7. **Scriitorul și limba lui; contribuția scriitorilor clasici și contemporani la dezvoltarea limbii literare**. Familiarizat încă din anii de liceu cu creația marilor clasici, N. Corlăteanu a propagat opera acestora întreaga sa viață, analizând moștenirea literară a lui Al. Russo, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă ș.a., ultimul rămânând o adevărată pasiune a cercetătorului. Acad. N. Corlăteanu i-a consacrat zeci de articole, inclusiv monografia, devenită și teză de doctor habilitat, *Studiu asupra sistemului lexical moldovenesc din anii 1870-1890* (Contribuția lui Ion Creangă și a altor scriitori la valorificarea stilistică a vocabularului contemporan) (1964). În cele 500 de pagini ale cercetării autorul abordează, cu lux de amănunte, probleme generale de metodologie, cum ar fi: conceptul de limbă literară; formarea limbii literare române (controverse); principalele ei etape de dezvoltare; căile de îmbogățire a lexicului; problema dezvoltării stilurilor limbii literare; coraportul dintre limba comună națională, limba literară, limba literaturii artistice și limba scriitorului; contribuția scriitorilor clasici la dezvoltarea

limbii literare; particularitățile lexicofrazeologice și stilistice ale părților de vorbire (substantivul, adjectivul, verbul, articolul, conjuncția, particula, interjecția și onomatopeele) în opera lui I. Creangă.

Monografia impresionează prin profunzimea tratării problemelor abordate, prin cunoștințele autorului în domeniul istoriei literaturii române și a celei universale, prin caracterul ei instructiv, înscriindu-se în istoria filologiei romanice ca o contribuție importantă la marea și nobila operă de valorificare a moștenirii clasice.

Despre alți scriitori: *Alecsandri* (1968), *Farmecul cuvântului – Al. Russo* (1969), *Problema limbii în concepția lui Alecu Russo* (1975), *V. Alecsandri și limba literară* (1978), *D. Cantemir și limba literară* (1981), *Despre limba operei lui Andrei Lupan* (1982), *Scriitorul în fața limbii literare* (1985), *Creația scriitorilor moldoveni în școală* (1985), *Poeta Magda Isanos* (1991).

8. **Cultivarea limbii**. Un merit incontestabil al acad. N. Corlăteanu rezidă în faptul că la începutul anilor '60, când poluarea limbii noastre era în toi, practic, funcțiile ei sociale se redusese la minimum (ele fiind preluate de limba „fratelui mai mare”), apar concomitent două articole *Cultivarea limbii și problemele ei actuale* și *Ce este cultivarea limbii?* – ambele în 1961. N. Corlăteanu, pe de o parte, a dat alarma, arătând că am ajuns pe malul prăpastiei, iar, pe de altă parte, a îndemnat pe tinerii cercetători (savanți, pedagogi, ziariști, artiști,

crainici, editori etc.) să participe la salvarea și salvagardarea graiului nostru. Învățatul publică articole de cultivare a limbii, ia cuvântul la radio și televiziune, abordând aceleași probleme, fondează seria de broșuri *Cultivarea limbii*, din care au apărut vreo 10 fascicule, susține, în mod sistematic, în revista *Femeia Moldovei*, rubrica „Limba noastră” (1975-1982) și „Ca o vatră – limba noastră” (1982-1995), organizează câteva conferințe teoretico-practice cu tema „Cultura limbii noastre” în orașele Chișinău, Bălți, Cahul, Soroca, Orhei, Călărași ș.a. Corectitudinea limbii sub variatele ei aspecte a fost tratată în: *Normele literare și chestiunile de cultivare a limbii* (1962), *Cultivarea limbii la etapa actuală* (1963), *Să cultivăm limba literară* (1963), *O problemă arzătoare – cultivarea limbii* (1963), *Cultivarea limbii și școală* (1966), *Și vorbirea orală trebuie cultivată* (1970), *Limba preseii periodice* (1971), *Cuvântul și arta fotografică într-un sprijin reciproc* (1999), *Ecologia limbajului* (1992), *Vorbirea vie și ortografia* (1991) etc.

Exemplul personal al acad. N. Corlăteanu privind grija față de corectitudinea limbii române este urmat de mulți discipoli, foști studenți ai Domniei sale, precum și de toți acei cărora nu le este indiferentă soarta graiului matern.

9. Sociolingvistica și interferența limbilor. Trăind și activând în fosta Uniune Sovietică, într-un mediu lingvistic extrem de complicat, unde majoritatea limbilor naționale (130 la număr) erau înlăturate din

uzul oficial, unde factorii sociali și extralingvistici erau considerați ca forța motrice în „dezvoltarea” limbilor naționale sub influența limbii ruse, nici un lingvist de bună credință nu putea rămâne impasibil față de unele momente principiale privind așa-zisul bilingvism național-rus, interferența lingvistică la diferite nivele ale limbii, soarta limbilor mici, limba de comunicare interetnică etc.

Deși constrâns de regimul totalitar să exprime punctul de vedere oficial asupra acestui cerc de probleme, acad. Corlăteanu strecura sistematic în lucrările de sociolingvistică și gânduri sănătoase cu referire la importanța limbii materne în dezvoltarea individului și a culturii naționale, la necesitatea de a cultiva simțul limbii, de a însuși norma literară, de a se feri de influențele nefaste ce veneau în urma invaziei fizice și spirituale rusești, de a păstra și dezvolta tradiția lingvistică, deoarece, sublinia savantul, „nu suntem o limbă neografă”.

Vom numi câteva publicații ale autorului pe teme sociolingvistice: *Rolul factorilor sociali în dezvoltarea limbii* (1968), *Sur l'interaction linguistique romano-slave* (1968), *Naționalul și internaționalul în literatură, limbă și folclor* (1969), *Dezvoltarea diferențială a nivelelor limbii și raportarea lor la condiționarea socială* (1970), *Bilingvismul și polilingvismul* (1972), *Problema interacțiunii limbilor* (1974), *Rolul tradițiilor culturale în procesul corelației și dezvoltării limbilor* (1976), *Pentru păstrarea și cultivarea con-*

științei naționale (1990) etc.

10. **Istoria filologiei.** Cunos-când bine savanții lingviști din trecut și pe cei contemporani, acad. Corlăteanu a găsit timp și bunăvoință să scrie despre unii dintre ei, să le analizeze opera, arătând contribuția concretă pe care au adus-o la dezvoltarea științei despre limbă. De sub pana maestrului au ieșit aprecieri obiective despre Mihail Lomonosov (1961), despre lexicografa C. Marțișevskaia (1987), despre slavistul moscovit Filip Filin (1982), despre lingvistul ucrainean Ivan Belodid (1976) – cu ultimii doi (demult decedați) a colaborat îndeaproape.

A întreținut relații de lucru cu mulți romaniști din fosta Uniune, dintre care îl menționăm pe savantul din Sankt Petersburg, autorul studiului *Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești* (trad. din rus., Chișinău, 1960) Vladimir Șișmariov (1973), pe moscovitul de origine română Dimitrie Mihalcea, devenit Mihalci – profesor de romanistică și bun prieten al nostru (1980) ș.a.

Deosebit de apropiați sufletului îi sunt înaintașii neamului românesc, filologii care „au câpăcit la haina limbii noastre”, dezvoltând-o, normând-o, aliniind-o la celelalte limbi-surori ale gintei latine. Prof. N. Corlăteanu s-a aplecat cu pietate asupra moștenirii lăsate de Ion Heliade-Rădulescu (1992), de profesorii săi de la Universitatea din Cernăuți Grigore Nandriș (1992) și Leca Morariu (1993). A mai scris despre valorosul istoric Eugeniu

Russev, colegul său de liceu, devenit apoi și coleg de Academie, coautor și prieten de familie (1986), despre folcloristul Gheorghe V. Madan (1993), despre marele patriot Nicolae Testemițeanu (1992), despre astronomul basarabean Nicolae Donici (1994), despre prof. D. E. Mihalci (2000), despre unul dintre cei mai fideli discipoli ai săi Vasile Melnic (1994), despre profesorul Eugen Coșeriu ș.a.

Deși foarte ocupat cu cercetările proprii, acad. N. Corlăteanu găsește timp să recenzeze unele lucrări de mare valoare. Vom aminti câteva din ele: *Dicționarul român-rus* de B. Adrianova și D. Mihalci (1953), *Dicționarul limbii române literare contemporane* în 4 volume (1958), *Recueil d'études romanes publié à l'occasion du IX congrés international de linguistique romane*, Paris, 1959 (1961); *Boriba idei i napravlennii v iazâcoznanii našego vremeni* de R. Budagov (1979).

Săritor la nevoie, gata să-i ajute pe foștii săi studenți, dintre care mulți sunt cercetători științifici, acad. N. Corlăteanu a redactat zeci de lucrări colective și individuale. Vom indica numai câteva nume de autori care au avut fericirea de a fi îndrumați de savant: S. Berejan, I. Melniciuc, M. Cosniceanu, V. Melnic, V. Zagaevschi, A. Eremia, T. Cotelnic, I. Ciornâi ș.a.

* * *

Omagiatul nostru face parte din acea cohortă de oameni de știință care reușesc să cumuleze, în mod fericit, activitatea de cercetare cu cea

de instruire a tinerilor setoși de carte. Din 1946 – anul fondării Universității de Stat din Moldova – și până în anul 1988 N. Corlăteanu a muncit la Catedră, urcând încet, dar sigur, toate treptele ierarhiei universitare: lector – lector superior – docent – profesor. A ținut permanent două din cele mai prestigioase cursuri: „Limba moldovenească contemporană” (cu toate compartimentele ei) și „Limba latină populară”, de asemenea cursuri și seminare speciale.

Prelegerile lui captivau pe studenți prin profunzimea gândurilor expuse, prin varietatea materialului faptic, prin logica demonstrărilor și spiritul inovator al interpretărilor, prin atitudinea personală, deseori cu totul originală față de multe probleme dificile și, desigur, prin expresivitatea formei de expunere. Zeci de studenți care au devenit profesori de limba și literatura română, ziariști, cercetători științifici, scriitori, redactori, editori etc. au auzit cu mult folos cursurile maestrului, familiarizându-se cu multiple probleme de lingvistică și de filologie, în general, și, în primul rând, dezvoltându-și ceea ce se cheamă „simțul limbii” materne, atât de necesar fiecărui om de cultură. Poate tocmai de aceea toți foștii studenți care au frecventat prelegerile profesorului universitar N. Corlăteanu își amintesc de ele cu mândrie și recunoștință.

Savantul fără școală științifică e ca pomul fără roadă. N. Corlăteanu nu și-a imaginat viața făcând cercetări *in vitro*, izolat de semeni. În jurul prof. N. Corlăteanu

s-au adunat, începând cu anii '50, mulți tineri, pe care maestrul i-a îndrumat și i-a călăuzit în cercetare. Sub conducerea prof. N. Corlăteanu și-au scris și și-au susținut tezele de doctorat Anatol Ciobanu, Maria Cosniceanu, Vasile Melnic, Anatol Eremia, Maria Bârcă, Gheorghe Colțun, Elena Pânzaru-Belinschi, Irina Condrea, Maria Graur ș.a.

Totdeauna gata a promova oamenii harnici, cinstiți, acad. N. Corlăteanu a fost referent oficial la susținerea publică a mai mult de 40 de teze de doctor și doctor habilitat în filologie, atât la Chișinău, cât și în alte centre științifice. Acești discipoli „indirecți” ai maestrului îi sunt recunoscători pentru ajutorul acordat. Am vrea să amintim aici numai câteva nume: Haralambie Corbu (academician), Silviu Berejan (academician), Alexandru Dârul (doctor habilitat), Vasile Soloviov (doctor în filologie), Vitalie Marin (doctor habilitat, profesor universitar), Victor Gațac (membru al A.Ș. din Rusia), Mihail Dolgan (membru corespondent al A.Ș.M., profesor universitar), Nicolae Ravevschi (doctor habilitat), Nicolae Bilețchi (membru corespondent al A.Ș.M., prof. universitar), Teodor Cotelnic (doctor hab., prof. universitar), Ion Ețcu (doctor hab., prof. universitar).

Omagiatul a participat activ la diferite congrese, simpozioane, conferințe științifice de lingvistică, organizate pe parcursul ultimilor 45-50 de ani, în diferite centre universitare din Republica Moldova, Ucraina, Federația Rusă, Uzbekis-

tan, Cazahstan, Tagikistan, România, Bulgaria, fosta Cehoslovacie, Italia, Armenia, Lituania, Estonia, Letonia, Georgia etc.

Istoria a făcut în așa fel ca savantul și profesorul Nicolae Corlăteanu să-și desfășoare activitatea în perioada totalitarismului, când era „promovată” așa-zisa teorie despre existența celor două limbi est-romanice diferite: româna și „moldoveneasca”. Fiind o comandă socială venită direct de la dictatorul Stalin, „teoria” în cauză apare în R.A.S.S.M. (1924). Se urmăreau scopuri de „eliberare”, mai precis – de recucerire a Basarabiei „subjugate” de români (1918-1940).

Astăzi sunt cunoscute tristele rezultate ale politicii lingvistice (și a celei naționale) din ex-Uniunea Sovietică, în general, și din fosta R.S.S.M., în particular. La 28 iunie 1940 basarabenii s-au trezit cu o nouă limbă – „moldovenească” – împânzită cu rusizme.

Cine îndrăznește să se împotrivească acestei *linghi* sau, doamne ferește, să pună la îndoială existența ei în Moldova Sovietică, era declarat „dușman al poporului” și ostracizat pe veci.

Ei bine, în asemenea ambiante concrete, trăind sub un regim antinațional, ce ar fi putut face un savant de talia profesorului N. Corlăteanu, care a absolvit două facultăți „pe timpul românilor” și cunoștea întreaga moștenire literară? Răspunsul stă la suprafață: trebuia să se acomodeze la absurda situație politico-socială. Asupra lui se îndreptau însă ochii ageri și

necruțători ai *partidului* (și nu numai ai partidului), iscodind ce scrie, ce spune, *cum* tratează problemele alfabetului, ortografiei, limbii, literaturii, istoriei ș.a.

În aceste condiții vitrege savantul și pedagogul Corlăteanu s-a văzut constrâns a face uneori târg de conștiință, a susține unele idei inconsistente, acestea fiindu-i impuse de „cursul politic al partidului”. Cele spuse se referă la afirmațiile deplasate cu privire la bilingvismul moldo-rus, „înflorirea” așa-zisei limbi moldovenești, îmbogățirea continuă a vocabularului și sintaxei în urma calchierilor și împrumuturilor din limba lui Pușkin etc.

Și cu toate acestea, meritul omagiatului nostru ca savant și ca cetățean constă în faptul că Dlui n-a elogiât în public pseudoteoria despre așa-zisa limbă moldovenească. N. Corlăteanu utilizează glotonimul „limba moldovenească” (pentru că altfel nici nu se putea pe timpurile acelea!), dar conținutul acestui termen era „umplut” *de facto* cu toată istoria limbii române literare unice, arătându-se mereu rolul cărturarilor (Gr. Ureche, I. Neculce, M. Costin, N. Costin, N. Milescu-Spătaru, D. Cantemir ș.a.) și al scriitorilor clasici (Al. Russo, I. Creangă, M. Eminescu, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Al. Mateevici și mulți alții).

Apelând deseori la un limbaj esopic, ambiguu și chiar sibilic, N. Corlăteanu reușea să rostească și adevăruri importante. Acest lucru îl recunoaște și omagiatul: „Numai astfel se putea, în acele condiții, menține trează conștiința de neam

și de credință, de apartenență la unul și același popor, la una și aceeași entitate națională” (Vezi interviul din revista *Limba română*, 1995, nr. 1, p. 50).

Că cele spuse reflectă adevărul, ne convingem citind lucrările academicianului N. Corlăteanu publicate după 1990, când, în sfârșit, în republică s-a instaurat libertatea cugetului și a cuvântului, când oamenii de știință, inclusiv cei din domeniul științelor umaniste, pot să spună adevărul fără a se teme de repercusiuni de ordin administrativ și disciplinar. Din mai multe studii, articole și interviuri ale savantului omagiat, apărute în Republica Moldova și în România, reiese cât se poate de clar că în estul Europei există o singură limbă romanică – *limba română*, că această limbă e a românilor de pretutindeni. Pentru o mai amplă documentare vezi interviul profesorului Corlăteanu publicat în nr. 1, 1995 al revistei *Limba Română*, din care se poate deduce atitudinea omagiatului față de sterila dispută ce mai continuă în republica noastră referitor la așa-zisa limbă „moldovenească”.

Cu permisiunea cititorului, voi evidenția (din respectivul dialog) câteva gânduri actuale și deosebit de relevante pentru *modus-ul cogitandi* și poziția civică a lingvistului N. Corlăteanu: 1) „Cred că atribuirea denumirii de *limbă română* pentru noțiunea de limbă literară în Republica Moldova *nu știrbește cu nimic autoritatea și nici demnitatea nimănui* (subl. n. – A.C.). Ea are însă avantajul că prin această

recunoaștere avem tot dreptul de a folosi întreaga moștenire clasică literară și lingvistică de pe întreg spațiul est-romanic, se creează posibilitatea de a pătrunde mai lesne și mai adânc în contextul general european *în care limba română nu este în nici un chip pusă la îndoială* (subl. n. – A.C.)” (p. 49-50). La aceste adevăruri axiomatiche nu se cer nici un fel de comentarii. 2) „Trebuie să înțelegem cu toții, odată și pentru totdeauna: *încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă romanică, diferită de română, n-au dat nici un fel de rezultate*” (subl. n. – A.C.) (Tot acolo).

Anume pe timpul regimului totalitar se făceau tentative de „a fonda” teoretic existența unei limbi moldovenești. După cum se știe, ele s-au terminat cu un total eșec. La acest joc pueril de-a știința au renunțat, până la urmă, lingviștii de prestigiu – academicienii români Al. Graur și Ion Coteanu, membrul corespondent al A.Ș. din Rusia Ruben Budagov, profesorul universitar moscovit Samuil Bernștein, academicianul și profesorul universitar din Sankt Petersburg Raimund Pjotrowski ș.a. Spre marele nostru regret, această evoluție firească, această deschidere spre adevărul științific privind istoria neamului și a limbii, evenimentele din anii 1988-1994 i-au lăsat indiferenți pe unii politicieni, care continuă să promoveze (și să impună prin legile adoptate) dogmele vechi, respinse de argumentul științific. Politica nu ar trebui să se amestece în știință,

căci deseori îi face servicii proaste și, în consecință, nu are nimeni câștig de cauză. În acest sens, acad. N. Corlăteanu menționează: 3) „Puterea politică a unui singur partid – în condițiile unei democrații veritabile, care se extinde tot mai mult pe întreg globul pământesc – deși poate să se impună pentru o anumită perioadă și în domeniul literar-lingvistic (în cazul nostru la denumirea limbii) – tocmai datorită faptului că nu se sprijină pe argumente, pe dovezi științifice și adevăr, pe cunoașterea istoriei, a faptelor concrete ale limbii noastre și ale multor alte limbi, *cred că nu are șanse de izbândă definitivă, ci doar temporară* (subl. n. – A. C.)” (p. 50). Sunt lucruri care nu se hotărăsc prin votare, din ambiție sau din spirit de grup.

Menționăm că cele spuse de acad. N. Corlăteanu au găsit susținere în mesajul Președintelui de atunci al Republicii Moldova din 27 aprilie 1995, adresat Parlamentului în vederea revotării Articolului 13 din Constituția Republicii Moldova în următoarea reformulare: „Limba de Stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română”. În mesajul respectiv se poate citi: „Oare această tendință firească a oricărui neam și popor de a vorbi și a scrie o limbă cultă poate fi străină voinței neamului și poporului nostru, cum încearcă unii să prezinte lucrurile? Oare părinte să fie acela care-și dorește ca fiul lui să nu cunoască mai multe ca el? Oare făcând atâtea din puținul pe care ni-l putem permite, în condi-

țiile de astăzi, pentru dezvoltarea și funcționarea altor limbi vorbite pe teritoriul țării, avem dreptul să ferecăm în formule greșite, să sărăcim propriul grai, propria limbă?”.

Patetismul acestor întrebări retorice exprimă un adevăr incontestabil: limba română trebuie repusă, în sfârșit, în drepturile ei inalienabile, căci numai **cu și prin** ea ne vom plasa pe orbita valorilor europene, alături de alte limbi și popoare civilizate.

În cazul dat este vorba de limba maternă – coloana vertebrală a națiunii, sufletul unui popor, zestrea cea mai scumpă pe care o moștenesc copiii de la părinți, averea comună a oamenilor. Savanții sunt acei care studiază în profunzime istoria limbii și a neamului și tot ei sunt obligați a familiariza masele largi cu adevărul științific. *Limba și istoria* țin de competența savanților, iar „problemele de știință sunt, după N. Corlăteanu, de competența forurilor științifice. Și numai a lor” (p. 49).

* * *

Ajungând la capătul consemnărilor, vrem să menționăm, în mod expres, că activitatea științifică și pedagogică a lui N. Corlăteanu a fost supusă mereu imixtiunilor, ingerințelor și presiunilor din partea mai marilor regimului totalitarist, fapt care îi amăra sufletul, îl deruta, îl sustrăgea de la problemele de știință, pe care era chemat a le rezolva, și, în ultimă instanță, îl împingea la marginea prăpastiei, transformându-l, prin șantaj și spaimă, în *homo duplex*.

Cu toate incovenientele de ordin extralingvistic, muncea în sudoarea frunții: de sub pana lui ieșeau noi și noi lucrări, unele dintre ele devenind opere de referință. Cine își dă osteneala să citească aceste scrieri cu un limbaj echivoc, ambiguu, plasându-le în anturajele concrete istorico-politico-administrative, poate alege ușor grâul de neghină și poate înțelege gândurile voalate, presupuzițiile autorului, ele fiind conjugate cu cea magistrală – unitatea lingvistică, istorică și de neam a moldovenilor, muntenilor, ardelenilor, bucovinenilor, bănățenilor etc., a românilor de pretutindeni și dintotdeauna.

* * *

La această aniversare a academicianului Nicolae Corlăteanu, discipolii săi vin cu un sincer cuvânt de omagiu și se închină dascălului, dorindu-i multă și durabilă sănătate, noi forțe de creație, dispoziție tinerască, primăvară-n suflet, fericire, noroc și voie bună.

Dumneavoastră, dragă domnule academician, între 80 și 90 de ani ați publicat peste 70 de lucrări, între care și 5 cărți: *Răspântii* (1995, 184 pag.), *Nandrișii* (1998, 97 pag.), *Așa am trecut până acum prin viață* (2000, 130 pag.), *Neologismul în opera eminesciană* (2004, 224

pag.), *Latina vulgară* (2005 sub tipar, 160 pag. în colaborare cu Lidia Colesnic). Caracterul extrem de prodigios al activității dumneavoastră este un exemplu demn de urmat...

*Venerandissime et carrissime
academicice Nicolae Corlăteanu!*

*VIVAS, CRESCAS, FLOREAS,
tu, qui iustissimam venerationem
apud nos omnes habes!*

1995; 2005

„...În viață contează fața, nu masca.”

Nicolae MĂTCAȘ,
absolvent al Facultății
de Istorie și Litere,
Universitatea de Stat
din Chișinău, promoția 1962

EPPUR, SI MUOVE!

Venerabilul om de știință, educatorul a sute și mii de intelectuali basarabeni (și nu numai) din perioada postbelică, academicianul Nicolae Corlăteanu, contemporanul nostru, poate fi numit, pe drept cuvânt, „al veacului copil”.

Mi-a devenit profesor de pe la 6-7 ani și îl consider și acum profesorul meu. Primele litere ale alfabetului rusesc, cu care ne „fericiseră”, peste noapte, „eliberatorii” sovietici, le-am învățat dintr-o cărțuțică de-a mamei, care se pomenise dintr-odată analfabetă și care umbla la cursurile serale de „lichidare a analfabetismului”. Cărțuțica se numea **Abecedar pentru vârstnici**, iar autorii ei erau Nicolae Corlăteanu și Eugeniu Russev.

Peste 10 ani, la anul I de universitate, la cursul de *Lexicologie*, l-am văzut pe domnul profesor în carne și oase: zvelt, tânăr, senin, cu fața unui soare ce răsare dimineața, bun cum e pâinea cea caldă, frumos și modest ca o floare de cicoare, de care eram îndrăgostiți toți (și băieți și fete), dobă de carte. Însă din butoiul de cunoștințe pe care le posedă domnul profesor ne servea, nu puteam pricepe de ce, cu lingurița de miere. Acum înțeleg

procedul metodic la care apela ilustrul pedagog: puținul rămâne în memoria ascultătorilor, multul se evaporă.

Sunt mândru, împreună cu toți colegii de facultate, că am absolvit școala academică a domnului profesor. Cred că și domnul profesor se mândrește cu brazda pe care a răsturnat-o pe ogorul culturii, științei, literelor din Basarabia. Prin tot ce am învățat de la Domnia sa: cunoștințe, cumsecădenie, decență, bunătate, ne-am străduit și noi, de-a lungul carierei, să fim un pic mai buni, mai blajini, mai frumoși în cuget și-n simțire.

Inchiziția kaghebigă i-a alungat pe profesorii noștri din agora în siberiile de gheață, de unde nu mai exista drum de întoarcere, sau, pe puținii care au fost tolerați, i-a forțat să ne servească minciuna drept adevăr. Sunt extrem de puțini cei care au știut să ne călăuzească pe sinuoasele poteci (dintr-o epocă de urmărire generalizată) spre adevăr. Nicolae Corlăteanu este unul dintre aceștia. Prin limbajul D-sale esopic, dar și al unui avocat abil, domnul profesor ne pune pe noi, învățăceii, să medităm de partea cui este adevărul. Mai țineți minte? Pentru a spulbera acuzațiile de lașitate, pe care ni le aducea, mult mai târziu, nouă, profesorilor de limbă de la Institutul Pedagogic „Ion Creangă”, un fost discipol, de altfel, foarte capabil, voi reproduce o mostră din expunerile dascălului nostru: *Unii lingviști romaniști* (parcă-i aud și acum vocea catifelată, un pic târăgănată, neaoș „moldovenească”), *printre care și academicianul român Alexandru Graur,*

socot că, în condiții social-politice și național-statale noi, graiul moldovenesc din R.S.S. Moldovenească s-a constituit într-o limbă aparte a națiunii sovietice moldovenești: limba moldovenească. Pentru obiectivitate ar trebui să amintesc că, într-un interviu din 1985, acad. A. Graur, la întrebarea dacă s-ar putea vorbi despre existența unei limbi moldovenești aparte, cum afirmase anterior, a răspuns prompt: „Bineînțeles că nu; moldoveneasca este un dialect (sau subdialect) al limbii române (sau dacoromâne)”. Și înțeleptul nostru Esop continua de la catedră: „Alți romaniști, printre care și lingviștii sovietici R. A. Budagov, D. E. Mihalci, consideră că limba moldovenească ar fi o varietate teritorială a limbii române”. Aici comentariul domnului profesor se termina. Cine are urechi de auzit să audă, cine are capacitatea de a judeca – să înțeleagă!

Cursul de *Lexicologie* al domnului profesor abundă în prezentarea reflexelor romanice ale originalelor latinești. Când ajungea la așa-zisele „limbi romanice răsăritene”, reflexul era dat în „moldovenește” cu caractere rusești și în „românește” cu caractere latine. Domnul profesor nu le comenta, însă studenții D-sale vedeau că regele numit în enciclopediile sovietice „moldavskii iazâk” era gol.

Regimul concentraționar nu accepta din partea savantului servil nici comportarea lui Diogene și nici limbajul lui Esop. Lui să-i spui dacă e albă sau neagră (altfel spus, cu cine ești: cu „ai noștri” sau cu „ai lor”?). Deja în plin proces de restructurare gorbaciovistă, când o bună parte din oamenii de cultura

și de suflet românesc din Basarabia crezuseră că adevărul trebuie rostit întreg, așa cum este, când cenaclul medicului Anatol Șalaru luase proporțiile unui pojar, când multă lume recunoștea deschis că suntem români, vorbim românește, de aceea trebuie să revenim la scrisul nostru latin, locotenenții regimului, care se agățau și de un pai în apărarea ideologiei oficiale, n-au pregetat să-i expună opoziției publice pe cei cărora timp de o viață de om le înoculaseră în oase răceala Siberiei. S-a pomenit atras în plasa acestora și iubitul nostru profesor, obligat să scrie, la comanda c.c.-ului, un articol despre etapele dezvoltării limbii moldovenești, mai ales despre „înflorirea fără precedent” a acesteia în perioada sovietică. Penibilă situația în care, aidoma lui Galileo Galilei (1564-1642), adept al teoriei heliocentrice, care, în 1633, în fața tribunalului inchizitorial, fusese umilit și silit să-și retracteze propriile idei, spunând că nu Pământul se-nvârte în jurul Soarelui, ci invers, și domnul profesor Corlăteanu fu pus în situația umilitoare de a recunoaște univoc existența de sine stătătoare a așa-zisei limbi moldovenești.

Opinia publică, în persoana reputatului om de cultură și de literă Valentin Mândăcanu (*Veșmântul ființei noastre*, revista *Nistru*, nr. 4, 1988), a fost necruțătoare cu slăbiciunea de moment a omului Corlăteanu. Timp de 8 ani de la întâmplarea de tristă pomină obrazul savantului Corlăteanu a ars de jenă în fața propriei conștiințe, a științei pe care o reprezintă și în ochii lumii. Am putea să ne închipuim cât de greu a suportat bunul nostru profesor acest supliciu? Știe oare domnul

profesor cât de mult am așteptat noi o revenire a Domniei sale asupra acelui subiect?

Se zice că același Galileo Galilei, când s-a ridicat din genunchi, umilit în convingerea sa, ar fi rostit expresia devenită celebră: *Eppur, si muove!* („Și totuși, (pământul – *N.M.*) se-nvârte!”). Mă bucur sincer că, după 8 ani de tăcere și izolare în „turnul de fildeș”, domnul profesor Corlăteanu, la Conferința *Numele corect al limbii noastre este limba română*, care, la inițiativa revistei *Limba română*, pe data de 20-21 iulie 1995, și-a ținut lucrările în fața parlamentarilor de la Chișinău, a avut curajul să spună, aidoma înaintașului său italian de acum trei veacuri și jumătate: „Și totuși, este română!”. Citez din raportul domnului profesor: „Cât privește limba literară, limba model, exemplară, de care ne folosim mai ales în scris, în lucrările literare, științifico-tehnice, limba oficială din documentele noastre social-politice și administrative, ea trebuie numită Limba română. Ea este limba normată, supradialectală, limba română literară, unică pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistreni, cei din Banatul sârbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, SUA etc.” (după culegerea: **Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente**, Revista *Limba Română*, Fundația *Grai și suflet*, Chișinău, 1996, p. 42). Spre dezamăgirea lui Stati și Co, se recunoaște nu numai unitatea de limbă, ci și unitatea de conștiință, unitatea de neam.

Valentin Mândăcanu a recurs la gestul cavaleresc de a se în-

china și de a-și cere scuze în fața domnului profesor pentru tonul său vehement din articolul care a revoluționat lumea basarabeană, iar noi toți, adoratorii domnului profesor, am răsuflat ușurat când acesta din urmă a reușit să izgonească sclavul din sine, ispășindu-și păcatul de a fi pactizat – într-un moment crucial pentru destinele basarabeanului dezmoștenit de limbă și istorie –, fie și numai pentru o secundă, cu diavolul. Reabilitarea domnului profesor de către opinia publică s-a produs! (Amintesc aici, cu titlu de informație, că și Galilei a fost reabilitat de biserică abia în 1992!)

Parafrazând un cunoscut dicton rusesc, voi spune că nu numai eu, ci noi toți am ieșit din **Abecedarul** domnului profesor Corlăteanu. Ne mândrim că suntem discipoli direcți ai Domniei sale, iar prin noi – multe alte generații de tineri, care n-au avut norocul să-l aplaude în aula studentească. Personal, mă bucur că, împreună cu colegii de la *Limba Română*, l-am ajutat să se izbăvească de satana.

Ne quid falsi audeat, ne quid veri non audeat istoria! („Teamă-se istoria de orice minciună, să nu se teamă de nici un adevăr!”), după cum spuneau latinii.

Mulți și fericiți ani, stimate domnule profesor! Cu adânci plecăciuni.

12.04.2005, București

Ion MELNICIUC

IROPETABILUL SAVANT

Ctitorul nu poate fi repetat. Germenele unei idei rămâne pururi singular. El poate fi **dezvoltat, completat, imitat**. Dar nicidecum reprodus.

Savantul cu nume notoriu acad. Nicolae Corlăteanu e unul nepereche în știința limbii de la noi.

Pentru că a CTITORIT-O. A plăsmuit-o cu inima. Cu sufletul și cu rațiunea.

Este, într-un fel, deschizător de căi.

Cu riscul de a ne repeta, vom readuce în memoria cititorilor interesați niște gânduri spuse acum zece ani cu ocazia jubileului octogenar. Pentru această revenire la „trecut” avem și o explicație. Un **adevăr** nu poate aparține trecutului. El este al **prezentului continuu**. Adică și al **viitorului**. A-l repeta înseamnă a-l permanentiza. E o datorie a noastră de conștiință.

Opera științifică a nonagenarului Nicolae Corlăteanu este, într-adevăr, vastă. Rar specialist care se încumetă să valorifice toate compartimentele limbii deopotrivă (citiți: în profunzime). Domnia sa a încercat. Și i-a reușit.

Astăzi toată lumea savantă din Republica Moldova (și nu numai) învață la Școala Lingvistică a dlui academician Nicolae Corlăteanu. Oricine poate beneficia de studii solide în cele mai diverse domenii: fonetică, lexicologie, lexicografie,

gramatică, stilistică, istorie a limbii literare, sociolingvistică, interferențe lingvistice etc.

Amploarea investigațiilor sale este întru totul firească: nu poți pătrunde până la capăt esența unei probleme de limbă, dacă nu studiezi îndeajuns și fenomenele lingvistice adiacente, cu care se află în relații intrinseci. Or, diapazonul extins al cercetărilor efectuate pe parcursul celor 60 de ani dovedesc un potențial științific enorm, cu care a fost dotat de la natură. Dar și datorită unei munci asidue, cu jertfire de sine.

Nu o dată am afirmat cu toată tăria și voi repeta ori de câte ori e nevoie: talentul de cercetător științific al savantului Nicolae Corlăteanu s-a manifestat plener în **lexicologie** și **lexicografie**.

Lucru ușor explicabil: **limba** e, întâi de toate, **vocabular**. Aceasta înseamnă că cel care și-a propus studiul limbii în multitudinea ei aspectuală este obligat să parcurgă universul ei lexical – **vocabularul**.

Teza e confirmată și de **Enciclopedia** editată la Chișinău, care îl prezintă pe academicianul-profesor N. Corlăteanu ca „specialist (am adăuga: **mare**) în lexicologia și lexicografia **română**” (subl. ne aparține – I.M.).

Debutază în lexicologie în îndepărtatul an 1949. În **Anale Științifice** îi apare articolul *Cu privire la expresiile idiomatice din limba moldovenească* (citiți: **română** – I.M.).

Tot în acea perioadă (1949) elaborează (împreună cu E. Russev) un **Dicționar rus-moldovenesc** cuprinzând circa 40 de mii de cuvinte și expresii, iar mai târziu, în anul 1954, un **Dicționar rus-român** a cărui apariție (o asemenea lucrare

putea fi tipărită atunci doar la Moscova!) ilustra – prin ea însăși – identitatea și unitatea celor „două limbi”.

Un dicționar bilingv rus-moldovenesc (= român) echivala atunci, după importanță, cu un manual de limbă maternă (= română) și cu unul de limbă rusă în activitatea unui scriitor, ziarist, traducător, pedagog sau cercetător științific. În situația unui **bilingvism monolingv**, impus din afară, altă soluție nu exista. Autohtonii erau nevoiți să însușească, alături de limba maternă, limba rusă, care avea să devină mai târziu „a doua limbă maternă” (aberație acceptată nu din liber consimțământ).

Dicționarele și-au îndeplinit onorabil misiunea: au acoperit în acel timp o lacună de mult simțită în lexicografia noastră. În plus, au favorizat apariția ulterioară a altor lucrări lexicografice de acest fel, dar mai performante, mai uzuale, mai corecte în raport cu exigențele timpului.

Un loc aparte în prodigioasa-i activitate științifică îi revine valorificării moștenirii noastre clasice în domeniul limbii și literaturii. În mod deosebit este pasionat de studierea operei lui Ion Creangă. Adică, revine la izvoare, extinzându-și aria de investigații și asupra altor scriitori clasici români.

De rezultatele muncii Domniei sale astăzi beneficiază oricine are la îndemână lucrarea monografică **Studiu asupra sistemii lexicale moldovenești din anii 1870-1890 (Contribuția lui Ion Creangă și a altor scriitori la valorificarea stilistică a vocabularului contemporan)**, editată la Chișinău în 1964. E opera care l-a scos în lume și i-a servit mult timp drept carte de

vizită. Astăzi lucrarea e solicitată de lingviști, profesori, studenți, ca și în anul apariției. E de datoria noastră s-o reedităm în alfabetul românesc, dacă dorim să fie un bun și al generațiilor ce vin.

Un merit incontestabil al savantului Corlăteanu e că găsește aplicare practică operelor sale. Investigațiile din domeniul lexicologiei (și din alte domenii) s-au soldat cu niște capitole de manuale școlare și universitare. În anul 1956 apare un **Curs de limbă moldovenească literară contemporană. Vol. 1**, manual pentru facultățile de filologie din R.S.S.M., în care este inclus și compartimentul *Lexicul* aparținând acad. N. Corlăteanu. Iar în 1957 editează, în colaborare cu alți cinci coautori, un manual școlar de limbă română pentru clasele VIII-IX, partea întâi având trei compartimente: *lexicologia, fonetica, morfologia*.

Cercetările de profunzime în domeniul lexicologiei culminează prin editarea manualului de lexicologie pentru școala superioară – parte componentă a unui curs integral de limbă română literară contemporană în trei volume. Volumul I – **Lexicologia**, vol. II – **Fonetica și Morfologia**, vol. III – **Sintaxa**. În 1982 este reeditat și completat în mod substanțial. Douăzeci și trei de ani a slujit procesul de învățământ universitar acest manual (vol. I, 1969-1992).

Anul 1992 aduce și democratizarea învățământului. Domnul profesor-academician Nicolae Corlăteanu, membru activ al Catedrei de Limbă Română de la U.S.M., era cel mai indicat să ne onoreze cu un nou manual de lexicologie pe potriva timpului. Receptiv la nevoile școlii superioare, exigent

față de sine, responsabil în toată puterea cuvântului, conștientizând misiunea ce-i revine, Domnia sa îl angajează în calitate de coautor pe fostul său student, colegul de catedră care subsemnează acest articol.

Manualul de lexicologie pentru universități (1992) încununează activitatea îndelungată de lexicolog și lexicograf a academicianului N. Corlăteanu. Este net superior celor precedente (1969, 1982) prin mai multe calități:

- a) s-a eliberat de ideologia regimului totalitar;
- b) a exclus minciuna ce înlocuia adevărul științific;
- c) a pus în circulație glotonimul **limba română**;
- d) a îmbrăcat haina firească a scrisului românesc;
- e) și-a extins aria problematică;
- f) a luat în calcul ultimul cuvânt al științei lingvistice.

La toate acestea vom plasa și curajul deosebit al dlui academician de a-și revedea unele opinii în probleme controversate de lexicologie: este tratată pe nou clasificarea frazeologismelor, tipurile polisemiei (metafora, metonimia și sinecdoca); însăși concepția manualului a fost revizuită. Or, într-un manual contează, în primul rând, viziunea științifică asupra problemelor abordate. Anume **Lexicologia** îi caracterizează plenar opțiunile sale științifice de ultimă oră. Concludente în acest plan sunt constatările dumisale: „Această carte apare într-o perioadă când se poate vorbi despre o reînviere a unor realități lingvistice care erau reprimare istoricește și psihologicește timp de mai mult de jumătate de veac... În prezenta **Lexicologie** trece ca un fir roșu ideea

de modernizare a limbii române (în special a celei vorbite pe teritoriul Republicii Moldova) în corespundere cu stadiul contemporan de progres științific, tehnic, cultural.

Modernizarea vocabularului (ca și a limbii în general) în circulație astăzi în Republica Moldova înseamnă, de fapt, o revenire la trecut, la însușirea moștenirii clasice literare...” (*Cuvânt înainte*, p. 3).

Așadar, **Lexicologia** este opera de vârf a savantului Nicolae Corlăteanu, întors totalmente cu fața spre adevărul științific.

Încurajat de aerul proaspăt al democratizării, dl academician rămâne credincios unei pasiuni din tinerețe – cercetărilor științifice. Și în al nouăzecelea an al vieții sale nu părăsește masa de scris.

Recent ne-a bucurat cu un nou volum – **Neologismul în opera eminesciană** (223 de pagini). E cartea pe care a scris-o o viață întreagă. E cartea sa de vis. Cartea ce-i încununează onorabil preocupările lexicologice. Dar și întreaga-i operă.

E cartea în care a încăput tot **adevărul științific**.

Pentru asta îl și venerăm. Pentru tot ce a făcut Domnia sa în știința și în cultura românească îi aducem lauri recunoștinței noastre omenești.

Azi și întotdeauna.

Irina CONDREA

UN DASCĂL AL TUTUROR

Numele academicianului Nicolae Corlăteanu se asociază, întâi de toate, cu statutul de profesor – aceasta a fost vocația întregii sale vieți. Sute, mii de studenți i-au ascultat prelegerile, i-au răspuns la examene și colocvii, au scris sub conducerea distinsului dascăl comunicări, teze de licență, doctorate. Pe studenți îi cucerea ținuta sa maiestuoasă, discursul academic de mare rafinament, minuțios documentat și sprijinit întotdeauna de cunoștințe enciclopedice. Profesorul Nicolae Corlăteanu știa să păstreze o distanță anume, să creeze un spațiu miraculos între student și profesor, în care nu exista loc pentru un alt comportament decât cel de respect și demnitate. Nu-l supărau și nu-l iritau răspunsurile slabe sau obișnuitele bâlbâieli generate de tracul din timpul examenelor – în asemenea cazuri verdictul suna mai mult ca un sfat al unui părinte – „Mata – mai învață, mai gândește-te și pe urmă vino iar la examen”. Oricare dintre foștii săi studenți își poate aminti în ce situație profesorul i-a adresat acel celebru „MATA”, încât se pare că în afară de Nicolae Corlăteanu nimeni nu mai întrebuița acest pronume de politețe într-un mod

atât de pitoresc.

Om de o vastă erudiție, Nicolae Corlăteanu a înțeles să le transmită celor din jur nu numai cunoștințe academice, dar și acea mare bogăție spirituală pe care omul o poate acumula numai dacă are acces la izvoarele adevăratei culturi. Multe din cărțile sale sunt adresate „nefilologilor”, autorul îndemnându-i la lectură pe cei care doresc să-și lărgescă orizontul, să învețe din experiența generațiilor trecute. Autorul a deschis drum pentru o serie întreagă de lucrări de popularizare prin cărțile **Egală între egale** (1971), **Cuvântul în vâltoarea vieții** (1980), **Limba noastră. S-o cunoaștem și s-o cultivăm fiecare!** (1981), **Lumea cu toate ale ei** (1988). În primele cărți autorul trasează căile și indică sursele de modernizare a lexicului, aducând multiple exemple de adaptare a termenilor din cele mai diverse domenii ale științei – din filozofie, matematică, medicină, fizică, cibernetică, astronomică. Dezvoltarea vertiginoasă a științelor exacte la sfârșitul secolului XX a generat transformări radicale în limbaj, o îmbogățire considerabilă a terminologiilor și academicianul N. Corlăteanu vine să explice aceste fenomene cu ajutorul legilor de dezvoltare a limbii.

Este pronunțat aspectul popularizator, mai ales în ultima carte, care, în afară de titlul **Lumea cu toate ale ei**, are și un subtitlu: *Privire asupra universului – din diferite puncte de vedere – prin prisma mijloacelor de limbă, iar*

capitolele lucrării reprezintă clar ideea autorului de a determina locul și contribuția limbii în dezvoltarea proceselor de cunoaștere a universului – aceste denumiri de capitole vorbesc de la sine: *Barometru al cunoștințelor și sentimentelor*, *Lumea ca matematică*, *Lumea ca știință (exactă) și tehnică*, *Lumea poetului, Între „lirici” și „fizici”*. Autorul își motivează viziunea astfel: „Se impune a considera natura, omul, societatea într-un cadru general larg, unitar. Iată de ce ne-am propus să relevăm în această lucrare și date din matematică, fizică, tehnică, din științele social-politice, literatură, artă, teatru, pentru a stabili – măcar în linii generale – o punte de legătură între științele fizico-naturale și cele social-umaniste – toate găsindu-și reflectarea în mijloacele expresive ale limbii” (p. 6). Rolul inegalabil al limbii în dezvoltarea tuturor acestor științe este demonstrat de academicianul Corlăteanu cu argumente, nume, cifre, citate din surse pe care le-a consultat, cu referire la marii învățați – Avicenna, Galileo Galilei, Newton, Einstein și mulți alții.

În unele cazuri, de exemplu când este examinată terminologia din domeniul matematicii sau fizicii, impresia este că autorului nu-i sunt deloc străine aceste științe – este remarcabilă și cu totul rară o asemenea aplecare a unui filolog spre științele exacte. Prin lucrările sale Nicolae Corlăteanu propagă nu numai terminologia modernă, dicționarele de specialitate, dar și unele fenomene, fapte interesan-

te, face referință la nume sonore din domeniul științelor exacte, din domeniul artei, istoriei. De exemplu, doar într-o singură pagină din cartea **Limba noastră** citează câteva nume și lucrări notorii ale culturii universale. În paragraful intitulat sugestiv „Omenia înainte de toate!” autorul scrie: „Tendința spre umanism apare încă în străvechiul poem indian **Ramaiana**, creat în secolul IV î.e.n. Rama este întruchiparea binelui, a cinstei, a bunătății, a datoriei îndeplinite. Când unul din reprezentanții lui Ravan, simbolul răului, îl întrebă pe Rama de ce l-a săgetat, dacă nu i-a pricinuit lui personal nici un rău, Rama îi răspunde că orice rău trebuie distrus, deoarece răul închide calea spre bine, spre progres. «Viața este un dar pe care-l merităm numai când îl dăruim» – afirma pe bună dreptate un alt mare indian, Rabindranat Tagor. Bacteriologul englez Alexandre Flemming (1881-1955), descoperitorul penicilinei (1929), iubea florile, grădinăritul, îl interesau păsările, copacii și furnicile, dar cea mai mare dragoste o purta omului, omenirii în general, părându-i nespuse de rău că eficiența penicilinei nu s-a putut realiza decât după terminarea celui de-al doilea război mondial, care a dus în mormânt atâtea milioane de oameni. «Nu sălile de marmoră dau măreția intelectuală, ci sufletul și creierul cercetătorului» – spunea savantul. Pornite încă de la unul din primii comedioграфи latini – Plaut (250-184 î.e.n.), cuvintele *Homo homini lupus est* („Omul este lup pentru om”) au fost preluate pentru

a exprima ideea degenerării relațiilor umane...” (p. 113).

Această pledoarie a savantului pentru umanism, pentru triumful binelui este însoțită de o informație densă și interesantă din istoria civilizației umane. La fel de generoase sunt referințele la diverse opere ale clasicilor literaturii române și universale, la opere mai puțin cunoscute în acele timpuri (dar și acum), ca, de exemplu, citatul din renumitul **Dicționar grotesc** al lui Vasile Alecsandri, care, în calitate de exercițiu de persiflare, nu este lipsit de interes nici pentru cititorii de azi, de aceea reproducem un scurt fragment în care V. Alecsandri îi ridiculizează cu mult umor pe cei mai pedanți puriști: „*Amare – a iub!* – un cuvânt inutil și care produce conjugări comice; de pildă: *Eu am* în loc de *eu iubesc* este un calambur grotesc. *Am amat* în loc de *am iubit* este o băiguială ridicolă. *Eu te am, doamnă!* în loc de *te iubesc, doamnă!* este o impertinență, care expune pe nenorocitul pedant a fi dat afară cu amori-i cu tot; însă ce-i pasă pedantului! Nu-i rămâne gramatica drept mângâiere? El o strânge la piept *cu amoare* și-i zice: „Tu, fidela mea consoartă, ești universul meu! *Te am, te-am amat, te amai, te voi ama, ama-te-voi.* Amorul spăriet își astupă urechile și fuge”.

Generozitatea cu care autorul oferă citate și informații dintre cele mai interesante și necesare, forma accesibilă a expunerii, comentariile clare fac din aceste cărți scrise de un savant lingvist o lectură plăcută și utilă pentru orice om, de orice

profesie sau vârstă. N. Corlăteanu are întotdeauna temele preferate pentru comentariu și pentru exemplificare și autori despre care are multe de spus pentru publicul larg – Ion Neculce, Dimitrie Cantemir, Mihai Eminescu și, bineînțeles, Ion Creangă, de a cărui operă s-a ocupat în mod expres în lucrările sale științifice.

Academicianul Corlăteanu, cu o viață lungă și plină de evenimente strâns legate de istoria patriei sale, a cunoscut multă lume, a avut numeroși colegi și discipoli și pe toți îi ține minte, despre fiecare are ceva de spus, pentru oricine găsește un fir de legătură cu timpul și împrejurările în care l-a cunoscut. În cărțile sale se pot regăsi numele câtorva generații de intelectuali basarabeni, oameni pentru care profesorul totdeauna găsește cuvinte onorante. În cartea **Răspântii** (1995) pomeneste cu multă căldură despre profesorii de la liceul „Alexandru Donici” din Chișinău, despre profesorii Leca Morariu și Grigore Nandriș de la Universitatea din Cernăuți, despre colegul și bunul său prieten Eugeniu Russev, despre colaborarea fructuoasă cu lexicograful de la Institutul de Lingvistică de la Moscova. O bună parte din memoriile savantului se referă la perioada de după război, când și-a început activitatea de profesor la Ocnița. Din aceste amintiri s-a desprins ideea că în Basarabia din acea perioadă erau destul de mulți profesori bine instruiți, cu studii universitare făcute la Cernăuți, Iași, Odesa, Moscova, Sankt Petersburg. Exista un mediu

intelectual, se făcea carte și, cu toate dificultățile cauzate de război, pulsul vieții intelectuale, academice nu s-a oprit. Ceea ce descrie academicianul N. Corlăteanu ca martor nu corespunde cu afirmațiile propagandistice din perioada sovietică, cum că aici predomina net analfabetismul și incultura, că nu erau nici măcar școli. Or, profesorul nostru confirmă că au existat aici rădăcini ale culturii, și rădăcini bune, viguroase, care peste ani au dat vlăstari ce au adus ulterior multe roade, unul dintre acele vlăstare fiind chiar academicianul Nicolae Corlăteanu.

Ca un document absolut inedit se prezintă cartea **Așa am trecut până acum prin viață**, apărută sub auspiciile Universității de Stat din Moldova și ale Facultății de Litere în anul 2000. Aici profesorul Corlăteanu dă listele tuturor promoțiilor de studenți pe care i-a avut – din 1951 (înmatriculați în 1946) până în 1991 – pe grupe și specialități, astfel că toți cei care i-au audiat prelegerile se pot regăsi în aceste liste, pe grupe (așa cum am depistat și eu lista colegilor mei de grupă, în ordinea în care eram strigați timp de cinci ani – Adam, Arhire, Bologan, Capmare, Căpraru, Chira, Chiriță, Costin, Deliu, și restul, în

total 32 de studenți). Sunt inserate aici și programele cursurilor ținute la diferite facultăți, avizele date de domnul academician în calitate de conducător la tezele de doctorat ale discipolilor săi (aceștia au fost Anatol Ciobanu, Anatol Eremia, Maria Cosniceanu, Elena Pânzaru, Maria Bârcă, Gheorghe Colțun, Maria Graur, Irina Condrea), recenziile Domniei sale la doctoratele la care a fost recenzent oficial sau neoficial, avizele la autoreferate, recomandări pentru acordarea unor titluri pedagogice. Cei care i-au oferit domnului profesor o carte cu dedicație, vor găsi acele mici texte, scrise cu inspirație și cu dragoste pentru destinatar, adunate într-un compartiment intitulat sugestiv „pe o filă de carte”, la sfârșitul căruia autorul scrie *Tuturor – Ab imo pectore* și încheie cu o emoționantă „Spovedanie în fața propriei conștiințe”.

**Ion ETCU,
Teodor COTELNIC**

SLUJITOR FIDEL AL VERBULUI MATERN

Românofobia este o boală foarte veche a rușilor, dar începând cu anul 1924, când este formată R.A.S.S.M., capătă o amploare nemaipomenită și este subordonată unui scop „internaționist”. Înstrăinarea de România, de cultura, de spiritualitatea românească, de limba română devine o preocupare constantă a politicii bolșevice pe această palmă de pământ. Moldovenismul primitiv, antinațional, reacționar și agresiv, transformat în ideologie de stat, trebuia să atingă, într-o perioadă foarte scurtă, un grad de ferocitate suficient ca „eliberarea” Basarabiei să fie în stare să otrăvească sufletele a milioane de români „salvați” de sub ocupația românească. În 1940 Basarabia a fost anexată de imperiul sovietic și experimentații socialiști transnistrieni s-au pus pe lucru, ținându-se bolșevicește „di oiștea moldovenizării”, „di limba moldovenească” (1, p. 3) cu ferma convingere „cî limba norodului moldovinesc în curjirea întrejii istorii ... s-o diosăghit de limba valahianî (romînească)” (2, p. 5). Despre consecințele „istoricii eliberări”, care din fericire a durat doar un an, aflăm dintr-un articol al unui învederat moldovenizator, care constata cu mândrie: „Naționaliștii moldo-români care în realitate constituiau coloana de aprovizio-

nare a coloanei a cincea fasciste au fost distruși când Basarabia s-a unit cu Uniunea Sovietică” (3). „Naționaliștii moldo-români”, adică intelectualitatea basarabeană, rămasă nemasacrată doar pentru că începuse războiul, acum știa ce o așteaptă. De aceea în 1944, când valul „eliberator” s-a rostogolit din nou peste Basarabia, aici a rămas un vid intelectual: majoritatea covârșitoare a intelectualității apucase calea bejeniei peste Prut. Puținii intelectuali, după spusele aceluiași autor, urmau să afle „dragostea” bolșevică care consta în obișnuința „de a se lupta fără cruțare și de a nimici tendințele burghezo-naționaliste în limba moldovenească” (ibidem).

Aceasta era situația socio-politică în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, aceasta era atmosfera culturală în Basarabia postbelică când tânărul licențiat în litere și drept Nicolae Corlăteanu își începe cariera pedagogică și științifică. Foarte prudent, se implică activ, în chiar groaznicul an 1945, în discutarea Normelor limbii literare adoptate încă în 1941. Nu fără contribuția lui Nicolae Corlăteanu, în urma unor dezbateri aprinse, în Norme au fost introduse mai multe modificări în sensul apropierii lor de normele limbii literare române. Lupta acerbă împotriva „tendințelor naționaliste în limbă”, cultivarea șantismului degradant, a lipsei de bun-simț și respect pentru cuvântul scris și rostit a continuat până în anii cincizeci. Cu toate acestea, sesiunea științifică din 1950 a constituit un pas important în direcția românizării Normelor menționate.

Nicolae Corlăteanu participă activ la lucrările Sesiunii științifice

menționate, demonstrând spiritul romanic de dezvoltare a „limbii moldovenești”. Dar peste un an promotorii „șantismului” agresiv organizează o nouă conferință, cu participarea unor savanți de la Academia unională, în cadrul căreia s-a reactualizat problema „limbii moldovenești” ca limbă „osăghită”, cu trăsăturile ei „individuale”, cu normele ei ortografice și ortoepice deosebite de normele românești. N. Corlăteanu însă, în calitatea sa de profesor de limbă la Universitatea de Stat, respinge normele șantiste și continuă să pregătească cadre de filologi în spiritul adevăratelor norme literare ale limbii române – fonetice, lexicale și gramaticale.

Pledoaria profesorului Corlăteanu pentru perfecționarea ortografiei „limbii moldovenești”, pentru promovarea românismului, munca de pregătire a cadrelor de viitori promotori ai limbii române și activitatea științifică s-a soldat, în 1957, cu rezultatele scontate când a avut loc reforma ortografiei și recunoașterea faptului că aceeași entitate glotică e denumită cu doi termeni diferiți: limba moldovenească și limba română (4, p. 31).

Tentativele ideologilor românofobi de a lichida discrepanța dintre limba literară și vorbirea colocvială, năpădită de rusisme și calcuri din limba rusă, au continuat, dar pe an ce trecea se făcea tot mai simțit rolul pedagogului-filolog, al omului de știință-filolog în acțiunea de veghere asupra corectitudinii vorbirii, a limbii scrise, unica susceptibilă de îmbunătățiri în condițiile „bilingvismului armonios”. Afirmarea normei literare s-a intensificat în stânga Prutului mai ales după 1960, când același Nicolae Corlăteanu s-a angajat public,

în fruntea noii generații de lingviști, pe care tot Domnia sa i-a educat, să combată utilizarea în limba scrisă a elementelor dialectale, a împrumuturilor și a calcurilor nemotivate. La Institutul de Limbă și Literatură, pe care îl conducea, pregătește publicarea culegerilor de articole **Cultivarea limbii**, în care sunt examinate greșelile din ziarele republicane și raionale, emisiunile de radio și televiziune, propunându-se modelele corecte.

În articolul-program *Ce este cultivarea limbii?*, publicat în primul număr al seriei **Cultivarea limbii** din 1961, Domnia sa menționează: „Cultivarea limbii trebuie să ducă la formarea simțului limbii la toți acei care vorbesc limba dată. Omul care are un dezvoltat simț al limbii știe să folosească un anumit cuvânt, vechi sau nou, la locul potrivit. Ca și muzicianul, care tresare la fiecare notă falsă, auzită într-un ansamblu muzical, vorbitorul cu un fin simț al limbii prinde orice abatere de la normele limbii literare”. În continuare, scrie că cei ce se ocupă de cultivarea limbii „trebuie să aibă în grijă curățirea ogorului lingvistic de tot ce împiedică exprimarea corectă, adecvată a gândurilor și a sentimentelor vorbitorilor. Tendința de a-și cultiva limba trebuie să intre în preocupările tuturor acelor care se folosesc de limbă ca de cel mai de seamă mijloc de comunicare”.

Savantul-lingvist Nicolae Corlăteanu își dădea bine seama și cerea și colegilor săi să conștientizeze un lucru simplu: pentru a ne integra în familia popoarelor civilizate e nevoie de o muncă enormă, or, „marea majoritate sau chiar întregul colectiv de vorbitori ai unei limbi trebuie să folosească atât oral, cât și în scris

modelele de limbă, formele literare. În vederea atingerii acestui scop nobil, explicând și justificând folosirea cutărui sau cutărui element lingvistic recomandabil, – sublinia mereu N. Corlăteanu, – cultivarea limbii contribuie la însușirea conștiință a normelor literare, la formarea și cultivarea simțului limbii la marea majoritate a vorbitorilor” (idem, p. 12-13).

Pentru acad. N. Corlăteanu cultivarea limbii însemna nu o simplă decretare a formelor corecte, ci și o muncă enormă de culturalizare a masei de vorbitori. În felul acesta, sublinia dânsul, deseori, „ocupându-ne de cultivarea limbii suntem chemați a lămuri ce fel de elemente lingvistice sunt mai potrivite pentru un anumit scop, să arătăm care dintre ele corespund mai bine tendințelor generale actuale ale limbii și care sunt învechite și lipsite de viață. În aceste cazuri nu obosea să repete că „în afară de întrebunțarea generală în limba comună, trebuie să ținem cont și de folosirea acestor elemente în opera celor mai reprezentativi scriitori” (idem, p. 11-12).

Dat fiind faptul că scriitorii propun modelul de folosire a limbii literare, șlefuiesc limba literară, o perfecționează punând în circulație anumite cuvinte, forme sau construcții noi, neobositul dascăl a studiat și a propagat farmecul exprimării unor mari scriitori români cum sunt Creangă, Eminescu, Alecsandri... În opinia lui, un adevărat scriitor simte limba, știe să-i aprecieze și să-i valorifice posibilitățile stilistice și estetice, căci „poetul e arhitect, un inginer al sufletelor umane, dar în aceeași vreme este și un meșter-faur, un maestru al slovei scrise, prin intermediul căreia el face ca ceilalți

să vadă, să simtă pulsul vieții, să acționeze în corespundere cu idealurile nobile ale societății” (6, p. 46). Totodată Domnia sa atrage atenția că, spre deosebire de lucrările științifice și actele oficiale în care se respectă cu strictețe normele limbii literare, comunicarea artistică își are legitățile ei. Necesitățile estetice îi permit scriitorului, în special poetului, să se abată uneori de la normă. Firește, abaterile trebuie să fie bine motivate de conținutul de idei al operei literare.

Munca de cultivare a limbii nu este, în concepția prof. N. Corlăteanu, un proces haotic. Cultivatorul de limbă, subliniază dânsul, „intervine doar în cazurile, când avem două sau mai multe cuvinte, forme sau construcții, dintre care numai una este recomandabilă. Astfel trebuie propagate și răspândite formele de tipul *mânzi*, *grumazi*, care sunt în corespundere cu tendințele istorice de dezvoltare a limbii noastre. Aceste cuvinte sunt foarte vechi. La origine, în componența lor fonetică era africată *dz*, care acum a evoluat în *z*. De aici și alternanța *z-zî* (*grumaz*, *mânz* – singular, *grumazi*, *mânzi* – plural)”. Și profesorul explică cu răbdare mai departe: „Cu totul alta e situația în cuvintele *harbuș*, *obraz*, *treaz*, *viteaz* ș.a., toate de origine slavă, în componența fonetică a cărora nu se află africată *dz*, ci fricativă *z*, care alternează cu *j* (*harbuși*, *obraji*, *treji*, *viteji* ș.a.m.d.)” (6, p. 12).

Aceeași grijă pentru respectarea normelor fonetice l-au determinat să pledeze cu argumentele de rigoare în favoarea introducerii literei *ć* pentru redarea sunetului semioclusiv prepalatal sonor (*Angelica*) în situațiile în care se folosea

greșit sunetul fricativ prepalatal sonor (*bujet*).

Atât în prelegerile universitare, cât și în articole insistă asupra necesității de a respecta normele ortoepice literare. În special se oprește asupra accentului: „nu o dată am auzit accentuându-se greșit: *ducém-ducéți; bățém-bătéți; trecém-trecéți; mergém-mergéți* ș.a. Este vorba de accentuări dialectale (și nu literare) ale verbelor de conjugare a III-a la timpul prezent modul indicativ. Pentru asemenea verbe norma literară fonetică cere ca accentul să cadă pe rădăcina verbului și nu pe desinență. Deci, în corespundere cu normele literare fonetice, trebuie să accentuăm: *dú-cem, dú-ceți; bátem, bá-teți; trécem, tré-ceți* ș.a.m.d.” (idem, p. 18).

Pentru a-l determina pe cititor să înțeleagă că accentul este de-o importanță deosebită, că este, după cum spuneau gramaticienii antici, „sufletul” cuvântului, și că de acesta depinde, de multe ori, sensul nu numai al unui cuvânt, ci și al unei propoziții, N. Corlăteanu citează exemplul semnificativ din M. Eminescu „De unde vii tu?”. (Accentul logic poate cădea pe fiecare din cele trei cuvinte *unde, vii, tu* și în fiecare caz fraza va avea alt înțeles.)

Profesorul a combătut utilizarea greșită a cuvintelor apropiate din punct de vedere fonetic, dar care diferă prin semantica lor, adică a paronimelor. Cităm un singur exemplu. „În această privință, – subliniază dânsul, – e semnificativă întrebuițarea verbelor *a (se) dezbăra* și *a (se) dezbăiera*, care deseori se confundă, deși e vorba de două cuvinte cu totul diferite atât din punctul de vedere al originii lor

istorice, cât și al valorii lor semantice. Primul verb *a (se) dezbăra* este, probabil, de origine slavă și înseamnă: «a se lăsa, a se dezobișnui de un nărav; a se dezvăța, a se descotorosi de cineva sau ceva»... Verbul *a (se) dezbăiera* are la bază cuvântul *baieră*, care e de origine latină. El exprimă înțelesul «a dezlega, a desface, a deznoda baierile»” (idem, p. 13).

Astăzi acad. Nicolae Corlăteanu știe că ceea ce a semănat cu generozitate a prins rădăcini puternice, iar norma literară, frumosul limbii este cultivat cu responsabilitate de numeroșii săi discipoli.

BIBLIOGRAFIE

1. Chior, P. I., *Dispri ortografia limbii moldovinești*, Târg. Bârz, 1929.
2. Madan, L. A., *Gramatica moldovinească. I: Fonetica și morfologia*, Tiraspol, 1930.
3. Ceban, I., *Ocișciati moldavshii iazâc ot ciujdâh vlianii II* Sovetscaia Moldavia, 1946, 20 aprilie.
4. *Curs de limbă moldovenească contemporană. Fonetica și morfologia*, Chișinău, 1957.
5. Corlăteanu, N., *Normele literare și chestiunile de cultivare a limbii*, în *Cultivarea limbii*, II, 1962.
6. Corlăteanu, N., *Limba noastră...*, Chișinău, 1981.

Ion CIOCANU

EXEMPLU ȘI ÎNDEMN

Savant erudit, specialist în câteva ramuri distincte ale filologiei – lexicologia și lexicografia, fonetica și fonologia, morfologia, latina vulgară, romanistica ș.a., Nicolae Corlăteanu a fost concomitent de-a lungul deceniilor un promotor activ al normelor limbii literare române. Domnia sa a găsit mereu puteri și timp nu numai pentru a elabora exegeze ample, competente și importante sub aspect științific, precum este cunoscutul **Studiu asupra sistemii lexicale moldovenești din anii 1870-1890 (Contribuția lui Ion Creangă și a altor scriitori la valorificarea stilistică a vocabularului contemporan)** (1964) sau extrem de necesara pentru noi, romanicii, **Cercetare a latinei vulgare și a relațiilor ei cu limbile romanice** (tipărită, din păcate, numai în rusește, 1974), dar și pentru articole, notițe de ziar sau de revistă, în care explica simplu și convingător cum și de ce se scrie ori se rostește într-un anumit fel un cuvânt, un termen, o maximă etc. Autor de programe pentru cursuri universitare și de manuale, Nicolae Corlăteanu a ținut ani de-a rândul prelegeri substanțiale pentru multe generații de studenți filologi, dovedindu-se o personalitate cu o vastă erudiție, impresionând prin

arta expunerii, limpede și absolut convingătoare, reușind totodată să „coboare” de la catedra școlii superioare, de la faima savantului cu renume, în mijlocul cititorilor mai puțin ori chiar deloc instruiți sub aspect filologic, îngrijind ani de-a rândul rubrici de cultivare a limbii și publicând nenumărate articole și microeseuri despre imperativul cunoașterii cât mai bune a zestrei lingvistice românești de către toți concetățenii.

A plătit, nu-i vorbă, tribut ideologiei comuniste, și-a intitulat o carte **Egală între egale**, în care considera „moldovenească” o limbă favorizată de soartă în condițiile rusificării acerbe și ale deznaționalizării cumplite, a vorbit despre „atenția deosebită” acordată de partid și guvern limbilor neruse din imperiul sovietic, însă chiar și în aceste lucrări, inerent conjuncturiste, pulsa, omniprezentă și întremătoare, dragostea sinceră și permanentă a autorului lor pentru cuvântul rostit și scris conform firii înseși a limbii lui Eminescu, Alecsandri, Creangă, Negruzzi și a celorlalți clasici ai literaturii și spiritualității noastre.

Cu deosebire se simte această dragoste în articolele și eseurile consacrate cultivării limbii. În 1961 Nicolae Corlăteanu a publicat două lucrări importante pentru perioada respectivă: *Cultivarea limbii și problemele ei actuale* (revista *Nistru*, nr. 6, pag. 128-135) și *Ce este cultivarea limbii?* (culegerea colectivă **Cultivarea limbii**, nr. 1, pag. 3-8).

Autorul a colaborat intens la scrierea unei serii de cărți a căror

utilitate nu poate fi minimalizată și, mai mult, a căror continuare ni se pare absolut necesară și în condițiile actuale. Numim, în ordinea apariției fasciculelor acelei colecții, articolele datorate omagiatului: *Normele literare și chestiunile de cultivare a limbii* (1962, nr. 2), *Cultivarea limbii la etapa actuală* (1963, nr. 3), *Note despre măiestria scriitorului* (1966, nr. 4), *Cultivarea limbii la un nivel mai înalt* (1968, nr. 6), *Limba presei periodice moldovenești* (1971, nr. 7).

Preocupat de probleme științifice fundamentale, ajuns profesor universitar și academician, îndeplinind funcții de înaltă răspundere (șef de catedră, director de institut etc.), Domnia sa n-a ignorat importanța articolului de ziar sau revistă, așa-zis de popularizare a științei. Or, N. Corlăteanu s-a produs în mod exemplar nu numai ca autor al rubricilor de cultivare a limbii în revista *Femeia Moldovei*, pe parcurs de 10 (zece!) ani, dar și în alte organe de presă, militând cu tot talentul său de publicist (pe teme de lingvistică) pentru cultivarea limbii române literare în republică. Probabil, nu este cazul să insistăm, aici, prea amănunțit asupra invaziei diabolice, în anii de după război, a rusismelor în vocabularul și limbajul unei mult prea mari părți a românilor moldoveni prin mijlocirea studiilor făcute de aceștia în rusește, a dominării tiranice a limbii ruse în toate sferile de activitate, a obligativității de a vorbi în limba „fratelui mai mare” nu numai la întruniri, simpozioane, conferințe, dar chiar și în stradă, la

piață etc. Anume într-un atare context articolele și eseurile lui Nicolae Corlăteanu, care vor fi lăsat unor colegi impresia că nu fac parte din marea și adevărata știință, și-au demonstrat acuta lor actualitate și netrecătoarea lor importanță. Zicem *netrecătoare*, deoarece pericolul rusificării n-a dispărut nici în anii care au urmat, inclusiv în prezent, când limba rusă încearcă să-și reocupe locul în capul mesei, sfidând limba acestui pământ. Vom trece în revistă doar o mică parte dintre articolele și eseurile de cultivare a limbii, publicate de academicianul Corlăteanu în presa periodică: *Cultivarea limbii și școala* (revista *Învățătorul sovietic*, 1966, nr. 6), *Și vorbirea orală trebuie cultivată* (săptămânalul *Cultura*, 1970, 15 august), *Cultivarea limbi și terminologia sportului* (ziarul *Cuvântul*, 1991, 14 și 15 august), *Ecologia limbajului* (ziarul *Pământ și oameni*, 1993, 11 septembrie), *Din avuția limbii materne* (săptămânalul *Vocea poporului*, 1994, 5 aprilie). Laolaltă cu alte microeseuri, acestea constituie și azi niște modele de intervenție promptă a savantului în opera de apărare a ființei autentice a limbii române.

Bineînțeles că în articolele și eseurile lui Nicolae Corlăteanu de până la 1989 limba noastră a fost numită „moldovenească”, în conformitate cu „tradiția” înrădăcinată de ruși după anul 1812. Însă mult stimatul nostru dascăl cu studii temeinice, făcute până în 1940 la Chișinău și Cernăuți, știa prea bine adevărul despre originea și ființa

Chișinău, 30 august 1999. La o întâlnire cu foștii studenți

limbii noastre, care n-a fost și nu este alta decât cea română. Dar o simplă încercare de a deconspira natura românească a limbii vorbite la est de Prut s-ar fi soldat cu sancțiuni grele, așa cum s-a întâmplat – în epocă – cu Ion Tofan, Gheorghe Bogaci, Vasile Coroban, Alexandru Usatiuc, Gheorghe Ghimpu și cu alți susținători ai adevărului științific.

Acest adevăr – despre natura și firea absolut românească a limbii noastre – a fost dezvăluit de către domnul academician în anii de mai încoace în presa guvernamentală (a se vedea articolul *Româna literară în Republica Moldova* în cotidianul *Moldova suverană* din 25 iulie 1995), într-un substanțial dialog acordat jurnalistului Alexandru Bantoș (în revista *Limba Română*, 1995, nr. 1), într-un echilibrat, bine documentat și convingător discurs ținut în cadrul conferinței științifice

internațională „Limba română este numele corect al limbii noastre” (20-21 iulie 1995) și în alte luări de cuvânt și de atitudine.

Nicolae Corlăteanu a sa-lahorit pe parcursul întregii vieți și pe ogorul mai puțin prestigios, s-ar părea, al publicisticii așa-zise ordinare, ca modalitate firească de manifestare a grijii sale permanente pentru corectitudinea limbii române, servindu-ne – și în această privință – drept exemplu de implicare permanentă și eficientă în rezolvarea problemelor stringente ale ființării noastre spirituale și îndemn la continuarea cauzei naționale românești.

Vladimir ZAGAEVSCHI

FONETICA PENTRU LINGVIȘTI ȘI LINGVIȘTII DESPRE FONETICĂ

**Omagiu academicianului
Nicolae Corlăteanu la 90 de ani**

Academicianul Nicolae Corlăteanu este un filolog de tip hasdeian. Mai aproape de suflet i-au fost, desigur, lexicologia și lexicografia, dar a făcut cercetări serioase și în alte domenii ale lingvisticii, inclusiv în fonetică, o știință aridă, la prima vedere, dar foarte importantă pentru investigațiile lingvistice în special și pentru cele filologice în general (de exemplu: studiul textelor vechi, poetica, versificația ș.a.). Căci, după cum susține, pe bună dreptate, Iosif Popovici (1876-1928), primul specialist român în fonetica experimentală, „filologie fără fonetică nu există și nici nu se poate concepe” [12, p. 5]. În domeniul foneticii Nicolae Corlăteanu a publicat două manuale: **Fonetica limbii moldovenești literare contemporane** [4, 232 p.] și **Fonetica** [6, 272 p., în colaborare cu subsemnatul], monografia **Issledovanije narodnoj latyni i jejo otnošenij s romanskimi jazykami** (Moskva, Nauka, 1974, p. 128-160), unde sunt analizate o serie de particularități ale sistemului fonetic

al latinei populare (accentul, consonantismul, vocalismul), și mai multe studii și articole, cum ar fi: *Începuturile scrisului în limba moldovenească, Valoarea morfologică a alternanței fonetice, Chestiuni de fonetică în interpretare eminesciană* ș.a., apărute în culegeri colective, reviste, ziare.

Acad. Nicolae Corlăteanu a fost și fonetist. Domnia sa nu putea să neglijeze fonetica, această piatră de temelie a tuturor științelor lingvistice, pentru că, după cum susținea și Sextil Pușcariu, „fonetica, [știința] care studiază mecanismul rostirii, formează un capitol important al lingvisticii” [14, p. 45]. Iar reputatul lingvist rus, profesor la Universitatea „M. V. Lomonosov” din Moscova, R. A. Budagov (1910-2001), precizează: „Sunetele vorbirii reprezintă nu numai niște unități lingvistice aparte, ci și un mod de existență a oricărei limbi” [2, p. 160].

Cândva, la o altă aniversare a profesorului nostru, a „învățătorului învățătorilor” din spațiul pruto-nistrean, evocam această pasiune a D-sale pentru fonetică, comparându-o cu cea a marilor lingviști, care, de regulă, au fost și buni fonetiști. Mă refeream atunci, întâi de toate, la personalitățile lingvisticii române S. Pușcariu, Al. Rosetti, I. Iordan, Em. Petrovici ș.a. Pentru că, spuneam atunci, tocmai prin cunoștințele de fonetică investigațiile lor în diferite domenii ale lingvisticii au devenit mai valoroase și mai importante. Anume cunoștințele de fonetică îi ajutau să răstoarne brazdă mai adâncă în cercetările de

toponimie și în cele etimologice, în studiile de dialectologie, gramatică istorică și istoria limbii literare, de comparativistică, de lingvistică generală, nemaivorbind de probleme legate de alfabet, de sisteme de transcriere fonetică și de transliterare, de ortografie, de ortoepie, de poetică etc. [18, p. 86].

Acad. Nicolae Corlăteanu recunoaște că „fonetica ocupă un loc special în sistemul disciplinelor lingvistice, întrucât obiectul ei de studiu îl constituie sunetul vorbit, acel element al limbii în care se evidențiază cu toată claritatea atât latura fizică și fiziologică, precum și cea psihologică și socială” [6, p. 17] și că „sunetele vorbite se prezintă ca niște atomi sonori absolut necesari la formarea diferitelor unități lingvistice (silabe, cuvinte, expresii, propoziții)”, din care cauză „fonetica se găsește într-o foarte strânsă legătură cu toate celelalte compartimente lingvistice” [6, p. 18]. Dar această legătură se face numai cu ajutorul unităților fonetice segmentale (fonemele) și supra-segmentale (accentul, intonația), care, după L. V. Șcerba, „sunt capabile să diferențieze cuvinte și forme gramaticale, adică să servească scopului comunicării între oameni” [17, p. 18]. Astfel, legătura dintre fonetică și lexicologie se realizează prin faptul că unitățile fonetice (fonemele, accentul) au capacitatea de a schimba sensul cuvântului, adică îndeplinesc în limbă o funcție distinctivă semantică și anume: prin însăși componența diferită a fonemelor în cuvânt (*lac – pod,*

dovleac – frunză), prin înlocuirea unui fonem din cadrul cuvântului prin alt fonem (*doamnă – toamnă, rimă – rămă*), prin prezența într-un cuvânt și absența în alt cuvânt a unui fonem (*turmă – urmă, clamă – lamă*), prin inversarea fonemelor (*parc – crap, arc – rac – car, urdă – rudă*), prin accent (*compănie – companie, pára – pará*). Unitățile fonetice îndeplinesc și o funcție distinctivă lexico-gramaticală atunci când, prin schimbarea fonemului sau a locului accentului pe altă silabă, se schimbă nu numai sensul (noțiunea) cuvântului, ci și categoria gramaticală, adică partea de vorbire (*prună – brună, soră – sură, luncă – lungă*, prin accent: *vesélă – véselă, dudúie – dúduie, ácele – acéle*); de asemenea, ele pot realiza o funcție morfologică în cazul când accentul sau fonemul, fie în calitatea sa de flexie internă (alternanța), fie în cea de flexie externă (desinența) schimbă nu cuvântul, ci doar forma lui morfologică (ex., resp.: *el cântă – el cântă; el merge – el să meargă, el șede – el să șadă; casă – case, negru – negri*). Legătura dintre fonetică și sintaxă se realizează prin accentul logic sau accentul frazei: **Astăzi vom pleca la teatru** (adică: nu mâine, precum ne înțelesesem anterior) – **Astăzi vom pleca la teatru** (nu la cinema), dar și prin intonație: *Vine trenul* (.), *Vine trenul* (?), *Vine trenul* (!). În poetică sau teoria versificației fonetica contribuie la crearea unor rime perfecte prin potrivirea aceluiași sunete la sfârșitul a două versuri (*ca nicio-dată – o prea frumoasă fată*) și la

respectarea ritmului, a aceluiași picior de ritm printr-o succesiune armonioasă a silabelor accentuate și neaccentuate (*Bate vântul frunza-n dungă / Cântăreții mi-i alungă*), la care se mai adaugă anumite repetări ale aceluiași vocale sau silabe (*Căci unde-ajunge nu-i hotar*, M. Eminescu) ori consoane (*Prin vârfuri vântul viu vuia*, G. Coșbuc), numite, respectiv, asonanțe și aliterații, ambele fenomene cu efecte eufonice, imitative (onomatopice) și expresive. Nu mai vorbim aici despre legătura foneticii cu științele nelingvistice: fizica (acustica), fiziologia, logopedia.

Dacă spuneam *supra* că marii lingviști au fost și buni fonetiști, să urmărim în continuare care sunt părerile lor despre fonetică, știință care „este mai legată de realități, de materia naturală a limbii” [10, p. 270].

Privitor la importanța incontestabilă a foneticii pentru cercetările lingvistice s-au pronunțat gramaticienii din antichitate, marii lingviști ai secolelor al XIX-lea – al XX-lea. Încă în gramatica sanscrită a lui Panini (sec. V-IV p. Hr.) găsim informații despre consoane ca unități fonetice și despre funcția distinctivă (fonologică) a sunetelor vorbirii. Astfel, într-un comentariu la *Vede* putem citi următoarele: „Nu este nici o îndoială că o consoană are existență în sine, căci sensul cuvintelor se schimbă în funcție de modificarea consoanelor” [6, p. 15]. În termeni metaforici, lingvistul și filologul german, întemeietorul gramaticii istorice, Iakob Grimm (1785-1863),

spunea și el că „gândul este fulger, cuvântul – tunet, consoanele reprezintă scheletul, iar vocalele – sângele limbii” [6, p. 15]. Dar ce asigură sângele, ne întrebăm noi, dacă nu funcționarea organelor, aparatelor și a țesuturilor organismelor vii, iar funcția e însăși activitatea fiecărui organ. Și aici S. Pușcariu parcă ar veni să ne scoată din metaforă la realitatea lucrurilor: „preocupările de natură fonologică îmi îndreptau atenția spre ceea ce e funcțional în limbă” [13, p. 8].

Lingvistul comparativist, cunoscut teoretician și filozof al limbii, Wilhelm von Humboldt (1767-1835) insista asupra cunoașterii particularităților reale ale sunetelor ca bază în cercetările lingvistice: „Pentru a-ți crea o idee asupra formei unei limbi, trebuie să atragi o atenție deosebită particularităților reale ale sunetelor ei. De la alfabet (citește: sistemul sonor – n.n., *VI. Z.*) trebuie să pornească cercetarea formei limbii, el trebuie să servească baza în cercetarea tuturor compartimentelor limbii”. În altă formulare, același principiu este susținut și de către cunoscutul filolog rus, fondatorul Școlii lingvistice din Moscova, Filipp Fiodorovici Fortunatov (1848-1914), care este ferm convins că „de la fonetică trebuie să se înceapă cercetarea științifică a oricărei limbi” („*Н ѓіІІңçęč әіęcіі а́уңу ір+çірілїі ірѳ+іі ççѳ+ііçі еғеіәі-а́у ñі іç а́уїі `çúę`*”) [8, p. 10].

Reputatul lingvist Sextil Pușcariu (1877-1848), fondatorul „Muzeului Limbii Române” de la Cluj, autorul volumului **Limba română**.

Rostirea și a numeroase studii și articole de fonetică și fonologie, cel care „a îmbrățișat aproape toate ramurile lingvisticii” [11, p. 269], spunea că fonetica este o disciplină indispensabilă limbii, pe care o compară cu tabla de înmulțire, „fără de care nu se pot face operațiuni complicate de calcul” [13, p. 60]. Subliniind în mod expres însemnătatea foneticii pentru cercetările lingvistice, el susține, cu toată convingerea, că „cu cât un lingvist are cunoștințe fonetice mai ample, cu atât e mai bine înarmat” [13, p. 60]. După Sextil Pușcariu, fonetica ia naștere atunci (1) când marile invenții tehnice au apropiat popoarele, silindu-le să-și învețe reciproc limbile; (2) când neogramaticii erau stăpâniți în cercetările lor de istorism, de legile fonetice; (3) când apar primele cercetări dialectale pe teren, acestea pornind tot de la fonetică [14, p. 45]. Aici S. Pușcariu este susținut de către B. P. Hasdeu (1836-1907), considerat întemeietorul foneticii teoretice în România și unul dintre primii europeni care încep anchetele lingvistice pe teren, prin chestionarul pe care îl lansează în 1884 în toate ținuturile locuite de români [11, p. 134]. Așadar, scrie B. P. Hasdeu, „fonetica este temelia dialectologiei”.

Dar dialectologia, la rândul ei, are legături dintre cele mai strânse cu istoria limbii, cu gramatica istorică, în primul rând, cu fonetica istorică. Nu întâmplător lingvistul georgian, prof. A. S. Čikobava susține că „fără fonetica istorică nu ar fi putut exista gramatica compa-

rativă-istorică și nici istoria lingvisticii. Nu am exagera, – continuă el, – dacă am spune că anume datorită foneticii lingvistica a devenit una din cele mai exacte științe umaniste”. („Без исторической фонетики не могло быть историко-сравнительной грамматики, исторического языкознания. Не будет преувеличением, если сказать, что именно благодаря фонетике языкознание стало одной из наиболее точных общественных наук”) [3, p. 143].

Studierea foneticii este necesară pentru istoria limbii, pentru cercetările etimologice și gramaticale, pentru relevarea gradului de înrudire dintre limbi. Necunoscând corespondențele fonetice din istoria unei limbi concrete, nu poți stabili originea anumitor cuvinte și legătura lor cu aceleași corespondențe din limbile înrudite. Încă gramaticianul latin M. T. Varro (117-27 p. Hr.) menționa că „cel ce observă cum se schimbă sunetele în cursul istoriei, acela va putea mai ușor să-și dea seama și despre formarea și dezvoltarea cuvintelor” [5, p. 158]. Iar cunoscutul filolog german, părintele lingvisticii romanice, Friedrich Diez (1794-1876), susținea, cu toată certitudinea, că „etimologia își are temelia științifică în fonetică”. La aproape un secol, lingvistul numărul unu al secolului XX, compatriotul nostru din Mihăileni, Eugeniu Coșeriu (1921-2002), în unison cu lingvistul secolului al XIX-lea, F. Diez, scrie că „etimologia se află în relații cu fonetica istorică, aplicând datele acesteia fiecărui cuvânt în

parte” [7, p. 95].

Se știe, de asemenea, că învățarea unei limbi moderne este, pur și simplu, de neconceput fără o cunoaștere în prealabil și în amănunte a structurii ei fonetice (sunete, structură silabică, accent, intonație ș.a.). „Știind exact cum se produc sunetele când vorbim, – scrie S. Pușcariu, – putem învăța ușor pronunțarea unor limbi străine”, căci „în opoziție cu urechea, asupra căreia nu suntem stăpâni, organul cu care producem sunetele poate fi dirijat de noi. Deși mișcările lui sunt în general automatizate, totuși ele pot fi modificate, augmentate sau oprite de noi” [14, p. 45]. Lingvistul american H. A. Gleason aduce interesante și instructive date statistice din care se vede că „pentru o însușire activă a unei limbi e nevoie de cunoștințe de fonetică în volum de 100%, gramatică – de cel puțin 50%-90% (în dependență de structura tipologică a limbii: izolantă, cum este chineza, analitică, cum este engleza, analitică-sintetică, cum este franceza, româna sau sintetică, cum a fost latina, cum este rusa – n.n., *VI. Z.*). Cât privește cunoașterea vocabularului, aici deseori ne putem descurca ușor cu doar 1% sau chiar uneori și mai puțin” [9, p. 339]. Într-adevăr, ce volum de vocabular ar trebui să posed, spre exemplu, o bucătăreasă, o casierită, o chelnerită o taxatoare, pentru a-și putea îndeplini funcția și a se putea încadra în societate? Al. Graur e de aceeași părere: „Sunt limbi a căror morfologie se poate învăța comod în câteva zile”, cât

privește fonetica, ea se însușește anevoios și „nu este destul să știm teoretic care sunt fonemele unei limbi, ci trebuie să izbutim să le rostim corect, în orice context și fără efort. Pentru aceasta se cer totdeauna mulți ani” [10, p. 273]. (Spre regret, în programele noastre școlare este prevăzut un număr infim de ore la fonetică. Acest obiect se predă în cl. a V-a în luna septembrie, timp de doar două săptămâni. În restul anului, dar și în anii următori, se face numai gramatică. Să nu uităm însă că, după cum spune S. Pușcariu, „gramatica este schelet fără carne” [13, p. 8].)

Un alt lingvist și specialist în predarea limbilor moderne, profesorul clujean Mihail Bogdan, înaintează serioase exigențe față de cei implicați în procesul de predare-însușire a limbilor: „Cunoștințele aprofundate de fonetică sunt de mare folos nu numai specialistului lingvist, ci și celui care vrea să o predea. Un profesor de limbă străină fără o pregătire fonetică este la fel de incompetent în materia lui, ca și un medic căruia îi lipsesc cunoștințele elementare de anatomie” [1, p. 8]. Într-adevăr, cum să-ți închipui un chirurg, care să nu cunoască, în cele mai mici detalii, structura anatomică a organismului omenesc? Tot așa în fonetică (în pronunțare), de la o limbă la alta, există subtilități. Să demonstrăm doar câteva cazuri: vocalele posterioare labiale *o* și *u* sunt cunoscute în majoritatea absolută a limbilor. Cu atât mai mult sunt cunoscute în limbile europene. Oricum, trebuie

să știm că în diferite limbi gradul de rotunjire a buzelor la rostirea vocalelor *o* și *u* este diferit. În română și franceză labializarea e puternică, în rusă e medie, în engleză e foarte slabă, chiar la vocalele durative; în germană rotunjirea buzelor e puternică numai la vocalele durative, la cele non-durative fiind slabă [15, p. 181]. Așadar, cu rostirea noastră românească a vocalelor *o* și *u* nu ne putem duce nici la Moscova, nici la Londra. Un român care nu e inițiat în pronunțarea rusească, va citi și va rosti cuvântul *хорошо* (*horoso*) *ad litteram*, pe când un rus rostește *хърашо*. Este vorba că vocala *o* din prima silabă protonică, cea adiacentă, se pronunță mai slab /a/, decât silaba accentuată /o/, dar mai deslușit decât cea din silaba a doua protonică /ъ/ [19, p. 38-39]. Există diferențe și în domeniul accentului. Deși majoritatea limbilor europene se caracterizează prin accent dinamic, gradul de intensitate al accentului diferă de la o limbă la alta. Astfel, în unele limbi, cum ar fi româna, engleza, rusa, maghiara ș.a., acest grad de intensitate al accentului este puternic, silaba accentuată se rostește energic, deslușit față de silabele neaccentuate, între silaba tonică și silabele atone formându-se un contrast vădit, pe când în limbile franceză, spaniolă, italiană, ucraineană, armeană, georgiană gradul de intensitate este atât de slab, încât toate silabele par a fi accentuate în egală măsură. Acest fapt l-a făcut pe L. V. Șcerba să afirme că în limba franceză accentul vizează nu cuvântul, ci tactul

ritmic [17, p. 83, 89].

Importanța teoretică și practică a foneticii în viața limbilor este atât de apreciată de către lingviștii lumii, încât în anul 1886, la Paris, a fost înființată de către cunoscutul fonetician francez Paul Passy o organizație științifică internațională de specialitate, numită Asociația Foneticească Internațională (International Phonetic Association), care a întocmit un sistem de transcriere fonetică, bazat pe grafia latină, și a editat până în 1977 revista *Le Maître Phonétique*. Ceva mai târziu, în 1991, a fost întemeiat Institutul de Foneticească pe lângă Universitatea din Paris, ai căror colaboratori au adus o contribuție substanțială la dezvoltarea foneticii ca știință. Aici se țineau cursuri de ortoepie, de ortofonie, de fonetică experimentală, iar absolvenții Institutului căpătau un certificat de fonetician, o diplomă de fonetică, o diplomă de rostire franțuzească, diplomă de foniatrică, de fonetică generală, de fonetică istorică, de fonetică psihologică și pedagogică [16, p. 39]. Din anul 1971, la Londra, apare revista *Journal of the International Phonetic Association*. În anul 1932 la Amsterdam, din inițiativa lui Zwirner, ia naștere Asociația Internațională a Științelor Fonetice (International Society of Phonetic Sciences). În cadrul Asociației există un Consiliu permanent pentru organizarea Congreselor Internaționale ale Foneticienilor. Primul Congres (CIF) a avut loc la Amsterdam în anul 1932, iar ultimul, al XII-lea, și-a desfășurat lucrările la Aix-en-Prove-

nce (Franța) în anul 1991. Din anul 1979, la Universitatea din Florida (SUA), apare o revistă informativă *The Phonetician*. La Strasbourg funcționează un Institut de Fonetica (L'Institut de Phonétique de Strasbourg), care editează și publicația *Travaux de l'Institut de Phonétique de Strasbourg. Université des Sciences Humaines de Strasbourg*, ajunsă, în anul 1994, la nr. 24. În cadrul Academiei Române, alături de alte institute de cercetări științifice, a activat și Institutul de Fonetica și Dialectologie (comasat de câțiva ani cu Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan” și numit Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”), începând cu anul 1958 editează anual, cu anumite întreruperi, revista *Fonetica și dialectologie*, ajungând în anul 2000 la volumul XIX.

Enumerarea institutelor și revistelor științifice care vizează cercetările din domeniul foneticii ar putea continua. Informația însă ar fi necompletă, dacă nu am nominaliza și câteva dintre numeroasele Laboratoare de fonetică experimentală, întemeiate pe lângă centrele științifice și universitare. Așadar, în 1897, la Collège de France, a fost înființat, de către abatele J. P. Rousselot, primul Laborator de fonetică experimentală din Franța și, am putea spune, din lume. În 1895, la Universitatea din Kazan, a fost fondat un laborator de acest fel de către V. A. Bogorodițkii, primul în Rusia, iar, în 1899, S. K. Buliț întemeiază un asemenea laborator pe lângă universitatea din Sankt Petersburg, la care mai apoi au

desfășurat o activitate prodigioasă L. V. Șcerba și discipolii lui, M. I. Matusevič, L. R. Zinder ș.a. În România primul Laborator de fonetică experimentală a fost înființat în 1920, pe lângă Universitatea din Cluj, de către Iosif Popovici, care a fost elevul lui E. Sievers la Leipzig și al abatelui Rousselot la Paris. Experiențele în acest laborator au fost continuate cu mult succes de către Em. Petrovici (fost elev și colaborator al lui I. Popovici). Ar mai fi de menționat Laboratorul de fonetică experimentală din Grenoble, fondat în 1904, cel din Montpellier, întemeiat în 1905 și condus de Maurice Grammont, de asemenea, Laboratorul de fonetică experimentală de pe lângă Institutul Pedagogic de Stat de Limbi Străine din Moscova, condus de V. A. Artiomov, și cel de pe lângă Universitatea Națională „T. Șevčenko” din Kiev, cercetările fiind îndrumate de L. G. Skalozub [16, *passim*]. În Laboratoarele din Moscova și Kiev, conduse de V. A. Artiomov și L. G. Skalozub, au făcut, pe timpuri, cercetări și unii tineri din Republica Moldova, devenind apoi specialiști în fonetica experimentală (G. Gogin, A. Cenușă, N. Babără ș.a.).

În concluzie, se desprind câteva idei marcante, emise de mari personalități ale lingvisticii, din care reiese că fonetica formează un capitol important al lingvisticii, este „tabla de înmulțire, fără de care nu se pot face operațiuni complicate de calcul”. Fonetica este chiar modul de existență a oricărei limbi, de aceea cercetarea științifică a fiecărei

limbi în parte trebuie să se înceapă de la fonetică, este de natură fonetică (sonoră). Aname datorită foneticii lingvistice a devenit una dintre cele mai exacte științe umaniste. În cele din urmă, cu cât un lingvist are cunoștințe mai ample în fonetică, cu atât e mai bine înarmat.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bogdan, M., *Fonetica limbii engleze*, Cluj, Editura Științifică, 1962.
2. Budagov, R. A., *Vvedenije v nauku o jazyke*, Moskva, Prosveščeni-je, 1965.
3. Čikobava, A. S., *Vvedenije v jazykoznanije*, Moskva, Učpedghiz, 1952.
4. Corlăteanu, N. G., *Fonetica limbii moldovenești literare contemporane*, Chișinău, Lumina, 1978.
5. Corlăteanu, N.; Melniciuc, I., *Lexicologia*, Chișinău, Lumina, 1992.
6. Corlăteanu, N.; Zagaevski, V., *Fonetica*, Chișinău, Lumina, 1993.
7. Coșeriu, E., *Introducere în lingvistică*, Cluj, Echinoc, 1995.
8. Fortunatov, F. F., *Izbrannyje trudy. Tom 2*, Moskva, Učpedghiz, 1957.
9. Gleason, H. A., *Vvedenije v deskriptivnuju lingvistiku*, Moskva, Izd-vo Inostr. Literatury, 1959.
10. Graur, Al., *Studii de lingvistică generală*, București, E.A.R.P.R., 1960.
11. Macrea, D., *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*, București, Editura Științifică, 1978.
12. Popovici, I., *Fiziologia vocalelor românești ă și î*, Cluj (Universitatea din Cluj), 1921.
13. Pușcariu, S., *Limba română. Vol. I. Privire generală*, București, Minerva, 1976.
14. Pușcariu, S., *Limba română. Vol. II. Rostirea*, București, EAR, 1994.
15. Reformatskij, A. A., *Vvedenije v jazykovedenije*, Moskva, Prosveščeni-je, 1967.
16. Stan, I. T., *Fonetica experimentală*, Cluj-Napoca (Universitatea „Babeș-Bolyai”), 1978.
17. Ščerba, L. V., *Fonetica francuzskogo jazyka*, Moskva, Vysšaja Škola, 1963.
18. Zagaevski, V., *Academicianul Nicolae Corlăteanu – fonetist // Omagiu academicianului Nicolae Corlăteanu la 80 de ani*, Chișinău, Editura Virginia, 1995.
19. Zagaevski, V., *Culorile accentului*, Chișinău, Știința, 1988.

Maria COSNICEANU

ÎNDRUMĂTOR AL DISCIPOLILOR

Prin remarcabilul talent de cercetător științific, prin concepția sa despre lume, prin căldura sufletului său nobil, cu o deosebită măiestrie și tact, academicianul Nicolae Corlăteanu a sădit în sufletele studenților, discipolilor și tuturor cititorilor săi dragostea de limba maternă, de plaiul natal, de popor, i-a învățat să perceapă frumusețea cuvântului, i-a convins că munca asiduă trebuie să devină o necesitate stringentă, i-a înzestrat cu o gândire creatoare. Făclia cunoștințelor, pe care acad. Corlăteanu a aprins-o în mințile și inimile celor ce i-au ascultat prelegerile, i-au studiat lucrările, s-au bucurat de sfaturile și îndrumările științifice ale Domniei sale, luminează cu lumină proprie munca fiecăruia din cei ce constituie azi marea armată de învățători, ziaristi, cercetători științifici, profesori, scriitori, redactori, editori etc.

Stima și popularitatea domnului acad. Corlăteanu în rândurile discipolilor, ale oamenilor de știință, din țară și de peste hotarele ei se datorește, în primul rând, calităților sale de Om cu literă mare. Domnia sa ne învață că înainte de toate trebuie să fii Om în orice situație te-ai afla: în clipele de caldă fericire sau în momentele de grea cumpănă,

să fii totdeauna stăpânul cuvântului dat, fie că e vorba de o întâlnire, fie că trebuie să realizezi în termenul stabilit un lucru în corespundere cu un angajament etc., fiindcă *Omenia este prima dintre toate virtuțile*. Fiind mai presus de toate om, trebuie să acționezi totdeauna în folosul colegilor, al discipolilor tăi, al țării, al poporului care te-a crescut, te-a educat, ți-a dat o situație în societate, ți-a oferit fericirea.

În sfaturile sale înțelepte și generoase acad. Corlăteanu s-a referit la toate aspectele vieții și ale eticii comportării omului, a tineretului studios și a discipolilor săi: comportare adecvată față de colegii de muncă, respectul profund față de înaintași, stabilirea unei orientări corecte în viață, tinderea spre „roadele dulci” ale învățaturii și ale științei, munca ce trebuie să devină pentru fiecare nu numai o obligație socială și umanitară, ci și o datorie morală și de conștiință, fiindcă „natura e darnică numai cu cei muncitori, cu cei bine pregătiți și înarmați cu cele mai diverse cunoștințe și aptitudini”. Și fiindcă pentru toate sferile de activitate, pentru toate științele există un domeniu comun, prin care se exprimă năzuința omului de a înțelege și a transforma lumea înconjurătoare, și acest domeniu este *limba*, acad. Corlăteanu ne îndeamnă și ne convinge că trebuie să învățăm, să cultivăm, să dezvoltăm, să iubim și să ne mândrim cu *limba română*, care este comoara de neprețuit a poporului nostru. Într-adevăr, cultura interioară și intelectul vor-

bitorului se manifestă, în primul rând, prin maniera de a vorbi, felul de a pronunța cuvintele, modul de a întreține o convorbire, reacția la o discuție în contradictoriu etc.

Toate acestea acad. Corlăteanu le-a dovedit prin exemplul vieții sale și ni le-a mărturisit în cartea autobiografică **Răspântii** (Chișinău, 1995): „În ceea ce mă privește, am fost și rămân un om ce nu m-am manifestat niciodată ca o fire înfocată, care se mistuie într-o văpaie. Sunt o fire măsurată, cumpănită, meditănd mult la fiecare pas făcut în viață” (p. 177). „Nu-i pot suferi în nici un chip pe cei care cheltuie o inepuizabilă energie, ... pentru a defăima prin toate mijloacele posibile și a împrășca cu cât mai mult noroi... în distrugerea adversarilor reali, dar mai ales a celor închipuiți și în special a celor pe care-i invidiază pentru succesele obținute cinstit” (p. 178). „Pe unii îi incomodează și faptul că nu reacționez la invecțiile lor. Consider că, dacă răspunzi, trebuie să pierzi mult timp și mulți nervi ca să aduni material și argumente pentru a-l combate – nu a-l convinge, căci asta este aproape imposibil – pe adversar. Timpul acesta e mult mai

util și e bine să-l folosești creând ceva pozitiv, ceea ce îți face cinste și ție, și altora!” (p. 179).

Bun ca pâinea cea caldă și ocrotitor ca un părinte, domnul Academician a vegheat permanent la menținerea climatului psihologic favorabil între discipolii săi, a promovat prietenia sinceră, stima și ajutorul reciproc.

Autor, organizator, conducător, redactor, consultant, recenzent al lucrărilor de lingvistică și de literatură, Domnia sa și azi, ajuns la o vârstă venerabilă, lucid și bine intenționat ca totdeauna, se bucură din toată inima când cineva dintre elevii săi a mai publicat o carte, un manual, un dicționar etc., spunând că-i face o deosebită plăcere și are un sentiment de mândrie și de satisfacție pentru acei care constituie *Școala Lingvistică* a Domniei sale.

Să ne trăiți, domnule Academician, să vă dea Domnul sănătate și discipolii, copiii și nepoții să vă tot aducă bucurii.

La mulți ani!

Victor CIRIMPEI

CINE MERGE ÎNCET AJUNGE DEPARTE

Sînt unul dintre miile de foști studenți ai profesorului universitar, acum de 90 de ani, academicianul Nicolae Corlăteanu, precum și unul dintre numeroșii colegi ai Domniei sale.

I

Personal, îl cunosc de aproape 50 de ani, din august 1958. Eram în fierberea de după întîiul și cel mai responsabil examen de admitere (compunere în scris) la Universitatea de Stat din Chișinău, filologie – încă nu știam nota luată la acel examen, de limbă-literatură.

– Ai la compunere nota maximă: *foarte bine*. Nu ai scris mult, Cirimpei, însă nu ai făcut nici o greșală, mi-a zis profesorul-examinator N. G. Corlăteanu, **cu voce limpede și calmă, domolitoare** pentru arderea în care mă aflam de vreo două zile.

Student fiindu-i, prelegerile filologice ni le expunea **temeinic, fără a se grăbi**, doritorii de a conspecta reușind să-și fixeze în caiete **fiecare cuvînt, pronunțat cu dicție răsplat-lămurită, într-o frumoasă limbă românească** (nu în *à la* Borșci sau I-De-Ceban). Conspectul acelor prelegeri ne era manualul de bază după care pregăteam în timpul sesiunii de examene susținerea disciplinei respective, „limba”.

II

Pe nepusă masă, alături de și împreună cu filologi de faimă sovietică „moldovenească” românofobă, ca A.T. Borșci, I.D. Ceban / Ciobanu, I.C. Vartician, supravegheat ideologic și *redactat* de aceștia, Nicolae Corlăteanu, în anii stalinisti '40-'50, a elaborat, **cu multă răbdare și precauție**, programe școlare și universitare, manuale, crestomații – pentru cunoașterea limbii și literaturii lui Neculce, Creangă, Eminescu.

La o manifestație revoluționară de prin septembrie '89 (un miting spontan într-o aula a Universității) mi-a reușit să potolesc și să corectez oratoria înflăcărată a unor studenți care au pronunțat numele CORLĂTEANU în același buchet condamnabil de „pîngăritori ai limbii noastre: Borșci, I. D. Ciobanu și ...”.

– Nu este lingvistul Corlăteanu de o teapă cu Borșci și I-De-Ciobanu, stimaiilor vorbitori precedenți! Nu vă încărcați de păcate...

III

După Facultate, în toamna anului 1964, eram proaspăt angajat la Academia de Științe, Institutul de Limbă și Literatură, al cărui director era același profesor universitar, binecunoscut și apreciat, Nicolae Corlăteanu. Într-o joiie am fost poftit „la director”.

– Te-am chemat, Cirimpei, să aflu dacă vrei sau nu să faci trei ani de aspirantură la Moscova.

– Sigur că vreau! am reacționat cu voce tare, fulgerător, ca din pușcă.

– Nu te grăbi. Va trebui să faci disertație în domeniul de care ești preocupat, la folclor. Gîndește-te bine pînă marți. Atunci ai să vii și ai să-mi spui dacă te-ai hotărît definitiv, dacă nu te-ai răzgîndit.

– Nu trebuie să mă gîndesc pînă marți! Vă spun fără pic de ezitare: sînt *hotărît definitiv!*

– Nu merge așa. Să te gîndești bine pînă marți. Poate vorbești și cu părinții, sfătuie-te și cu dînșii. Marți vei veni și-mi vei spune ce ai decis.

„Măi, măi, ce om **socotit și prudent** e directorul!... Să mă gîndesc *atîtea zile! Pî...nă marți!*...”, mi-am tot zis în gînd, ieșind afară.

IV

Mi s-a întîmplat (așa mi-a fost norocul, de aspirant / doctorand) să fiu martorul susținerii, la Moscova, în ianuarie 1965, al celui de al doilea doctorat în filologie al profesorului nostru Nicolae Corlăteanu, la Institutul de Lingvistică al Academiei Unionale de Științe; eram în sală, basarabeni, vreo cinci, în rest – public străin, cam 20 de mari lingviști (Budagov!, Bieloded!, Mihalcí! etc.). Pătrunși de importanța evenimentului, urmăream amuțit-respectuos, derularea ceremonialului acelei susțineri.

Sobru, stăpînit și înțelept, fără vreun semn de emotivitate sufocantă, cu precizia cuvenită acceptării de netăgăduit, examinatorul N. G. Corlăteanu își semăna vorbele-teze, una cîte una, rar și clar, întregind, amănunt cu amănunt, profilul „temei de acasă”: *Studiu asupra sistemului lexical moldovenesc în anii 1870-1890*

(*contribuția lui Ion Creangă și a altor scriitori la valorificarea stilistică a vocabularului contemporan*). Așadar, lexic moldovenesc din dreapta Prutului anilor 1870-1890 (al scriitorilor Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Mihail Eminescu și alți reprezentanți de frunte ai literaturii române).

V

În una din cărțile sale, omul de știință Nicolae Corlăteanu, referindu-se la elementele de lexic geto-dacic, expune următoarea informație:

„În 1954 a fost descoperită o inscripție alcătuită din trei cuvinte: *Decebalus per Scorilo*, aplicată de mai multe ori ca ștampilă pe un vas mare pentru cereale. Inscripția a fost interpretată: «Decebal fiul lui Scorilo»”.

Atît. Nici un cuvînt mai mult în legătură cu inscripția dată.

I-am spus domnului profesor, în 1982, că mă preocupă mult această inscripție, că – 1) nu-s „trei cuvinte”, ci patru, 2) nu e vorba de o ștampilă, ci de două (una cu DECEBALUS, alta cu PERSCORILO), 3) vasul nu e „pentru cereale”, ci e unul de cult, 4) nu înseamnă „Decebal, fiul lui Scorilo”, ci „(Vas-altar) pentru cenușa eroilor (epocii lui Decebal””. Deoarece (zisem) „asupra ipotezei trebuie să mai lucrez”, domnul profesor m-a sfătuit că bine ar fi să mă ocup de probleme reale, *pozitive*, nu așa de vechi și cu atîtea necunoscute, ale căror adevăr, controversat, este limpezit aproximativ, cu multă pierdere de nervi și timp. Nu am zis nimic, dar nu am fost de acord.

VI

De mulți ani, cînd mi se înîmplă să mă întîlnesc, în diverse ocazii, cu domnul profesor, Domnia sa nu mă numește *Cirimpei*, ca la începuturi, ci pe numele mic: *Victor*. Sigur, mi-i plăcut să mă aud numit în acest fel de domnul academician. Parcă ar fi tatăl meu, parcă aș fi feciorul sau nepotul Domniei sale.

Și cum de menține în memorie nu numai numele, ci și prenumele meu?!

Am observat că și altora, foștilor lui studenți, li se adresează tot așa, numindu-i **afectuos-părintește** cu numele mic. la **memorie!** Și eu, care uit „de la mîna pînă la gură” prenumele, ba chiar și numele celor pe care nu i-am văzut o lună-două!...

VII

În ziua de 18 mai 2002, la Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a Republicii Moldova, urma să se producă, începînd cu ora 14, o lansare de carte a cercetătorului G. Verebceanu, despre un manuscris de la 1774 (*Viața lui Bertoldo*). Era de interes pentru mine, de aceea, grăbindu-mă să ajung la timp, mai pe aproape de Institut, o luasem pe scurtătură, prin Grădina Publică, tot uitîndu-mă la ceas, impacientat: „Vai, întîrziil!... Au rămas cîteva minute!”. Fac pasul mai mare...

Deodată, extrem de zorit cum eram, îl văd înaintea mea, **pășind agale, fără nici o grabă**, pe domnul profesor Corlăteanu. „Nu cumva s-o fi ducînd și domnul profesor la aceeași lansare?”, mi-a scăpărat prin minte. Ajuns în drept

cu Domnia sa, îi zic „bună ziua”, adăugînd precipitat încotro mi-i drumul.

– Stai, Victor... Nu fii așa grăbit. Și eu mă duc acolo. Ia să ne așezăm pe banca aceasta – ne mai odihnim, vorbim ceva... „Vai, vai, vai... Încă și să ne așezăm!”, îmi zic îngrozit. – Nu te teme, Victor; nu vom întîrzia. – Dar au rămas numai trei minute pînă la ora începerii! zic. – O să reușim. Fii liniștit.

Nu am avut încotro, mă așez în așa fel ca să ne vedem la față și, deoarece de multă vreme nu ne întîlniserăm, constat în sine că „s-a cam împutînat la chip domnul profesor... Dar la anii săi să vină pe jos de acasă, o bunișoară distanță, nu e glumă. Trebuie să se odihnească puțin pe această bancă din parc”.

Și, odată așezați, îmi spune că a citit ce am publicat, nu de mult (25 apr.) în *Literatura și arta* despre tatăl meu („Tata a murit român”), decedat în al 90-lea an de viațuire.

– Citiți dumneavoastră și niște materiale așa de ne-lingvistice?

– Citesc *Literatura și arta* număr de număr – este o revistă bună. Mi-a plăcut cum ai scris despre tatăl dumitale.

Eram surprins de părerea Domniei sale. În continuarea dialogului nostru însă, domnul profesor, ca să-mi tempereze românismul din „Tata a murit român”, îmi vorbește despre o revelație a sa, în dezacord cu Sextil Pușcariu, vizavi de interpretarea diferită a dependenței *Apostolului* din 1563 al lui Coresi față de *Codicele voronețean* și, tangențial-concluziv: „Frații noștri din Regat nu se uită la basarabeni cu cea dragoste cu care ne uităm noi

la dînșii. Ei ne au de necompetenți în ale științei; și nu numai”, ilustrându-și opinia cu un exemplu, al cărui actant era lingvistul Pușcariu.

Nu am zis nimic împotriva, pentru că mi s-a întâmplat și mie. (Cum numai începeam să le vorbesc despre *per scor ilo* unor arheologi de la Cluj, de la București, unor etnologi de la Iași – mă opreau, mai mult sau mai puțin *delicat*, cu subtextul că nu e de mintea mea problema, apucînd ei alt capăt de vorbă. Nu toți. Au fost și dintre cei care înclinau să-mi dea dreptate.) Dar mie Sextil Pușcariu îmi este foarte scump. El, asemenea lui B. P. Hasdeu, era de părerea că sufixul *-ilă* e o reminiscență de pe vremea dacilor. Da, așa e! Tracul *Il-u* („Viteazul”) a înființat pe coasta nord-vestică a Asiei Mici cetatea *Il-ion* a regiunii Troia. În IL-O din *per scor ilo*, în folcloricele *Ger-ilă*, *Donc-ilă*/Ăîî÷-cě, Ёđ-čěî; în istoricele *Gudiljas/căpetenie getică*), *Petr-ilo* (domnitor moldovean în cronică polonezului M. Stykowski) etc., în antroponime ca *Добр-ул*, *Бърз-ул*, *Страш-ул*, *Corn-ilă*, *Voic-ilă* etc. – avem paradigma evoluării substantivului tracic *il* („erou /viteaz /voinic”) spre calitatea de sufixoid și, în sfîrșit, spre cea

Ne-am ridicat și, **încetîșor, hai-hai, hai-hai** (eu frînîndu-mi *políticos* pasul), am ajuns la Institut. Erau trecute de ora 14 cîteva minute, dar a trebuit să mai așteptăm ceva timp pînă la începerea

manifestației, așa că s-au adevărit vorbele domnului profesor – nu am întîrziat, am reușit să fim „la timp”.

În cadrul comentariilor pe marginea cărții lansate, profesorul Nicolae Corlăteanu a menționat că lucrarea domnului Verebceanu, apărută în bune condiții poligrafice, tratează „cu multă stăruință și cu deosebită acribie, filologic și lingvistic (aceasta mai rar înfăptuindu-se în Republica Moldova), un text de literatură populară veche, filozofică și satirică, de largă circulație în diferite colțuri ale lumii”.

La venerabila-i vîrstă a celor 90 de ani (lungescă-i Dumnezeu durata bucuriilor pămîntești), Profesorul Nicolae Corlăteanu este cu noi – discipoli, prieteni, simpli cunoscuți, foarte mulți asaltînd în grabă mare tehnologiile electronice ale începutului de mileniu trei; Domnia sa – continuînd a fi, după cum ni se destăinuie, „o fire măsurată, cumpătată, meditînd mult la fiecare pas făcut în viață”.

Iar **cine merge încet**, zice poporul, **ajunge departe**.

Mihail Gh. CIBOTARU

OMUL CARE NU ȘTIE SĂ SE FRĂSUIE

E Omul care, atunci când am plecat din casa părintească pentru un timp mai îndelungat și, văzându-l, mi l-a amintit atât de mult pe tata, încât mai-mai să mă reped în întâmpinarea-i și să-l îmbrățișez. De atunci – timp de jumătate de veac! – ori de câte ori îl întâlnesc sau conversăm la telefon (cu anumite ocazii), îmi amintesc de acel moment și, bineînțeles, de tata...

E Omul cu mers agale, negrăbit, puțin legănat, de parcă ar sugera celor din preajma-i: grăbiți-vă, oameni buni, dar, vorba strămoșilor – grăbiți-vă... încet...

E Omul care s-a străduit – dar a și reușit! – să fie totdeauna corect atât cu autoritățile, cât și cu semenii, cu învățăceii săi. Cu toată lumea!

E Omul pe care nu l-am văzut niciodată supărat, cu atât mai mult – înfuriat. Calmul și înțelepciunea, aceste surori-gemene ale Domniei sale, totdeauna i-au fost vrednice, sincere și fidele.

E unicul, probabil, printre profesorii universitari care păstrează cu acuratețe și dragoste părintească, sinceră, agendele (cu notele și mențiunile respective) ale tuturor promoțiilor de filologi cărora le-a fost dascăl în cei peste cincizeci de ani de activitate profesorală, răsădindu-le în suflete, cu o nețărmurită pasiune, dragostea de graiul matern.

E Omul pe cât de bun la suflet, pe atât de principial în toate celea. Compromisul l-a acceptat doar atunci când deasupra capului îi atârna,

amenințătoare, sabia lui Damocle...

E Omul care și-a iubit și-și iubește Limba nu mai puțin decât propria-i viață, rămânând de-a lungul anilor Mesagerul și Promotorul ei consecvent...

E Omul care s-a zidit în Credință și-n Aspirația Neamului, chiar și-n cele mai nesigure și mai periculoase timpuri, cu rodul trudei sale de o viață, dar pe care trudă n-a încercat măcar o dată s-o așezeze...

E Omul care, în viața sa, n-a hulit pe nimeni și nu s-a războit cu nimeni, chiar nici cu acei care s-au încumetat să-l împrăște cu pietrele negrei invidii și dușmăniei. Pe aceștia îi lăsa „în plata Domnului”. Și totdeauna Domnul făcea dreptate. Fie, uneori, și cu anumită întârziere...

E Omul care a fost dăruiat de Cel de Sus să străbată unul dintre cele mai respectabile ca dimensiune, dar și ca har și valoare, drumuri ale veleatului omenesc, drum și cu hopuri, și cu cotituri neașteptate, și cu suișuri pieptișe, și coborâșuri abrupte, și bătut de vânturi sturlubatică, și desfundat de ploii torențiale, și învârtejit de nămeți sau ars de soarele dogoritor al secetei. Dar nu s-a dat abătut din acea cale. Și nici nu s-a văicărit vreodată (asemeni atâtor) că-i vine greu să și-l continue. Pășea cu aceeași „grabă înceată”, cumpănită, plină de încredere și de Credință, reușind să ajungă, iată, în capătul celei de-a nouăzecea vârste, gata să pășească cu aceeași demnitate și seninătate, dar și bărbăție, mai departe.

Acesta-i Marele nostru Savant, Marele nostru Cetățean, Marele nostru Om de Cultură și de Omenie, Măria sa domnul Academician Nicolae Corlăteanu!

La mulți ani înainte, cu sănătate și cu inspirația-Vă de totdeauna, iubite Dascăl!

Lidia
COLESNIC-CODREANCA

ÎN CĂUTAREA VOCAȚIEI...

Un caracter distinct păstrat până la venerabila senectute. O perseverență și o forță de muncă de invidiat. O imensă dragoste față de cuvânt.

Îl văd elev în clasa a III-a la liceul „Al. Donici”, din Chișinău predând ore pentru a-și face un ban de cheltuială, pentru a-și procura o carte, o haină... Nu-și ia bacalaureatul o dată cu toți absolvenții de liceu, tot din lipsa banilor. „Se cerea o sumă de 1.500 de lei pentru remunerarea examinerilor invitați de la București și de la Iași”. L-a susținut toamna, scutit fiind de această taxă la intervenția directorului Macovei.

A fost tentat să dea la medicină având o rudă medic. Dar a învins dragostea de litere.

– Ca să fii medic, trebuie să ai fire aspră, să fii dur cu omul bolnav. Dar eu sunt milos, când văd cum suferă cineva mă doare..., iată de ce nu m-am dus la medicină.

Pe când își făcea planuri să plece la București, oraș mare și necunoscut pentru el, își aminti de Eminescu și de Cernăuți.

– Mă duc la Universitatea din Cernăuți.

Îl văd aievea student ascultând cursurile profesorilor Procopovici și

Nandriș, despre care își amintește cu multă căldură. Ambii au jucat un rol decisiv în formarea personalității lui creatoare. Procopovici a fost acela care a observat cel dintâi spiritul de cercetător-filolog al absolventului Nicolae Corlăteanu, propunându-i ca temă pentru teza de licență „Relațiile dintre *Codicele Voronețean* și *Psaltirea Șcheiană*”.

– Pușcariu l-a invitat pe fostul său discipol Procopovici la Cluj și nu l-am mai văzut.

Dar ce poveste nostalgică auzi despre Nandriș! Studentul Corlăteanu și tânărul profesor Nandriș, devenit personalitate la 30 de ani, au fost foarte apropiați în toți anii de studii. Dar și acesta a plecat la Londra și nu l-a mai văzut...

După Cernăuți, licențiat al Facultății de Drept cu mențiunea *cum laude* și al Facultății de Litere și filozofie – cu *magna cum laude*, tânărul absolvent Nicolae Corlăteanu se pornește în căutarea unui loc de muncă în satul de baștină Caracui. Era vara anului 1940.

Peste o lună de zile, apare în sat un reprezentant al stăpânirii ruse pentru a alege un nou primar. Pe lista aceluia la postul de primar „candidau vreo 6-7 persoane”. La întrebarea ofițerului: „Pe cine credeți că ar fi bine să-l alegem?”, țărani au răspuns: „Pe Corlăteanu! E cu două facultăți”. Când a aflat ofițerul ce facultăți are și unde le-a absolvit, i-a zis tăios: „Du-te acasă!”.

– Ei, dacă n-am fost bun de primar, mă gândeam ce să fac?

Se sfătuiește cu mama și cu

17 iunie 2002. Ana Corlăteanu – stăpâna casei, nepotul Săndică, în mantie de absolvent al Universității de Medicină, și Nicolae Corlăteanu, în mantie de Doctor Honoris Causa al U.S.M.

cele două mătuși și se duce la Chișinău, la bunul său director de liceu Ion Macovei, poate îl ajută cumva. Acela l-a încurajat să vină peste o lună, când se vor deschide niște cursuri organizate de ruși și conduse de I. D. Ciobanu. Peste o lună nu-l mai găsește pe Macovei, fostul director al liceului „Al. Donici” și inspector general școlar. Nimeni nu vroia să-i spună unde este. După mai mulți ani de zile a aflat că Ion Macovei fusese arestat.

Este îndemnat să se ducă la Direcția de învățământ a căilor ferate. Acolo au fost repartizări la sate.

– Șeful direcției de învățământ, un rusnac mic de statură și beat turtă, îmi zice: „Dîlălărü â

Îleiçöö!”.

Cam așa a început cariera pedagogului Nicolae Corlăteanu. La Ocnița a predat româna în clasa a VIII-a timp de un an. Într-o zi se pornise la Chișinău și, pe când se întreba nedumerit de ce o fi întârziind atât de mult trenul, auzi pe cineva: „A început războiul!”.

– Toți fugeau care și încotro, trenurile nu circulau. Unul de la „încă-nu-te-vede” mi-a arătat revolverul și mi-a zis: „Pleacă de aici!”. Știi ce-i „încă-nu-te-vede”? Un militar dintre aceia...

În câteva ore trebuia să decidă încotro se refugiază cu tânăra soție care aștepta un copil. Făcuse cunoștință cu ea în acel an la Ocnița, ea fiind venită acolo după absolvirea Universității Pedagogice

din Saratov.

O lună de zile au mers cu trenul de la Ocnița până la Balașov, unde locuiau părinții soției. Tatăl-socru, directorul unei școli primare, l-a privit cu neîncredere: „Și ce-ai să faci în Balașov?”. Într-o zi însă îi aduse o veste bună: „Avem un post de profesor de germană!”.

A predat și germana (pe care o știa din cei șase ani de liceu și de la facultate) în acel orașel din Rusia. Dar numai un semestru, pentru că fusese mobilizat în armata rusă. La o uzină de tancuri, în Nijnii Taghil.

– De la filologie am ajuns la tancuri!

Pe un frig de 40 de grade. Departe de oraș, în pădure. 12 ore de serviciu și 12 ore acasă. De mâncare li se dădea numai de două ori pe zi... De acest calvar l-a salvat o scrisoare a ministrului învățământului din Basarabia, evacuat la Buguruslan, care cerea superiorilor uzinei ca „Nicolae Corlăteanu să fie eliberat din lucru”. „Ничего, подождешь пока война кончится.” Totuși, după acel demers, peste o lună a fost eliberat.

Acolo, în regiunea Sverdlovsk, a mai avut o tentație – să facă matematică la Universitate, pentru a-și găsi un rost în acele noi condiții. Și-a adunat manualele necesare, dar imediat se dezamăgește, a înțeles că este departe de matematica

superioară...

Abia după ce s-a retras la Buguruslan, unde era evacuat Institutul de Lingvistică de la Chișinău, au luat sfârșit peregrinările viitorului cercetător și savant în căutarea vocației sale.

– Iată, vezi ce istorie! îmi zice zâmbind.

...L-am lăsat să-și depene firul vieții fără să-l întrerup. Și mă gândeam că și-a cultivat caracterul și acele calități de muncă de invidiat anume atunci, în anii fragedei tinereți, care l-au făcut să înțeleagă că *vivere est militare*... Atunci înfrunta greutățile, acum bătrânețile.

Am expus aceste crâmpie biografice pentru că mi-au părut pe cât de evocatoare, pe atât de zguduitoare în căutarea de sine a acestei personalități basarabene.

Îi mulțumesc veneratului nostru *professor professorum* pentru confesiuni și îi urez din toată inima multă sănătate și cât mai multe zile senine, pline de bucuria recunoștinței din partea discipolilor Domniei sale, despre care vorbește totdeauna cu mare drag...

„BUCOVINA E O ISTORIE VIE...”

Dialog:

*Nicolae BILEȚCHI –
acad. Nicolae CORLĂTEANU*

– Stimate dle academician, fiind născut în Bucovina, nu pot să nu știu că sunteți legat prin mii de fibre de acest colț al Moldovei istorice. Am observat că de fiecare dată, la auzul cuvintelor Bucovina și Cernăuți, fața vi se luminează, iar gândurile, probabil, călătoresc spre acele meleaguri încântătoare. Sunt ferm convins că în pragul acestui frumos jubileu de 90 de ani o călătorie imaginară pe meleagurile Bucovinei ar avea darul de a vă reînvia vârsta tinereții. Acceptați să pornim la drum pe calea amintirilor?

– Fără îndoială! La Cernăuți se mai aud pașii lui Ștefan cel Mare și ai lui Mihai Eminescu, mai distingi în susurul Prutului și al Siretului vocea blândă a lui Aron Pumnul. Cum să nu tresari de bucurie când ai aceste senzații plăcute?! Apoi, acolo am absolvit cele două facultăți – de litere și filozofie și de drept – acumulând cunoștințe și deprinderi, m-am format ca cetățean și ca om de știință. Se poate să nu rămâi recunoscător acestui pământ binecuvântat de Dumnezeu?!

– Se știe că dintru început visați să deveniți medic. Însă ajuns la Cernăuți, ați îmbrățișat filologia. Cum explicați această metamorfoză? Să fie la mijloc

zicerea lui Al. Donici (ați absolvit liceul din Chișinău care îi purta numele) că totul „atâră de la rădăcină”, adică de condițiile materiale, ori poate v-a fascinat parfumul poeziei lui M. Eminescu care, cum se știe, se mai resimte în aerul Cernăuțului?

– Parfumul poeziei lui Eminescu într-adevăr s-a resimțit și se resimte până acum în aerul Cernăuțului și eu nu puteam să nu fiu fascinat de el. Problema însă era că, dincolo de acest aer romantic, de această poezie miraculoasă, exista, din păcate, și proza vieții. Să știi că prin gestul tău îi redai omului bucuria de a fi sănătos. Să ai conștiința că de tine depinde destinul lui fericit – e ceva ce ține de domeniul fantasticului. Cum să nu aspiri spre un atare ideal, mai ales când ai convingerea – și eu am avut-o! – că în acest sens mi-a pus Dumnezeu mâna pe creștet. Dar, vorba cronicarului, omul mai e și sub vremi. Iar vremurile, pe când eu îmi căutam fericirea, erau grele. Fabulistul a avut dreptate. Pentru medicină se cereau bani grei și eu nu îi aveam. Am ales, așadar, filologia, care necesita mai puține parale, adică era mai pe măsura buzunarului părinților. Nu regret însă alegerea. Pentru că, având două mâini, Dumnezeu mi-a pus-o pe creștet și pe a Lui, dându-mi fericirea de a vindeca oamenii prin cuvânt. Să ne amintim în acest sens de afirmația lui Martin Heidegger: „Vorbirea este păstrătorul ființei”, deci are puterea de regenerare, proprie medicinei.

– Lumea vă cunoaște, înainte de toate, ca filolog. Despre a doua specialitate – cea de drept – pe care ați obținut-o la Cernăuți nu

se știe mai nimic. Cum a încolțit ea în sufletul dumneavoastră? Ce perspective vă oferea ea atunci? De ce ați abandonat-o pe parcurs?

– Ideea de a mă ocupa și de drept mi-a dăruit-o fratele meu mai mare, Alexandru. El ținea mult la această specialitate. Vorba e că juriștii se bucurau pe atunci de o educație aleasă. Ei erau inițiați în aproape toate disciplinele. Deși în realitate multe lucruri le cunoșteau la suprafață, ei lăseau impresia că știu totul. Apoi mai era la mijloc arta elocinței care îi făcea să strălucească în discursuri. Peste toate acestea plana ideea că într-o lume nedreaptă tu ești acela care faci dreptate. Încurajat de aceste idei, am absolvit și a doua specialitate – dreptul. Dar nu am practicat-o. Pentru că la scurt timp după absolvirea Universității din Cernăuți a început cel de al doilea război mondial care m-a făcut să apuc cu totul pe alte drumuri și să mă ocup de cu totul altceva.

După război, în condițiile teroarei istoriei, prestigiul acestei specialități a scăzut simțitor. Despre o apărare veritabilă a drepturilor omului nu mai putea fi vorba. Așa stând lucrurile, nu m-am mai ocupat de aceste probleme.

– „Fiind băiet, păduri cutreieram”, zicea poetul. E imposibil să nu fi fost atras și dumneavoastră, la vârsta tânără de atunci, de călătorii prin Bucovina. Ce locuri ați vizitat? Ce oameni ați întâlnit. Cu ce impresii v-ați ales? Nu cumva priveliștile bucovinene au constituit prototipul aceluși „cabinet verde” de la Chișinău, unde – zice-se – ați elaborat toate lucrările științifice?

– Bucovina e o istorie vie. Cum să trăiești în ea și să nu vrei să hoinărești prin Codrii Cozminului, unde au avut loc atâtea lupte istorice, unde se mai păstrează stejarul lui Ștefan cel Mare? Cum să nu dorești să-ți porți pașii prin Dumbrava Roșie care e la o azvârlitură de băț de la Cernăuți și în care fiecare copac e un monument al istoriei noastre glorioase. Putea oare M. Eminescu să pornească de la Cernăuți spre Ipoteștii lui altfel decât pe jos? Cine, locuind în Cernăuți, nu ar fi fost ispitit să tragă o fugă până la Boian, unde e moșia lui Ion Neculce, până la Herța, unde s-a născut Gheorghe Asachi, sau până la Cristinești, unde a văzut lumina zilei B. P. Hasdeu? Cum să fii student în Bucovina și să nu-i cunoști vestitele mănăstiri?

Am călătorit deci mult. Împreună cu bunul meu prieten, Eugeniu Russev, am fost, practic, în fiecare localitate, ajungând până la granița cu Transilvania. Peste tot, unde am călătorit, am întâlnit oameni deosebiți prin bunătatea și spiritul lor gospodăresc. Azi mi-ar veni greu să precizez de unde am luat mai mult: de la anii petrecuți în Caracui, numiți cei șapte ani de acasă, ori de la *Alma Mater* care este Universitatea din Cernăuți, de la bunii mei consăteni ori de la minunații bucovineni, unde m-am simțit ca acasă. Toți mi-au fost în egală măsură părinți spirituali. Și dacă am trăit o viață frumoasă, dacă nu m-am compromis nicidecum, e pentru că am învățat omenia de la dânșii. Vorba cântecului: „iarba verde de acasă / să mă rățăcesc prin lume / nu mă lasă”.

Despre forța de inspirație a peisajelor Bucovinei și despre

acel „cabinet verde” al meu de la Chișinău voi vorbi, din motive de modestie, mai puțin, oferindu-i, în acest sens, cuvântul poetului Nicolae Dabija: „Acolo (adică în Bucovina – N.C.), menționează el, cerul se prelinge pe cupolele mănăstirilor voievodale, dealurile de piatră suie cu tot cu sate deasupra lumii, mai aproape de munte, timpul curge altfel, râurile se prăvălesc altfel, oamenii sunt altfel. Și din motiv că Dumnezeu e mai aproape. Acolo, dacă ai la îndemână un toc și o filă de hârtie, poezia se scrie singură” (*Literatura și arta*, 1999, 17 iunie). Cu o anume doză de convenționalitate, am putea admite că spusele se referă și la munca științifică.

Într-adevăr, privesc bucovinene au constituit prototipul aceluia „cabinet verde”, unde, cum observă critica, mi-am scris toate lucrările științifice. Nimic deosebit, dacă ne gândim la spusele lui Albrecht Dürer că „...arta se ascunde în natură” și că „cine știe să o extragă de acolo acela o și posedă”. Spusele, cred eu, pot fi raportate în egală măsură și la rezultatele muncii științifice.

– **„Un peisaj oarecare este o stare de suflet”, zicea scriitorul elvețian de limbă franceză H. F. Amiel. Cum credeți, schimbând peisajul moldovenesc pe cel bucovinean, v-ați ales cu anumite stări de suflet noi?**

– Fără îndoială. În primul rând mă gândesc că m-am ales cu o bonomie aparte, dar și cu o tărie de caracter proprie oamenilor de la munte.

– **Știindu-vă, între altele, pedant – în sensul bun al cuvântului – mă întreb și vă întreb dacă nu cumva bucovinenii, cu meticulozitatea lor de esență austriacă,**

v-au cultivat această calitate. Insist asupra presupunerii, căci consider că o asemenea calitate e absolut necesară în activitatea științifică și că e capabilă să explice multe particularități frumoase ale ei.

– Pedanteria am moștenit-o de la părinți, dar Bucovina mi-a șlefuit-o, ceea ce, cred, se poate vedea și în firea mea, și în scrisul meu.

– **Cernăuții din prima jumătate a secolului XX, universitatea din acest oraș dispuneau de un potențial artistic și științific deosebit de interesant și de bogat. Pe cine dintre profesorii universitari, dintre colegii-studenți de atunci i-ați înscris, azi, în primul rând, în lista care a constituit anturajul dumneavoastră științific? Cum s-a imprimat în sufletul dumneavoastră acest anturaj?**

– În primul rând l-aș numi pe Sextil Pușcariu. Dumnealui, ce e drept, nu mi-a fost profesor, înainte de a veni eu la universitate, s-a mutat cu traiul la Cluj-Napoca. A fost însă profesorul lui Alexe Procopovici, care mi-a predat foarte adânc și frumos limba română și prin care am simțit că spiritul lui Sextil Pușcariu domina atmosfera științifică cernăuțeană și după plecarea lui. Apoi l-aș numi pe vestitul profesor de slavistică Grigore Nandriș, care a avut o influență foarte puternică în formarea mea ca om și ca personalitate științifică. Îmi amintesc cu recunoștință de profesorul de limba latină Radu Sbiera, de profesorul de istoria românilor Ion Nistor, de eruditul și elegantul profesor de literatură română și folclor Leca Morariu. „Fără a cunoaște puterea cuvinte-

lor e imposibil să cunoști oamenii”, zicea Confucius. Toți acești profesori m-au ajutat să cunosc puterea cuvintelor – obiectul lingvisticii – deci și să intuiesc virtuțile lor personale. Le datorez mult.

Dintre colegii de facultate cel mai drag sufletului meu a fost Ion Iliuț, fecior de țaran din Bucovina. Cu el mi-am împărțit necazurile și bucuriile, grijile prezentului și speranțele de viitor. Cu el și prin el am cunoscut mai bine Bucovina și oamenii ei. Nu știu dacă mai e în viață, dar îl pomenesc de fiecare dată cu cele mai alese cuvinte.

– Despre unele personalități din acest anturaj, cum ar fi Nandrișii, ați scris mult și frumos. Dacă, azi, v-ar permite sănătatea și timpul, despre cine ați mai scrie?

– Am organizat la Institutul de Limbă și Literatură al A.Ș.M. un simpozion important consacrat operei lui Alexe Procopovici. Despre el însă mai urmează să scriem. A fost o personalitate marcantă și ne-a lăsat o operă foarte interesantă. Aș mai scrie cu plăcere despre Radu Sbiera, Ion Nistor, Leca Morariu. În genere, trebuie să recunoaștem că despre personalitățile științifice și literare din Bucovina s-a scris până acum puțin. Aceste goluri se cuvin acoperite.

– Dumneavoastră sunteți din categoria savanților care, pornind de la studierea limbii, ajung numaidecât și la literatură, făcând mult și pentru rezolvarea problemelor din acest, al doilea, domeniu. Ați procedat astfel în virtutea rezolvării firești a problemelor de limbă sau în mod premeditat, dorind să puneți umărul

și la prosperarea literaturii aflate în impas?

– Studiind profund problemele de limbă, e imposibil să nu ajungi și la cele de literatură, căci ambele domenii țin de ceea ce numim mai larg filologie. E clar de la sine că, la această confluență, am studiat, în măsura necesității și posibilității, ambele discipline. Aceasta se impune în mod obiectiv. În plan subiectiv, ținând cont de starea precară a literaturii, am înțeles că m-aș putea implica. Citind lucrările apărute după cel de al doilea război mondial, îmi dădeam seama că infernul proletcultist duce inevitabil la ceea ce criticul Eugen Simion a numit extrem de sugestiv „fenomenul morții artistului”, înțelegeam că, lipsită de tradiții, literaturii noastre nu-i rămânea să se dezvolte altfel decât, așa cum a intuit mai târziu Mihai Cimpoi în **O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia**, „pe cont propriu”.

Puteai, înțelegând aceste lucruri, să nu te implici premeditat, cum zici dumneata, și în rezolvarea problemelor de literatură? Puteai, în context, să nu te gândești și la starea filologiei din Bucovina acestor ani? În pofida faptului că ziarul de limba română de acolo *Bucovina Sovietică* era obligat să susțină permanent rubrica *Bucovina – pământ slav*, eu am fost întotdeauna conștient că acest teritoriu aparține Moldovei istorice.

Am purces, așadar, la acțiuni de studiere a limbii în conexiune directă cu problemele literaturii, organizând, dintru început, pe la sfârșitul anilor cincizeci la Chișinău simpozionul *Limba literară și limba scriitorului*. Nu i-am uitat nici pe bucovineni – am repetat același

simpozion la Universitatea de Stat din Cernăuți. Am publicat apoi o serie de articole: *D. Cantemir și limba literară*, *V. Alecsandri și limba literară*, *Actualitatea operei lui Creangă*, precum și studiile mai ample: **Studiu asupra sistemii lexicale moldovenești din anii 1870-1890** (1964), consacrat lui Ion Creangă, **Scriitorul în fața limbii literare** (1985) și **Neologismul în opera eminesciană** (2004). Fiind citite și în Bucovina, aceste articole și studii au contribuit, cred, la dezvoltarea tinerei literaturi din ținut. Sunt mândru că am putut restitui măcar ceva din atâtea lucruri frumoase acumulate pe acest plai cu adevărat mioritic.

– Având conștiința acestei viziuni largi în studiul limbii, ce probleme credeți că ar trebui să abordeze lingviștii contemporani care să aibă un impact benefic și asupra evoluției literaturii? Întrebându-vă, încerc, după cum cred că intuiți, să trag jăratul și la literatura română din Bucovina care mai are multe de făcut până la sincronizarea deplină cu cea din spațiul basarabean și cu cea din Țară.

– Cred că trebuie să urmăm în continuare calea de la limbă spre literatură, așa cum au făcut mai mulți lingviști. Să nu uităm însă că ea, calea, poate și trebuie să ne poarte pașii în ambele sensuri. Sunt specialiști, și nu puțini, care, pornind de la problemele de literatură, au ajuns să rezolve în mod original probleme importante ce țin de limbă. Exemplul lui Tudor Vianu e în

acest sens ilustrativ. Calea aceasta se cere și ea urmată intens, căci e foarte productivă. În genere, mi se pare că în ultimul timp problemele limbii și ale literaturii se studiază prea izolat unele de altele, ceea ce se soldează cu pierderea imaginii integrale a fenomenului. Restabilirea echilibrului necesar în acest domeniu ar scoate la iveală foarte multe probleme ce ar stimula dezvoltarea literaturii, în primul rând a celei din Bucovina, care se străduie din răspuțeri să încheie procesul sincronizării cu cea din spațiul basarabean și cu cea din Țară.

– Vă mulțumesc din suflet pentru amabilitatea de a răspunde la întrebări. Primiți felicitările mele cordiale cu prilejul sărbătorii celor 90 de ani. Vă doresc multă sănătate și fericire. Să ne trăiți încă mulți ani înainte.

– Vă mulțumesc și eu, dorindu-vă, de asemenea, ani mulți, plini de succese și numai bine.

**„ATRIBUIREA
DENUMIRII DE LIMBĂ
ROMÂNĂ PENTRU
NOȚIUNEA DE
LIMBĂ LITERARĂ ÎN
REPUBLICA MOLDOVA
NU ȘTIRBEȘTE NICI
AUTORITATEA ȘI
NICI DEMNITATEA
NIMĂNUI”***

*Dialog: Alexandru BANTOȘ –
acad. Nicolae CORLĂTEANU*

– Stimate domnule academician, ați participat împreună cu dnii Silviu Berejan, Nicolae Bilețchi, Anatol Ciobanu și Haralambie Corbu la elaborarea opiniei specialiștilor-filologi ai Academiei de Științe a Republicii Moldova privind denumirea limbii noastre**. Răspunsul formulat și acceptat apoi în unanimitate la ședința lărgită a Prezidiului Academiei din 9 septembrie 1994 constituie pe drept cuvânt o victorie a oamenilor de știință de la noi, cea mai temerară acțiune din istoria lingvisticii basa-

rabene. De la înălțimea acestei „redute” vă invităm la o discuție retrospectivă... Așadar, dle academician, în calitatea d-voastră de martor al istoriei noastre din ultima jumătate de secol, cum apreciați evoluția mișcării pentru renașterea națională de la sfârșitul anilor '80? Cum credeți, ce va rămâne în istorie din efortul general de a proiecta un alt destin Republicii Moldova?

– Nu este în competența mea să vorbesc despre destinul istoric al Republicii Moldova. Cât privește rolul mișcării pentru renașterea națională de la sfârșitul anilor '80 ai secolului nostru în istoria culturii, literaturii și lingvisticii, consider că ea a însemnat o adevărată revelație, o descoperire de idei și concepții noi, mai ales pentru generațiile mai tinere.

E vorba despre un proces de modernizare a mijloacelor de expresie, a concepției privitoare la dezvoltarea literaturii, a culturii noastre. Modernizarea limbii și a culturii în Republica Moldova înseamnă, de fapt, o revenire la trecut, la însușirea deplină a moștenirii clasice literare, despre care nu se poate spune că nu se vorbea și după 1940, mai ales în anii '50-'60,

* Dialogul a apărut în nr. 1, 1995, al revistei *Limba Română*.

** La Addenda reproducem informația privind *Ședința lărgită a Prezidiului Academiei de Științe a Republicii Moldova...* din 9 septembrie 1994 și *Opinia specialiștilor-filologi ai Academiei*, aprobată la această ședință. În 1996, la 28 februarie, Adunarea Generală Anuală a Academiei de Științe a Moldovei a reconfirmat printr-o declarație opinia științifică argumentată a specialiștilor-filologi, „potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este LIMBA ROMÂNĂ”.

dar acest patrimoniu cultural era prezentat cu multe rezerve, fiind divizat în cel din dreapta Prutului, adică din Moldova istorică, pe de o parte, și în cel din Basarabia și Transnistria, pe de alta, unde se studiau cărturarii Varlaam și Dosoftei, cronicarii moldoveni, dar nu se pomenea activitatea culturală a diaconului Coresi, care a pus bazele limbii literare românești prin traduceri mai multor cărți bisericești în limba slavă și română. Aceasta numai din cauza că el își tipărise lucrările la Târgoviște și Brașov. Dintre cronicari se studiau numai Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, dar erau uitate cronicile lui Constantin Cantacuzino stolnicul, Radu Hrizea Popescu, cea anonimă brâncovenească. Perioada clasică a literaturii era reprezentată doar prin C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, B. P. Hasdeu ș.a., dar nu se vorbea despre părintele limbii și literaturii române, I. Heliade-Rădulescu, care împreună cu C. Negruzzi și cu ardeleanul G. Barițiu au stabilit normele limbii literare de pe întregul masiv romanic oriental. Nu mai vorbim despre scriitori ca M. Sadoveanu, L. Rebreanu, L. Blaga, ale căror opere erau puse la index. În felul acesta firul tradiției literar-culturale era rupt.

– Se știe însă că între tradiție și modernitate există o legătură indisolubilă. Dacă aceasta lipsește, are loc o izolare de tradiție, iar modernizarea mijloacelor expresive devine efemeră, incompletă.

– Exact! Și atunci se recurge la o imitare sau un împrumut direct nemotivat. Or, meritul mișcării noastre naționale are la temelie tendința activă de a realiza o îngemănare reală și completă a tradiției în toată complexitatea ei cu modernizarea resurselor de vocabular, cu pronunția și sintaxa limbii literare naționale românești. Modernizarea poate și trebuie să respire aerul, să simtă atmosfera vitală a tradiției literare și culturale de pe întreg masivul dacoromân. S-ar putea spune că e vorba de realizarea unei tradiții moderne, ținându-se cont de progresul științific, tehnic, cultural al zilelor noastre și prevăzându-se în măsura posibilităților – în virtutea faptelor prezente – evoluția evenimentelor viitoare.

– Chiar după ce au fost aduse – în special în 1994 – suficiente și mult prea convingătoare argumente științifice privind unitatea limbii române, unii politicieni din republică, sfidând adevărul, mai continuă să susțină că realitățile istorice, sociale, politice ce au survenit după 1812 au determinat apariția în Basarabia a unei limbi diferită de cea de peste Prut. Dumneavoastră, domnule academician, care cunoașteți legitățile de constituire a unei limbi, ce ați avea de spus în problema dată?

– Consolidarea fundamentului, dezvoltarea și perfecționarea unei limbi literare – care constituie chintesența, forma sublimată a unei limbi naționale – nu au loc în zece sau o sută de ani de existență. Secole întregi le-au fost necesare

celor mai diverse popoare ca să ajungă la stabilizarea normelor literare. Două exemple în această privință: francezilor le-au trebuit opt secole ca să ajungă la scriitorii clasici – P. Corneille, J. Racine și J.-B. Molière – considerați modele de folosire a mijloacelor expresive ale limbii franceze, devenită limbă literară, iar rușii au avut nevoie de cinci secole ca să citească și să scrie așa ca A. Pușkin, F. Dostoievski, L. Tolstoi.

De la primele texte scrise în limba română și până la clasicii literaturii române au trecut nu mai puțin de patru sau cinci secole. Până la 1812 limbajul vorbit pe teritoriul dintre Prut și Nistru, precum și dincolo de Nistru, a fost inclus în procesul general de dezvoltare a limbajului vorbit pe tot arealul român est-european. După acea dată limbajul vorbit în Basarabia timp de 106 ani s-a dezvoltat incidental, cu intermitențe, fără să participe efectiv la perioada clasicismului român, neavând posibilitatea – aflându-se în condiții vitrege – să dea la iveală anumiți scriitori ce ar fi putut pune bazele unei noi limbi literare, deosebite de cea română. În Basarabia și în Transnistria au rămas să fie în uz mijloacele de conversație, sub forma unor graiuri ale subdialectului moldovenesc, care – ca element component alături de celelalte graiuri dacoromâne – era inclus peste Prut în limba literară română.

– Deși prin anii '20 ai secolului al XIX-lea în Basarabia s-au deschis unele școli în limba băștinașilor, a fost editat și un

abecedar moldovenesc, au fost tipărite cărți bisericești în limba noastră, după un timp relativ scurt a început procesul de rusificare masivă, de altfel ca și în oricare altă gubernie țaristă.

– În cunoscuta sa lucrare din 1952 academicianul rus VI. F. Șișmariov descrie amănunțit acest proces. Din 1878 Prutul a fost închis, devenind un hotar de netrecut. Abia după 1905 s-au făcut simțite și în Basarabia unele semne timide de renaștere națională, inclusiv predarea limbii materne a moldovenilor în școli, însă fără prea mari rezultate din cauza revenirii din șoc a țarismului, care, până la urmă, s-a prăbușit, în 1917. Între 1918 și 1940 limbajul vorbit în Basarabia a fost inclus din nou în procesul general de dezvoltare a limbii române, dar cu o restanță de 106 ani de existență precară în timpul rusificării țariste, care a continuat, poate chiar mai intensiv, în timpul dominației totalitarismului (1940-1989). Este o realitate istorică pe care trebuie s-o conștientizăm și care impune, în special acum, îmbinarea strânsă a tradiției cultural-lingvistice a patrimoniului național general românesc cu ceea ce s-a conservat în vorbirea maselor populare ale românilor din Basarabia și Transnistria din timpurile de stăpânire rusească și sovietică. VI. F. Șișmariov sublinia în mod deosebit că, deși populația băștinașă din R.S.S.M. se află în strânse legături cu rușii și cu alte popoare, ea nu trebuie să uite că vorbește o limbă romanică domina-

tă de legile sale interne. Savantul rus atribuia un mare rol scriitorilor în statornicirea normelor unei limbi, dar nici în prima, nici în a doua perioadă în Basarabia n-a apărut vreun scriitor de talia clasicilor, care să poată fi considerat întemeietor al unei limbi literare, vorbirea de aici menținându-se doar la nivel de grai sau subgrai.

– În opinia unora denumirea limbii nu contează și implementarea ei în viața social-politică a statului moldovenesc nu poate avea nici un fel de repercusiuni. Ce părere aveți d-voastră în acest sens? Care sunt dificultățile ce pot surveni în școala de toate treptele după legiferarea glotonimului „limba moldovenească”?

– O dată cu legiferarea glotonimului „limba moldovenească” în școlile de toate gradele se creează o mare încurcătură – aș spune chiar harababură. Elevilor și studenților de la toate specialitățile li se spunea odinioară că limba noastră e cea română, manualele erau intitulate la fel. Iar la 1 septembrie 1994 învățătorul și profesorul au fost puși în situația stupidă de a le spune discipolilor că obiectul și-ar fi schimbat denumirea. Și aceasta se întâmplă după ce Academia de Științe a Republicii Moldova, atât înainte, cât și după votarea din Parlament s-a pronunțat absolut clar, fără echivoc, că limba de stat urmează să fie numită limba română, fapt motivat istoric și științific.

– Din momentul angajării generale în inutila discuție despre „corectitudinea” denumirii

limbii noastre, am intrat într-o fază când este, se pare, tot mai mult neglijată cultivarea limbii. Radioul, televiziunea, ziarele și revistele abordează doar sporadic problema. Ce ar trebui să întreprindem în acest context la nivel republican, cum ar putea fi orientate și concentrate forțele pentru a demara la un nivel nou, calitativ, procesul de îngrijire a limbii vorbite și scrise, lărgind, astfel, sfera ei de funcționare?

– Într-adevăr, din cauza ezitării în legătură cu denumirea limbii noastre se constată o anumită neglijare a procesului de cultivare a limbii. În această situație, chiar dacă mai există pentru cineva unele nesiguranțe privind denumirea ei, pentru toți este absolut clar că normele literare (fonetice, morfologice, sintactice și lexicale) sunt unice pentru limba noastră de pe tot întinsul spațiului daco-român. De aceea procesul de cultivare a limbii (la radio, TV, în ziare, reviste, lucrări aparte etc.) trebuie intensificat, pentru a face să pătrundă normele literare cât mai adânc în toate păturile de vorbitori (de pronunțare, anumite forme morfologice, construcții sintactice, elemente de vocabular). În acest mod se va lărgi și funcționarea plenară a limbii române literare în Republica Moldova. Important este însă ca fiecare cetățean al republicii noastre să simtă că este liber într-o țară democratică, să se considere un demn urmaș al atâtor oameni de seamă – D. Cantemir, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, M. Sado-

veanu, L. Rebreanu, L. Blaga ș.a. – cunoscuți în multe țări din lume și care au dus gloria neamului nostru, a limbii și literaturii române pe întregul glob pământesc.

– **Un vechi dicton spune: *Nec regnum non est supra grammaticos*. Altfel zis, dacă e să ne referim la situația de la noi, Parlamentul nu este investit cu dreptul de a stabili legi pentru gramatică, nu are dreptul să neglijeze adevărul științific, unanim recunoscut. Ce ar trebui să întreprindă oamenii politici de la Chișinău pentru a ieși din impasul în care s-au pomenit după impactul cu știința?**

– Răspunsul la această întrebare vreau să-l anticipez cu următoarea remarcă. La Consiliul catolic din orașul elvețian Konstanz din 1414 împăratul roman german Sigismund de Luxemburg, deși promisese nevătămarea reformatorului ceh Jan Hus, a încuviințat arderea de viu pe rug a acestuia. Din aroganță, împăratul – atunci când arhiepiscopul Placentius l-a corectat pentru o greșeală gramaticală – i-a replicat: *Ego sum rex romanus et supra grammaticam* („Sunt împărat roman și mai presus de gramatică”). Prelatul i-a răspuns: *Caesar non est supra grammaticos* („Împăratul nu este mai presus de gramatic”). M-aș încumeta să afirm că Parlamentul nostru a abuzat de drepturile sale când și-a asumat răspunderea de a fixa denumirea limbii literare, care nu trebuie confundată nicidecum cu vorbirea obișnuită, de conversație în familie, pe stradă,

în alte situații similare, vorbire care în știința limbii se numește dialect, subdialect, grai, subgrai etc. B. P. Hașdeu sublinia că funcția principală a limbii literare este „de a unifica toate dialectele, de a șterge sau cel puțin a slăbi provincialismele, de a spori puterea graiului din statul întreg printr-o centralizare cam analoagă cu centralizarea cea menită a mări forța administrației”.

Limba literară are un caracter supradialectal, ea absoarbe din dialecte și graiuri tot ce prezintă valoare expresivă. Ea selecționează în mod conștient prin intermediul creațiilor literare, lucrărilor științifice elementele lingvistice care coexistă în limba națională la etapa actuală sau fac parte din rezerva lingvistică a trecutului. În raport cu limba literară dialectul (cu toate subdiviziunile sale) se află cam în aceleași relații ca și melodiile populare moldovenești („Am un leu și vreu să-l beau”, „Ciocârliă” ș.a.) cu elementele componente inițiale întrunite în mod genial de G. Enescu în *Rapsodiile sale*, în *Sonata a III-a* (pentru vioară și pian „în caracter popular”), în suita a III-a *Sătească* pentru orchestră, în suita pentru vioară și pian *Impresii de copilărie* etc. G. Enescu a realizat o sinteză genială între melosul popular românesc și marile tradiții muzicale europene, ajungând la o surprinzătoare originalitate de limbaj general european, bazată pe valorificarea potențelor expresive ale cântecelor populare românești din Moldova.

Comparasion n'est pas raison, spun francezii, și totuși cred că per-

fecționarea limbii literare românești i-a dat posibilitate marelui Eminescu să creeze opere nemuritoare prin împletirea potențelor expresive ale tuturor graiurilor și subgraiurilor de pe tot cuprinsul românesc, incluzând și Moldova, și Muntenia, și Transilvania, și Basarabia, și Bucovina ș.a.m.d. A apărut și s-a dezvoltat acea muzicalitate tulburătoare și armonie în spirit folcloric ce dăinuiește de veacuri, au fost făurite capodopere ale literaturii noastre și s-au creat posibilități de exprimare pentru toate noțiunile științifice și tehnice specifice contemporaneității.

În toate țările lumii de aceste probleme filologice s-au ocupat de-a lungul veacurilor instituții speciale, academii, așezăminte de învățământ și tot felul de organizații de cultură.

În primele articole ale regulamentelor unor asemenea instituții (începând cu Academia dei Lincei de la Roma, înființată în 1603; Academie Française, 1635; Royal Society (Londra), 1662; Academia din Madrid, 1713; Academia din Petersburg, 1725 ș.a.) se arăta că scopul principal al academicienilor este studierea problemelor privitoare la limba și literatura țărilor respective.

La 1 aprilie 1886 a fost semnat decretul de înființare a Societății Literare Române, iar la 1 august 1867, la deschiderea acestei Societăți (devenită în 1879 Academia Română), a fost adoptat regulamentul, al cărui prim articol suna astfel: „Se va forma în București

o Societate literară cu misiunea specială:

a) de a determina ortografia limbii române;

b) de a elabora gramatica limbii române;

c) de a începe și a realiza lucrarea dicționarului român”.

Vreau să spun prin aceasta că problemele de știință sunt de competența forurilor științifice. Și numai a lor.

– Dle academician, cum ar putea fi spulberate odată și pentru totdeauna speculațiile ce se fac în jurul problemei denumirii limbii noastre?

– Denumirea unei limbi nu poate fi decretată, ea rezultă din conceptul și definiția de limbă literară – forma superioară a oricărei limbi naționale –, spre deosebire de dialecte, subdialecte, graiuri, subgraiuri, care pot fi diverse (moldovenesc, muntean, ardelean, crișean, bănățean, maramureșean etc.), indiferent de faptul dacă ultimele sunt sau nu vorbite în state aparte. Cred că atribuirea denumirii de limbă română pentru noțiunea de limbă literară în Republica Moldova nu știrbește cu nimic nici autoritatea și nici demnitatea nimănui. Ea are însă avantajul că prin această recunoaștere avem tot dreptul de a folosi întreaga moștenire clasică literară și lingvistică din spațiul est-roman, se creează posibilitatea de a pătrunde mai lesne și mai adânc în contextul general european, în care limba română nu este în nici un chip pusă la îndoială. Trebuie să înțelegem cu toții, odată

și pentru totdeauna: încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă romanică diferită de română n-au dat nici un fel de rezultate.

– În continuare vă rog să vă referiți la corelația dintre principialitate, consecvență în promovarea adevărului științific și putere. Au putut oare oamenii noștri de știință, mulți dintre ei onești, de la '40 înapoi să impună adevărata denumire a limbii sau premisele reale au apărut abia acum câțiva ani?

– Puterea politică a unui singur partid – în condițiile unei democrații veritabile, care se extinde tot mai mult pe întreg globul pământesc –, deși poate să se impună pentru o anumită perioadă și în domeniul literar lingvistic (în cazul nostru – la denumirea limbii), – tocmai datorită faptului că nu se sprijină pe argumente, pe dovezi științifice și adevăr, pe cunoașterea istoriei, a faptelor concrete ale limbii noastre și a multor alte limbi, nu are șanse de izbândă definitivă, ci doar temporară. Oamenii de știință nu pot fi acuzați de lipsă de principialitate sau de onestitate într-o anumită perioadă a vieții lor. În condițiile de absolutism politic și de dictatură era vorba de evitarea unor consecințe nefaste, adeseori chiar tragice, consecințe referitoare nu numai la anumite persoane, ci chiar la popoare întregi, care puteau fi supuse deportărilor, surghiunurilor, exterminării fizice. În asemenea împrejurări se recurgea la limbajul lui Esop, pentru a se evita unele

afirmații directe, deși aluziile de multe ori erau înțelese adecvat de cei vizați direct. În acele condiții, era greu să menții trează conștiința de neam și de credință, de apartenență la unul și același popor, la una și aceeași entitate națională. Încă înțeleptul călugăr și medic al Evului Mediu francez François Rabelais, care credea în esența umană și în știința generatoare a progresului, afirma pe bună dreptate că „știința fără conștiință înseamnă ruina sufletului”.

– Domnule academician, în ce context limba vorbită și scrisă în stânga Prutului ar putea să funcționeze nestingherit, să atingă nivelul de dezvoltare din dreapta Prutului?

– Neavând posibilitatea de a se dezvolta liber, în strâns contact cu matca românească în perioada 1812-1918 și apoi în anii de stăpânire sovietică, limbajul vorbit și mai ales limba literară au fost lipsite de o evoluție normală, în special în privința îmbogățirii vocabularului cu caracter romanic, a însușirii terminologiei științifice și tehnice. Limbajul vorbit pe malul stâng al Prutului și mai ales pe cel al Nistrului a fost inundat de multe elemente alogene rusești, forme calchiate, cuvinte create artificial, care amenințau destrămarea lui completă în lipsa tradiției lingvistice și literare clasice și a dezvoltării limbii literare în corespundere cu procesele comunicative specifice epocii moderne din viața popoarelor civilizate.

În încheierea interviului m-aș referi la unele aspecte ale compor-

tării noastre într-un stat care a pornit de curând pe calea democrației și a independenței. În diverse țări contemporane au loc mari schimburi de populație, datorită unor fapte și evenimente ce se produc în viața curentă (războaie civile, conflicte interetnice, persecuții, deportări, acte teroriste etc.). În acest mod se creează situația când trebuie să conviețuiască oameni de diverse origini etnice, adică să trăiască pașnic împreună în cadrul aceluiași stat. Drepturile și obligațiile conviețuitorilor trebuie să aibă un caracter reciproc: majoritatea să respecte prin toate legile patrimoniul lingvistic și cultural al etniilor minoritare în statul dat și invers – minoritățile sunt datoare nu numai să nu neglijeze în nici un fel moștenirea literară, lingvistică și culturală a populației de bază, majoritare, ci și s-o respecte. În lipsa unei atare înțelegeri a fenomenelor sunt inevitabile și conflictele. Cu alte cuvinte, se cere creată o unitate în diversitate, inclusiv în plan lingvistic și literar. Ideea aceasta nu este nouă. La ea s-au gândit predecesorii noștri. Astfel, marele ierarh-cărturar Dosoftei, aflându-se în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în condiții grele, poate chiar mai grele decât ale noastre de astăzi, a găsit totuși cuvinte înțelepte de propovăduire a bunei înțelegeri nu numai între frații de aceeași limbă și neam, ci și între aceștia și străini:

*Cine face zid de pace,
Turnuri de frăție
Duce viață fără greață*

*'Ntr-a sa bogăție,
Că-i mai bună, depreună,
Viața cea frățească
Decât arma ce destramă
Oaste vitejească.*

Să luăm aminte la sfaturile înaintașilor, căci ele pot avea efecte benefice și asupra comportamentului nostru acum, la sfârșit de mileniu, când se impune în mod imperios frăția între cei de un neam și de-o lege:

*Fraților, rămâneți frați
Într-o țară, într-o lume,
Într-o limbă, într-un nume.
Asta v-o doresc anume –
Fraților, rămâneți frați.*

(V. Romanciuc)

Nicolae CORLĂTEANU

**ROMÂNĂ LITERARĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA:
ISTORIE ȘI ACTUALITATE***

1. Ori de câte ori mă aflu în situația de a vorbi într-un mediu rural sau al unor oameni mai puțin versați în problemele lingvistice, obișnuiesc să-mi încep cuvântul cu adresarea: „Oameni buni!”, auzită nu numai la sătenii mei caracuieni, ci și la alți locuitori, în timpul investigațiilor dialectologice și folclorice realizate pe teritoriul republicii noastre și al Bucovinei. În continuare le spuneam ce aveam de spus în moldovenește, așa cum eram deprins a vorbi cu mama, tata, frații și surorile mele, cu toți consătenii și concetățenii mei. Și totdeauna m-au priceput, și am ajuns la bună înțelegere.

Acum mi s-a oferit ocazia să mă înfățișez în incinta Parlamentului Republicii Moldova, ai cărui deputați din actuala legislatură sunt în marea lor majoritate oameni de la țară, feciori și fiice de țărani, dar care astăzi – mulți dintre ei – nu mai mânuiesc sapa și cazmaua, coasa, îmblăciul și plugul, ci sunt cu studii superioare de specialitate, au ajuns în posturi de conducere (agronomi, ingineri, învățători, profesori, medici, ziașiști etc.). Făcând carte la Universitatea de Stat din Moldova și la alte instituții de învățământ superior, ei au devenit doctori în științe, profesori de liceu și profesori universitari, conducători de întreprinderi industriale, nu numai la sate, ci și la orașe, scriitori de vază, oameni de înaltă cultură. Dvs., domnilor deputați, prin voința poporului nostru, ați ajuns acum la cârma legislației, întocmiți legile.

Și totuși, omul simplu de la țară, ca și cel plecat de curând de acolo, deși are alte preocupări în epoca noastră de dezvoltare rapidă a științei și tehnicii, nu uită de cele ce i s-au întipărit în inimă și în suflet de la moși și strămoși. Cred că are mare dreptate Petru Cărare când spune:

*Eu n-am ucis țăranul din mine
Și, dacă-n vârtejuri de timp nou
A fost să schimb eu plugul
pe stilou,
Tot asudând îmi capăt drept
la pâine.*

De altfel, problema legăturii indestructibile dintre generații, adaptabilitatea la noile condiții de viață i-a preocupat pe mulți oameni de cultură și,

* Acad. Nicolae Corlăteanu a prezentat textul respectiv în calitate de raport principal la Conferința științifică „Limba Română este numele corect al limbii noastre” desfășurată la Chișinău pe 20-21 iulie 1995.

Chișinău, 20 iulie, 1995. Academicienii Nicolae Corlăteanu, Haralambie Corbu și Pavel Vlad la Conferința științifică „Limba Română este numele corect al limbii noastre”

Casa Limbii Române, 2000. Nicolae Corlăteanu este felicitat cu prilejul zilei de naștere de către Victor Bârsan, ambasadorul României în Republica Moldova

În special, pe scriitori. T. Arghezi, de exemplu, reda cu deosebită emoție gândul:

*Ca să schimbăm, acum,
întâia oară
Sapa-n condei și brazda-n
călimară
Bătrânii-au adunat, printre
plăvani,
Sudoarea muncii sutelor de ani.*

Această experiență a vieții generațiile mai în vârstă au adunat-o pentru a ușura calea celor tineri spre cuceririle științei, spre progresul tehnic, spre atingerea idealurilor supreme de păstrare și dezvoltare a tradițiilor seculare, pentru a ridica neamul nostru strămoșesc la un nou nivel de știință, cultură, așezându-l alături, în rând cu toate popoarele civilizate ale lumii.

În această convorbire cu dumneavoastră, doresc să mă adresez cu aceleași cuvinte, moștenite de noi de la strămoși:

– Oameni buni! Hai să explicăm, să lămurim pe înțelesul tuturor unele probleme și să ajungem la o bună înțelegere și în privința chestiunilor ce privesc limba noastră, ca să nu mai menținem tensiunile, neliniștea: nici a noastră, nici a celorlalți concetățeni, mai ales a celor conduși de avânt tineresc.

1.1. Zicând acestea, cu învoirea dumneavoastră, mă voi strădui să-mi expun părerea asupra următoarelor teme, ce vor fi continuate mai în detaliu de oratorii care vor urma la cuvânt:

- a) **Limba vorbită a graiurilor și limba literară;**
- b) **Româna literară – sinteză a specificului lingvistic romanic est-european;**
- c) **Mihai Eminescu despre sursele de formare a românei literare;**
- d) **Integrarea noastră în spiritualitatea europeană și mondială.**

A. LIMBA VORBITĂ A GRAIURILOR ȘI LIMBA LITERARĂ

2. Din multitudinea de probleme ce privesc limba ca fenomen social, ca principal mijloc de comunicare a gândurilor și sentimentelor umane, m-am hotărât să expun aici pe scurt relațiile dintre vorbirea vie – graiurile, limba de conversație, pe de o parte, și limba literară, limba exemplară – cum o numesc unii, pe de alta.

Ceea ce caracterizează în mod deosebit vorbirea vie este prezența a doi, trei (în orice caz nu prea mulți) vorbitori, posibilitatea de a indica în mod nemijlocit un obiect concret despre care se discută, uneori chiar arătându-l cu degetul (*iată-l, iaca, vezi!*). În asemenea condiții se cere o precizie mai mică în exprimare, fără prea mulți termeni științifici sau tehnici de specialitate, se recurge frecvent la folosirea pronumelor demonstrative (*acesta, acela, chiar și la formele lor dialectale aista, asta, aiasta, ăla*) etc.

Caracterul de dialog exclude utilizarea propozițiilor mai lungi și complicate. Se admit și unele repetări. Ca mijloace suplimentare de expresie apar *mimica, gesturile, intonația*. Nu mai menționăm faptul că în vorbirea vie mai apar câteodată greșeli care pot trece uneori și neobservate, cuvinte străine, nelalocul lor sau alte abateri de la normele literare. Cele mai frecvente sunt rostirile populare ca: *țișior, chișior* sau scurtat: *cior – ți-ai spalat cioarili* (rostirea literară cere forma *picior*). Nu sunt recunoscute ca fiind literare nici formele morfologice dialectale ca *să șie, să știbă* (literar – *să fie, să știe*), precum și construcțiile sintactice de tipul *ce tu faci?* (literar – *ce faci tu?*). Abundente sunt și abaterile de la normele lexicale. Când auzim vorbindu-se, chipurile, în moldovenește: *acolo palucesc butâșili, el îi zaslujenâi, l-o lișât, altă astanovkă* și multe altele de același fel, mai putem noi spune că e vorba de limba noastră? Nu! Acestea sunt cuvinte și forme luate din diverse limbi. Nu e vorba aici nici de limba noastră, nici de cea rusă, ci de un ghiveci lingvistic. Asemenea vorbire macaronică circula pe vremea ocupației austriece și în Bucovina, când amestecul lingvistic includea germana. „Ein popă ging odată mit o iapă zum căpăstru. Aber de ia un zeit încoace iapa wollte nicht să meargă. Haide, iapă, sagte popa, aber iapa în veci se culcă”. Lucrurile acestea întotdeauna se luau în răs. Astfel în comediiile lui V. Alecsandri cucoana Chirița vorbea cu francezul Charles despre *fleurs de coucou* (flori de cuc) și de *tambour d'instruction* (dobă de carte). Rușii au avut și ei chirița lor. În 1840-1844 scriitorul Ivan Petrovici Meatlev a publicat poemul *Нілірöçç ĉ çřěl=říc` äřńđřöçç Ęöđățēřăē çř äđřícölé, äří ëýňđřící* în care apar versuri macaronice ca *Je ne dis pas la каша / Манная avec de пенки; / Поросёнок sous le хрен* etc. Iar la noi, astăzi, auzim deseori curiozități lingvistice ca cele citate, rostite chiar în serios în convorbirile obișnuite nu numai dintre oameni puțin instruiți.

Mergând pe această cale, se poate ajunge în genere la o asimilare deplină, când vorbirea corectă va fi înlocuită cu totul prin mijloace lexicogramaticale ce aparțin altor limbi.

Se observă totuși în ultima vreme o anumită tendință – ce-i drept, foarte timidă – de a corecta într-o oarecare măsură situația. Am surprins astfel convorbiri dintre diferite persoane, mai ales tinere, de felul: „*Asta-i după potrebnosti*. – Da pe moldovenește? – *După necesitate*. – Și *voobșce* așa-i. – Da moldovenește? – *În general*”. Trebuie deci să fim mereu atenți la felul cum vorbim, să ne controlăm mijloacele de exprimare.

Acum despre limba literară. Ea a luat naștere, mai întâi de toate, în formă scrisă, de aceea cere mai multă atenție și precizie în alegerea cuvintelor, o construire mai adecvată și îngrijită a propozițiilor, o diferențiere mai vădită din punct de vedere stilistic. În vorbirea literară se utilizează frecvent cuvintele cu sens abstract (*aspect, ipoteză, respectiv* etc.), termenii științifici și tehnici (*micron, proton*). Se impune aici folosirea corectă și obligatorie a articolului posesiv (*al, a, ai, ale*) și a altor particularități gramaticale normative.

Oamenii de cultură, scriitorii în special, au sesizat foarte bine această

diferențiere. Se întreba odată poetul clasic rus A. Pușkin: „Poate oare limba scrisă să se asemene întru totul cu limba vorbită?”. Și răspundea: „Nu, tot așa după cum limba vorbită nu se poate asemăna întru totul cu cea scrisă... Limba scrisă se împospătează în fiecare clipă cu expresii născute în vorbire, dar nu trebuie să renunțe la cele dobândite în decursul secolelor. **A scrie numai cu mijloacele limbii vorbite înseamnă a nu ști limba**” – încheia poetul rus.

Sunt importante și instructive și păreri ale altor maeștri ai cuvântului. Scriitorul italian Edmondo de Amicis (1846-1908) considera că „diferența dintre limba vorbită și cea scrisă ne reamintește deosebirea dintre fugă și un mers liniștit” (autorul avea în vedere, probabil, mai ales tempoul rapid de vorbire al italienilor). Englezul B. Shaw (1856-1950) preciza: „Sunt cincizeci de feluri de a spune *da* și cinci sute de a spune *nu*, dar numai un singur mod de a scrie aceasta”.

Limba literară, mai ales cea scrisă, adresându-se unui public larg, poartă un caracter monologic sub forma unei stilizări a modului oral de comunicare. Are loc ceea ce se numește proces de sublimare, perfecționare, înălțare la cel mai înalt grad de desăvârșire a vorbirii vii, populare.

Limba literară este un idiom cu caracter universal, funcționând în toate sferile de activitate umană a entității etnice respective. Limba literară are un caracter supradialectal, ea e superioară dialectelor, graiurilor, vorbirii populare vii, mijloacelor expresive de conversație obișnuită, degajată, nestingherită.

B. ROMÂNA LITERARĂ – SINTEZĂ A SPECIFICULUI LINGVISTIC ROMANIC EST-EUROPEAN

3. E de subliniat în mod special că la procesul de formare și stabilizare a limbii române literare moderne, unice pentru **toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, maramureșeni etc.)**, au participat reprezentanții tuturor provinciilor istorice românești, după cum constata și academicianul rus V. F. Șișmariov.

Adevărații ctitori ai acestei forme sublimate a romanității lingvistice orientale – limba română literară – au fost: muntenii Ion Heliade-Rădulescu, Cezar Bolliac, moldovenii Gh. Asachi, C. Negruzzi, ardelenii G. Bariț, A. Mureșanu ș.a. Toți aceștia înțelegeau că în procesul de formare a unei limbi literare (ca cele ce se stabiliseră deja în Spania, Franța, Italia, precum și în Portugalia) nu se pot limita (în noile condiții de dezvoltare socială și economică a secolului al XIX-lea) doar la mijloacele expresive ale vorbirii populare din cutare sau cutare ținut românesc, ci erau necesare resurse de îmbogățire din toate ținuturile și din alte limbi, în special din latină – ca bază de formare a tuturor limbilor romanice literare moderne, de asemenea, din aceste limbi romanice actuale.

Ion Heliade-Rădulescu scria: „Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu

îndrăzneală de la maica noastră (latina) moștenire și de la surorile noastre (limbile romanice apusene) partea ce ni se cuvine”. Aplicând în practică acest principiu, el a căutat să pună în circulație o serie întregă de cuvinte, considerate atunci ca neologisme (*deputat, instanță, procuror, tribunal, reciproc* etc.). În același timp Heliade-Rădulescu cerea „să lucrăm limba”, ceea ce însemna că aceste cuvinte, luate din alte limbi, trebuiau adaptate „după genul și natura limbii noastre”. Deci nu se cade a spune, de exemplu, ca în grecește, *patriotismos, cliros* etc., ci *patriotism, cler*. El se pronunța categoric împotriva traducerilor lingvistice artificiale (calcurilor) de tipul: *cuvântelnic* (în loc de *dicționar*), *neîmpărțit (atom)*, *asupragrăit (predicat)*, *aniadzănoapte (nord)* ș.a. Ca să anihileze deosebiri regionale „în pronunție, în materie, în formă și în fraze” (adică ceea ce astăzi numim dialectisme – N. C.) în 1828, la Sibiu, Heliade-Rădulescu a publicat o gramatică pe baza tuturor celorlalte lucrări similare cunoscute de el (S. Micu și Gh. Șincai, Ienăchiță Văcărescu, I. Molnar ș.a.).

Heliade a purtat o vie corespondență cu ardeleanul G. Bariț și moldoveanul C. Negruzzi, apărând ca un veritabil animator cultural, dând dovadă de multă înțelepciune în procesul de creare a unei limbi literare unice pentru românii de pretutindeni pe baza subdialectelor dacoromânei. Heliade-Rădulescu socotea că „singurul mijloc ca să ne unim la scris și să ne facem o limbă generală literară este să urmăm limbii cei bisericești și pe tipii ei să facă cineva și limba filozofului, matematicului, politicului”. Aceasta însemna că pe baza limbii folosite în textele vechi, scrise în corespundere cu limba vorbită, recurgându-se – în vederea creării terminologiei filozofice, științifice și social-politice – la mijloacele de limbă din latină și din limbile romanice occidentale, să se completeze golurile din sistemul lexical și gramatical al limbii române literare.

Contactele dintre cei trei oameni de cultură din cele trei provincii se realizau și prin publicarea de articole, schițe literare, traduceri în revistele și ziarele timpului. Astfel, în revista de sub direcția lui Heliade „Curier de ambe sexe”, C. Negruzzi și-a publicat schița **Cum am învățat românește** (nu moldovenește!, deși Negruzzi era moldovean!), recunoscând că el a învățat limba maternă de la ardeleanul P. Maior. Tot în revista lui Heliade-Rădulescu moldoveanul C. Negruzzi a publicat traducerea în limba română a povestirii **Cârjaliul** și cea a poemului **Șalul negru** – ambele de A. Pușkin. În aceeași revistă C. Negruzzi a publicat nuvela istorică **Alexandru Lăpușeanul** și poemul **Aprodul Purice**, iar V. Alecsandri a apărut cu o serie de poezii populare din Moldova. În tipografia lui Heliade-Rădulescu a fost publicată în românește traducerea lui Al. Donici a poemului **Țiganii** de A. Pușkin. Ardeleanul G. Bariț a tipărit și el mai multe articole în ziarele lui Heliade-Rădulescu.

C. Negruzzi vorbea cu admirație despre această activitate de până la 1848 a lui I. Heliade-Rădulescu, numindu-l „vindecător” al limbii române. E de subliniat că o caracterizare similară prezenta mai târziu și M. Eminescu în ziarul *Timpul* (21 noiembrie 1881). „El (Heliade) scria cum vorbește, viul grai a fost dascălul său de stil. Prin el limba s-a dezbatut de formele convenționale de scriere din evul mediu și ale cărților eclesiastice, a devenit

unealta sigură pentru mânuirea oricărei idei moderne (sublinierea mea – N. C.). Din acest punct de vedere Heliade-Rădulescu a fost cel dintâi scriitor modern al românilor și părintele acelei limbi literare pe care o întrebuițăm astăzi. Chipul propus de el în 1828 pentru încetățenirea termenilor tehnici, a termenilor noi pentru idei nouă se urmează și se recomandă și astăzi ca cel mai potrivit” – încheia Eminescu. Meritul mare al lui I. Heliade-Rădulescu constă în faptul că el s-a străduit să absoarbă din cultura europeană marile valori spirituale ale umanității, adaptându-le la necesitățile timpului și îmbrăcându-le într-o haină lingvistică aleasă – româna literară.

C. MIHAI EMINESCU DESPRE SURSELE DE FORMARE A ROMĂNEI LITERARE

4. Trei izvoare principale considera M. Eminescu că trebuie puse la baza formării și a dezvoltării limbii române literare:

a. Vorbirea vie, limba vorbită pe întregul masiv romanic nord-dunărean (moldoveni, munteni, ardeleni, olteni, basarabeni, bucovineni etc.);

b. Tradiția lingvistică și literară, cuprinsă în cărțile noastre vechi (literatura religioasă și cea populară, operele cronicarilor);

c. Mijloacele de limbă folosite de scriitorii de mare talent, numiți scriitori clasici.

4.1. Relațiile dintre vorbirea vie a graiurilor, pe de o parte, și limba literară (sub forma ei scrisă, mai ales), pe de alta, Eminescu le considera ca raporturi dialectice între general și particular, căci fundamentalul și principalul încorporează diversitatea. „Aceste dialecte – scria poetul – stau în același raport cu limba scrisă, ca și mulțimea concretă de ființe organice de același fel, însă totuși deosebite de ele.” Este ceea ce numim astăzi (E. Coșeriu ș.a.) proces de abstractizare succesivă: întâi actul concret de vorbire (prima etapă de abstractizare), apoi eliminarea individualului și generalizarea socialului (a doua etapă de abstractizare).

În epoca modernă a limbii literare aspectul ei scris (dar și cel literar oral) se deosebește în plan sincron de varianta populară (și de cele regionale) printr-o aplicare mai strictă și mai consecventă a sistemului de norme academice, fixate în dicționare și în gramatici. Normele literare constituie un sistem de reguli unitare de întrebuițare a mijloacelor expresive ce conferă limbii literare o anumită stabilitate, unitate, ferind-o de utilizări subiective și incorecte.

4.2. S-a spus, pe drept cuvânt, că Eminescu a fost cel mai harnic scriitor, care citea mereu cărțile înaintașilor săi, medita asupra fiecărui cuvânt folosit de ei. În acest mod în scrierile sale poetul căuta totdeauna cuvântul ce exprimă adevărul.

Poetul nota: „În hârtoage vechi am descoperit mai multe formații sintactice fermecătoare, mai multe timpuri, care au fost uitate, apoi conjuncții, prepoziții și adverbe și chiar două moduri noi, deși defective”. În acest tezaur al limbii vechi a aflat Eminescu, de exemplu, acea formă expresivă de mai mult ca perfect analitic, care apare și în **Luceafărul**:

*Iar apa, unde a fost căzut
În cercuri se rotește.*

El scotea în evidență importanța cărților vechi, având în vedere toate operele scrise în perioada preclasică, mai ales cele ale cronicarilor moldoveni și munteni.

4.3. În diverse articole eminesciene aflăm aprecieri elogioase la adresa scriitorilor moldoveni. Astfel el sublinia că Varlaam „a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palat, în colibă”, că Negruzzi este „cel mai bun prozaist”, iar Alecsandri – „cel mai mare poet al nostru, care străbate secolele” și deșteaptă „dorul țării străbune”.

În același timp Eminescu avea cuvinte de laudă pentru scriitorii munteni și ardeleni: „Eliad zidea din visuri și din basme seculare / Delta biblicelor sunte, profețiilor amare”, „Bolliac cânta iobagul ș-a lui lanțuri de aramă”, „L-ale țării flamuri negre Cârlova oștirea cheamă”, „Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită ...Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet”.

4.4. Cele trei surse de constituire și dezvoltare a limbii literare se cer a fi îmbinate în mod rațional, fără a exclude sau a exagera rolul uneia dintre ele. Procesul de selecționare a celor mai adecvate mijloace expresive se realizează în mod conștient și efectiv prin stabilizarea normelor literare.

La ce se poate ajunge dacă se recurge cu preponderență la caracteristicile fonetice și la structurile gramaticale exclusiv populare (denaturate încă în fel și chip), ne arată practica lingvistică din fosta R.A.S.S.M. în perioada 1924-1940, când apăreau mostre de tipul: *șinșiancă, slăbășiune militară, stare întrenorodnică, guvern de coroli* sau calchieri directe de tipul: *crudărie, cruzăme* (din rus. „materie primă”), „*unirea soartei istorișe, așa cum și cu unirea lind'ii și alcătuiții naționale*” sau împrumuturi inutile denaturate de tipul: *zădășili, crujoășili, iaceișili, krasnî ugolok, komnatî ș. a.*

Altă extremă se încercase anterior în unele lucrări lingvistice și literare ale latiniștilor și italieniștilor în secolul al XIX-lea, supuse satirei lui C. Negruzzi în **Muza de la Burdujeni**.

Calea dreaptă, care constă în folosirea echilibrată a celor trei surse, urmată adecvat și consecvent în dezvoltarea limbii române literare, a fost realizată de adepții curentului tradiționalist (I. Heliade-Rădulescu [primul președinte al Academiei Române], C. Negruzzi, G. Bariț, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Al. Russo, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu), apoi de M. Eminescu, I. Creangă, B. P. Hasdeu, I.L. Caragiale, G. Coșbuc, Al. Vlahuță ș. a.

Toată lumea înțelege acum că limba literară constituie o unitate lingvistică spațială și structurală de rang superior, având o răspândire teritorială și socială generală și structură riguroasă normată, ce asigură în modul cel mai adecvat necesitățile de redare a gândurilor și sentimentelor vorbitorilor unui popor. Limba literară reprezintă tot ce conține mai de preț vorbirea vie, graiurile de pe întregul teritoriu al poporului dat. Ea constituie un diasistem, care s-a format în decursul secolelor. Pentru a ajunge la starea contemporană a limbii lor literare, francezilor le-a trebuit nu mai puțin de opt secole: a fost nevoie să apară scriitori clasici, considerați drept modele de folosire a mijloacelor expresive ale limbii franceze. Rușii au avut nevoie nu mai puțin de cinci veacuri ca să ajungă la nivelul lui A. Pușkin, F. Dostoevski, L. Tolstoi.

De la primele texte scrise în limba română și până la apariția clasicilor literaturii române au trecut de asemenea nu mai puțin de patru sau cinci secole. Până în 1812 limbajul vorbit pe teritoriul din estul Prutului era inclus în procesul general de dezvoltare a limbii pe întregul masiv romanic nord-dunărean. După această dată, timp de 106 ani vorbirea vie din Basarabia s-a dezvoltat spontan, fără a se cizela, a se perfecționa și fără a beneficia eficient de îmbogățirea resurselor expresive din perioada clasicismului lingvistic și literar român. Despre condițiile deosebit de vitrege în care s-a aflat graiul basarabean vorbea clar academicianul rus V. F. Șișmariov, specificând lipsa limbii naționale în învățământ, administrație, știință, cultură, biserică. În timpul rusificării țariste n-au putut exista scriitorii basarabeni, care ar putea fi considerați clasici, în stare să pună bazele unei noi limbi literare, deosebite de cea română. Cu referire la perioada sovietică V. F. Șișmariov sublinia în mod deosebit că, deși populația bășinașă din R.S.S.M. se află în strânsă legătură cu rușii și cu alte popoare, ea nu trebuie să uite că vorbește o limbă romanică, dominată de legile ei interne. Savantul rus atribuia un mare rol scriitorilor în procesul de statornicire a normelor unei limbi literare.

În această epocă însă, scriitorii își realizau creația literară în concordanță doar cu ideologia dominantă, care promova existența în R.A.S.S.M. (iar apoi și în R.S.S.M.) a unei noi limbi romanice – „limba moldovenească”, deosebită de cea română. Deosebită în sensul că ea era coborâtă la rangul de grai teritorial, lipsită multă vreme de tradiția lingvistică și literară clasică, îmbibată cu elemente lexicale și calchieri după model rusesc, neologismele necesare fiind considerate ca elemente burgheze dăunătoare. Nu era vorba, la scriitorii din R.S.S.M., de o corespundere între trăire și limbaj, ci de o competitivitate a semnificației poetice cu o anumită concepție social-politică oficializată, redată de multe ori într-o formă lingvistică aservită unor modele alogene. În felul acesta se creau mostre de exprimare primitivă, proletcultistă, caracter absolut efemer, legat de un eveniment politic sau chiar de un discurs al unui conducător politic.

Nu pot nega că și eu personal, ca și mulți dintre cei prezenți aici, am vorbit și am scris nu o dată (fiind constrânși de împrejurările cunoscute) despre „limba moldovenească”. Susțin și în prezent că noi, moldovenii, – și din Basarabia, și din Moldova istorică – am vorbit și vorbim moldovenește, cântăm cântece moldovenești, spunem povești moldovenești. Sunt creațiile seculare ale poporului nostru. Am auzit și am însușit încă din copilărie graiul moldoveneș de la mama, de la apropiații noștri, de la consăteni. Îl vorbim cu toții și astăzi în împrejurările și situațiile potrivite.

Cât privește limba literară, limba model, exemplară, de care ne folosim mai ales în scris, în lucrările literare, științifico-tehnice, limba oficială din documentele social-politice și administrative, ea trebuie numită limbă română. Ea este limba normată, supradialectală, limba română literară, unică pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistrienii, cei din Banatul sârbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, S.U.A. etc.). E cazul să-l cităm aici pe scriitorul nostru I.C. Ciobanu (*Moldova literară*, 18 iunie 1995): „Doamne ferește

dacă această limbă (=literară) s-ar fi născut prin uzurpare și s-ar fi numit după vreo regiune oarecare: muntenească, oltenească, ardelenescă, bănățeană, bucovineană, moldovenească etc.! Atunci s-ar fi văzut cum joacă dracul într-un picior! Sintagma „limba română” e unificatoare. Ea nu înalță, nu coboară, nu laudă, nu subapreciază pe nimeni, ea creează condiții egale! Și taie o dată pentru totdeauna apa de la moara rățăciților!”.

De altfel, istoria și situația modernă ne oferă multe exemple concrete când în diverse state este în circulație aceeași limbă literară, deși statele sunt independente și suverane.

D. INTEGRAREA NOASTRĂ ÎN SPIRITUALITATEA EUROPEANĂ ȘI MONDIALĂ

Se impune a înțelege, o dată pentru totdeauna, că încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă literară romanică pe teritoriul fostei R.S.S.M., diferită de cea română, n-au dat și, de fapt, nu puteau da nicicând rezultatele scontate. Dimpotrivă, au generat discuții infructuoase, pentru că în nici un chip nu se poate ascunde adevărul confirmat istoricește prin unitatea de limbă, literatură, creații artistice. **Odată și odată trebuie să ajungem cu toții la înțelegerea că limba noastră literară trebuie numită cu numele său adevărat – română.** Acest lucru nu afectează în nici un fel nici ambițiile, nici orgoliul cuiva, cu atât mai mult, independența și suveranitatea statală a Republicii Moldova. Recunoașterea unei limbi literare unice în estul romanic creează posibilitatea reală de a restitui și a folosi întreaga moștenire creatoare clasică (literatură, artă, tradiții cultural-istorice), excluzând practica din trecutul nu prea îndepărtat când scriitorii și valorile artistice, culturale și istorice comune se divizau după criteriul teritorial și politic.

În afară de aceasta, se poate realiza mai eficient pătrunderea mai lesne și în contextul economic și cultural general-european, în care cultura și limba română nu sunt în nici un fel puse la îndoială. Dimpotrivă. Oamenii de știință (lingviști, literați, istorici, filozofi, reprezentanți ai disciplinelor biologice și ai științelor exacte) caută să stabilească legături tot mai strânse între Vestul și Estul romanic european. Un singur exemplu în această privință. Cunoscând și admitând concepțiile lui B. P. Hasdeu, S. Pușcariu, N. Iorga ș.a. despre latinitatea limbii române, asemănările și deosebirile ei structurale față de limbile romanice apusene, lingvistul (romanist și românist) suedez Alf Lombard în monumentală sa lucrare, consacrată verbului român (2 volume, 1223 pag.), publicată în 1955 în limba franceză în orașul Lund din Suedia, sublinia că studiul istoric și comparativ al limbilor romanice în general și al fiecărei limbi romanice în parte, fără a ține cont de ambele Românii (cea de vest și cea de est), trebuie considerat nu numai incomplet, ci chiar și zadarnic. În legătură cu aceasta savantul suedez recurgea la o comparație plastică. E ca și cum, lucrând la o masă cu patru picioare, tâmplarul s-ar mulțumi s-o lase doar cu trei. În aceeași situație s-ar afla un romanist care în studiul său istoric-comparativ, studiind limbile romanice,

alături de cele trei limbi principale surori (franceza, spaniola, italiana), n-ar vorbi și de a patra – „limba română, care, în opinia romanistului german W. Meyer-Lübke, „arată caracterele romanice, ba încă le arată în multe privințe mai curate decât celelalte limbi romanice. Limba poporului român prezintă în chipul cel mai netulburat dezvoltarea de la graiul latin spre cel romanic”.

Nu mai vorbim de atenția ce i se acordă Republicii Moldova în prezent în plan internațional, când – prima dintre țările C.S.I. – a fost primită în Consiliul Europei, organism în care **reprezentanților țării noastre li se fac traduceri nu în pretinsa limbă moldovenească, ci în limba română, pentru că integrarea în structurile europene necesită mijloace adecvate de limbă care să redea această opțiune strategică fundamentală**, iar știința lingvistică urmărește crearea condițiilor optime pentru realizarea acestui obiectiv.

Cred că în starea actuală de lucruri se impune, poate mai mult decât oricând, concilierea părților antagoniste ale cercurilor politice din republica noastră în problema denumirii limbii. Vehicularea ideii despre un eventual referendum în această privință este absurdă, deoarece ar însemna ca o problemă strict științifică să fie soluționată de oameni care se orientează poate mai puțin în asemenea domenii teoretice și istorice complicate. Să ne închipuim pentru moment că s-ar declara un „sfat cu poporul” în privința sistemului heliocentric și cel geocentric ale universului. Cum credeți, mulți dintre oamenii simpli s-ar decide să-l voteze pe Mikolaj Kopernik? Cred că nu, deoarece în concepția populară până astăzi soarele merge pe cer de la răsărit spre apus într-un rădvan tras de cai albi.

Și mai este ceva. La referendum sunt chemați să se pronunțe toți, toată populația. **Ca să determinăm numirea limbii populației majoritare, trebuie să apelăm la alogeni? Nu e curios?**

5. Încheind, consider că atribuirea denumirii de limbă română pentru noțiunea de limbă literară, oficială în Republica Moldova, nu știrbește cu nimic nici autoritatea, nici demnitatea nimănui. Dimpotrivă, urmăm calea de dezvoltare firească a oricărui popor, despre care M. Eminescu scria: „Măsurariul civilizației unui popor astăzi este o limbă sonoră și aptă a exprima prin sunete – noțiuni, prin șir și accent logic – cugete, prin accent etic – sentimente”. Pentru realizarea acestui scop în zilele noastre apare cu evidență rolul decisiv al limbii române literare ca factor de cultură, de dezvoltare a terminologiei științifice și tehnice, de diversificare stilistică. Îi urmăim în această privință pe predecesorii noștri în utilizarea experienței de perfecționare a mijloacelor expresive, pentru a ne situa alături de toate popoarele civilizate ale lumii.

Confirmarea limbii române ca limbă literară în Republica Moldova nu lezează cu nimic sentimentul general uman și conștiința națională ale vorbitorilor, deoarece la formarea și dezvoltarea limbii române literare – alături de scriitorii și oamenii de cultură munteni și ardeleni – au contribuit în mod substanțial, cum am arătat mai sus, și cei moldoveni, inclusiv cei originari din Basarabia (A. Donici, Al. Russo, B. P. Hasdeu, A. Mateevici, C. Stere ș.a.). Afară de aceasta, rămâne în vigoare forma vie a graiurilor moldovenești, dar fără acele denaturări care i s-au atribuit în mod dăunător în diverse perioade.

Dacă tindem să mergem pe calea progresului economic, social, politic, tehnico-științific, cultural, e cazul să milităm și pentru mijloace de exprimare adecvate, pentru o limbă care să corespundă epocii în care trăim, numind această limbă cu numele ei adevărat. Să nu ne ascundem după deget, ci să privim realitatea în mod cinstit, așa cum este. E vorba și de o îmbinare fericită a formei denominative cu cea a conținutului, doar nimeni nu se mai îndoiește acum că în estul Europei nu există decât o singură limbă romanică.

La sfârșitul acestei comunicări aș dori să amintesc un fapt din trecutul istoric îndepărtat. A fost întrebat odată Alexandru Macedon cum de a supus el toată lumea cunoscută pe acele timpuri, nimeni până atunci nereușind să facă acest lucru. Împăratul a răspuns: „Avut-am patru ajutoare cu mine: unul – cuvântul dulce; altul – mâna întinsă prietenește; altul – judecata dreaptă; altul – iertarea celor greșiți. Cu aceste ajutoare am supus toată lumea”.

Noi astăzi nu vrem să cucerim lumea, dar ca să ne înțelegem – noi înde noi – suntem în stare? Să cugetăm cu toată înțelepciunea. Dacă toți, cum declarăm în ultimul timp, recunoaștem unitatea limbii, trebuie să mărturisim și unitatea denumirii ei, cum apare ea în toate statele unde are circulație această limbă (România, Republica Moldova, Ucraina, Rusia, Serbia, Bulgaria, S.U.A. etc.). Este o denumire absolut justificată științific, pe care a acceptat-o o lume întreagă, denumire precisă, corectă, durabilă – limba română.

Reformularea convenită a Articolului 13 din Constituție va servi drept cheazășie pentru însușirea unei limbi literare (scrise și orale) în formele cerute de normele respective cu toată terminologia științifică, tehnică, culturală, adecvată exigențelor contemporaneității.

Limba Română,
nr. 4 (22), 1995, p. 10-19.

ȘEDINȚA LĂRGITĂ A PREZIDIULUI ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A REPUBLICII MOLDOVA PENTRU DISCUTAREA ȘI APROBAREA RĂSPUNSULUI SOLICITAT DE PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA

Pe data de 9 septembrie a.c. Prezidiul A.Ș.M s-a întrunit într-o ședință lărgită cu participarea membrilor Academiei – specialiști în domeniu, a directorilor de institute și a mai multor șefi de servicii de la Secția de Organizare.

Pe ordinea de zi a figurat o singură problemă – examinarea variantelor de răspuns ale A.Ș.M. la Hotărârea Parlamentului „Cu privire la necesitatea abordării științifice a istoriei și folosirii glotonimului „limba moldovenească” din 28 iulie 1994, pregătite de membrii Academiei care activează în domeniul filologiei (Silviu Berejan, Nicolae Bilețchi, Anatol Ciobanu, Haralambie Corbu, Nicolae Corlăteanu).

În cuvântul său de deschidere președintele A.Ș.M. dl acad. *Andrei Andrieș* a menționat că nu e nimic neobișnuit în faptul că Parlamentul Republicii s-a adresat Academiei, solicitându-i opinia competentă într-o problemă de știință. Și nu e vorba că Parlamentul n-ar fi fost informat asupra opiniei specialiștilor de la Institutul de Lingvistică și a unor prestigioase foruri științifice cu privire la limba vorbită în Republica Moldova. Hotărârea Parlamentului de a solicita opinia Academiei în problema dată își găsește explicație în faptul că unele aspecte ale problemei necesită precizări suplimentare.

Pentru a onora solicitarea Parlamentului și a formula un răspuns competent, a menționat dl A. Andrieș, au fost convocați filologii-membri ai Academiei, care au elaborat și au prezentat Prezidiului A.Ș.M. spre discutare și aprobare trei variante de răspuns.

În continuare academicianul coordonator al Secției de Științe Umanistice dl *Silviu Berejan* a făcut o retrospectivă a problemei, încadrând-o în contextul larg al evoluției lucrurilor în ultima jumătate de secol. Mai întâi, acad. S. Berejan a atras atenția celor prezenți asupra consecințelor nefaste pentru știința Republicii Moldova pe care le-ar implica acceptarea perimatului glotonim „limba moldovenească” pus din nou în circulație de actualul Parlament. În felul acesta lingvistica din Republica Moldova ar fi aruncată cu cel puțin cincizeci de ani în urmă, revenindu-se astăzi la o stare de lucruri de mult depășită sub toate aspectele. Suntem puși, a menționat raportorul, în situația de a demonstra, pentru a căta oară, adevăruri științifice bine cunoscute, devenite axiomatice, precum sublinia recent și membrul titular

al A.Ș.M. scriitorul Ion Druță. De aceea, a precizat dl Silviu Berejan, „nu voi prezenta un raport propriu-zis de elucidare a esențelor, – cu atât mai mult cu cât toți membrii Prezidiului A.Ș.M. cunosc problema fie din materialele prezentate astăzi, fie din cele publicate în presă –, ci voi expune doar niște date suplimentare care vor contribui, sper, la luarea unei decizii juste”.

Problema limbii a fost discutată în Republică la mai multe foruri speciale. Mai întâi de toate, a fost o conferință la Chișinău în 1951, la care s-au pus bazele cercetării științifice adecvate a limbii utilizate în Moldova. La această conferință, în raportul acad. V. Țișmariov, s-a vorbit despre unitatea limbii standard, adică a limbii literare folosite în Republica Moldova și în România. Mai târziu, problema unității limbii a fost reluată în 1967, 1972, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994. Cu toate acestea, în prezent s-a creat o anume situație în ceea ce privește denumirea ei.

Apare ideea că: „Da, limba e una, dar e vorba, în cazul nostru, de denumire. Iar denumirea ce-i? E pur și simplu o etichetă”. Or, lucrurile nu sunt atât de simple, pentru că denumirea fixată actualmente în Constituție va atrage după sine urmări dezastruoase de lungă durată pentru întreaga noastră cultură. Acest lucru este incontestabil. Putem spune chiar că deja se fac simțite anumite presiuni, deschise și foarte agresive. În ceea ce privește folosirea termenului de **limba română**, care este singurul termen admis pentru limba literară atât de la noi, cât și din România. Altă denumire nu poate fi, precum nici altă limbă nu s-a constituit, nimeni n-a format-o, nimeni n-a ajuns să ridice la nivel de limbă a culturii vorbirea (care are particularități specifice reale) din Republica Moldova și din Moldova de dincolo de Prut, vorbire care se încadrează în subdialectul moldovenesc, ce nu se termină la Prut, nu se termină nici chiar la Carpați, căci, sub aspectul ariei sale de răspândire, idiomul romanic oriental are două mari ramuri: cea muntenească și cea moldovenească. Cea moldovenească cuprinde Republica Moldova, Moldova de până la Carpați, dar și Bucovina, și Nordul Transilvaniei, și Maramureșul, și alte regiuni care merg până aproape de granița de vest a României. Ramura muntenească cuprinde Muntenia, dar și Sudul Moldovei istorice, Sudul Transilvaniei, Oltenia, Dobrogea.

Deci nu ne putem opri la Prut, oricât am vrea. Iar limba de cultură, care s-a format pe baza tuturor graiurilor de pe teritoriul locuit de populația romanizată, a cuprins toate particularitățile esențiale ale tuturor acestor graiuri, și în primul rând ale celor două mari ramuri de care am vorbit. Deci nu există o altă limbă literară care s-ar fi statornicit aici, pentru că aceasta nu se face într-un an, în zece ani sau chiar în câteva decenii. Istoria a lucrat în decursul secolelor până a ajuns să fie demonstrat și științific cunoscutul adevăr că limba română este o limbă unitară, formată pe baza tuturor graiurilor și subdialectelor din Nordul Dunării în primul rând. Graiurile, limba vorbită, vorbirea regională, locală este tot domeniul nostru; tot noi, lingviștii, care ne ocupăm de limba română, ne ocupăm și de ele: le înregistrăm, le studiem pe teren, le valorificăm. Dar nu se poate spune că acesta este

mijlocul de comunicare cultă în Republica Moldova.

Consider că materiale au fost multe și cine a vrut să se documenteze, cine a vrut să cunoască situația a avut posibilitatea să-și satisfacă curiozitatea, chiar dintre cei care nu sunt specialiști și n-au nevoie de detalii de acest fel; în definitiv, nu e nevoie ca toată lumea să facă lingvistică.

În încheiere, a spus dl S. Berejan, consider că toate cele întâmplate cu fixarea glotonimului „limba moldovenească” în Constituție încap bine între două maxime latinești. Prima: *Ignorantia non est argumentum*, pentru că asta o știau încă strămoșii noștri (dacă nu știi, nu știi, nimeni nu te învinuiește; dar nici argument neștiința nu poate fi). Și a doua: *Errare humanum est, perseverare diabolicum*. Or, suntem în fața faptului când se perseverează anume în eroare.

Comunicarea acad. S. Berejan a fost completată de vicepreședintele A.Ș.M., acad. *Haralambie Corbu*, care a menționat că dacă s-ar proceda la un istoric mai aprofundat al problemei discutate, s-ar putea găsi situații analogice în secolul al XIX-lea și, mai ales, în deceniul al patrulea al secolului nostru, când în Republica Autonomă Moldovenească s-a revenit la grafia latină, la limba literară, la scriitorii clasici. După cum vedem, a continuat oratorul, în 1951 s-a revenit la aceeași problemă, discuția susținându-se, firește, cu noi argumente și la nivel. Să nu uităm că lucrurile acestea s-au făcut în anii când mai trăia Iosif Vissarionovici Stalin și se știe bine cu ce s-a încheiat perioada anilor 1931-1937.

Tendența de a promova o limba literară veritabilă, a menționat dl H. Corbu, a fost dintotdeauna o tendință a intelectualității, deoarece nu se poate face cultură într-o limbă provincială, care a rămas la nivelul anului 1812. Cu părere de rău, evoluția firească a limbii la noi a fost stopată, deoarece am fost ruși de masivul lingvistic românesc. Cu toate acestea, intelectualitatea a încercat în repetate rânduri să depășească această stare de lucruri. Dacă ne referim la situația actuală de la noi, observăm că se încearcă a atribui problemei în discuție un caracter pur terminologic. Or, lucrurile nu sunt tocmai de așa natură. Vorba e că terminologia pe care vrem s-o stabilim trebuie să acopere realitatea lingvistică și să corespundă adevărului științific. Nu se poate înlocui întregul cu o parte a lui, adică nu se poate substitui limba literară comună cu unul dintre subdialectele ei.

Atât în 1932, cât și în 1952, a continuat domnul vicepreședinte, era absolut clar că Alecsandri, Eminescu, Creangă, recunoscuți drept clasici și ai literaturii moldovenești, au scris într-o singură limbă. Cu atât mai mult astăzi, când avem acces nu numai la piscurile literaturii, ci și la întreaga literatură românească, nu mai pot fi discuții în problema unității limbii, precum și a denumirii ei. Există o singură limbă și denumirea ei adecvată este **limba română**. Dar faptul că o parte a populației din republică se consideră moldoveni, iar limba pe care o vorbesc – moldovenească, ne obligă să dăm dovadă de o anumită înțelegere și toleranță. Însă toleranța nu în ceea ce privește principiile – în Constituție trebuie să fie fixată **limba română**,

deoarece altfel, dacă în Constituție se va strecura o formulare dubioasă, putem nimeri iarăși într-o zonă foarte acută. Fixând în Constituție adevărul așa cum este, putem să scoatem de pe tapet acest război lingvistic, terminologic, care se duce la noi astăzi.

Luând cuvântul în cadrul discuțiilor, dl acad. *Vasile Anestiadi* și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu faptul că unii jurnaliști, precum și parlamentari, n-au conștientizat pe deplin seriozitatea problemei discutate. Dacă lingvistica modernă a demonstrat cu probe irefutabile că limba de pe ambele maluri ale Prutului este una și aceeași și că denumirea ei adecvată este **limba română**, acest adevăr, fiind axiomatic, trebuie să devină lege pentru toată lumea. Știința trebuie să fie respectată de orice regim politic și orice putere de stat trebuie să se înconjoare de consilieri inteligenți, care pledează numai și numai pentru adevăr. Abandonarea adevărului științific duce, inevitabil, la deformări de ordin spiritual. De lucrul acesta m-am convins când lucram ca profesor la Telenești în anii 1944, 1945, 1946 și când mi s-a pretins să predau limba *moldovenește*, nu *românește*.

Referindu-se la declarațiile mișcării „Pro Moldova”, și anume la pasajele în care i se recomandă conducerii de vârf a Academiei „să mediteze adânc” și să răspundă: „<...> Academia de Științe a cărei țări ei o reprezintă, din sudoarea cărui popor au răsărit și se hrănesc împreună cu oastea lor de habilitați și mai puțin habilitați”, oratorul a menționat că profesionalismul și probitatea morală ale acestor consilieri din „Pro Moldova” lasă mult de dorit. Iar în ceea ce privește acuzațiile aduse lingviștilor că ar fi inconsecvenți în tratarea problemelor discutate astăzi, acad. V. Anestiadi a subliniat în mod special onestitatea și marele curaj de care au dat dovadă lingviștii care au încercat și în epoca totalitarismului să spună lucrurilor pe nume, dar mai ales acum când ne-am debarasat de ideologia sufocantă totalitaristă, au demonstrat onest care este adevărul științific, pe care noi, dacă suntem oameni de știință și dacă ținem la Academia noastră, avem obligația să-l susținem și să-l promovăm, indiferent care ar fi conjunctura politică. Trebuie să conștientizăm marele pericol pe care îl reprezintă tendințele actuale de a abandona profesionalismul atât în știință, cât și în alte domenii de activitate. Să-l conștientizăm și să atenționăm opinia publică asupra acestui pericol.

În încheiere dl acad. V. Anestiadi a propus ca Prezidiul A.Ș.M. să adreseze Președintelui Republicii următorul apel: „Ținând cont de axiomele științifice cu privire la unitatea limbii române și la denumirea ei, axiome recunoscute pe plan atât național, cât și internațional, precum și de starea socială tensionată, vă solicităm, domnule Președinte al Republicii Moldova, în calitatea Dumneavoastră de garant al tuturor cetățenilor Republicii Moldova, prin decret prezidențial să suspendați Articolul 13 al Constituției R.M. până la legalizarea termenului **limba română** în Constituție”.

Domnul acad. *Sergiu Rădăuțanu* s-a declarat întru totul de acord cu cele expuse de lingviști în răspunsul prezentat, menționând că avem de-a face cu o singură limbă literară, care este **limba română**. Sunt de acord,

a subliniat dl S. Rădăuțanu, cu cele spuse de dl Anestiadi. Profesorii trebuie să știe ce vor predă. S-a creat o situație penibilă: generația care ieri a studiat și a susținut examenul la limba română astăzi nu mai știe ce obiect va studia în calitate de limbă maternă – limba română sau așa-zisa limbă moldovenească. Și noi, și domnii din Parlament trebuie să înțelegem ce dificultate creăm școlii și învățământului în general: pentru că noi discutăm, iar profesorii trebuie să lucreze. În ultimul timp a scăzut atenția față de limbă. Valul acesta de luptă pentru limba literară trebuie folosit pentru a spori interesul față de limba română, pentru a aprofunda cunoștințele noastre în materie de limbă literară.

Academicianul *Ilie Untilă* consideră că versiunea de răspuns prezentată de lingviști este bine gândită și reflectă întru totul adevărul. Și dacă a venit vorba de adevăr, a subliniat Domnia sa, s-ar cuveni să-l formulăm cu maximum de claritate și să ne amintim că anume în 1940, în urma pactului Molotov-Ribbentrop și a ocupației Basarabiei de către sovietici, a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească și a fost impusă oficial „limba moldovenească”. Acesta e adevărul și nu avem de ce ne teme a-l spune. Să nu ne închipuim că dacă vom vota „limba moldovenească”, pierzându-ne demnitatea, vom obține liniștea și pacea pe acest pământ și liderii de la Tiraspol se vor dezice de ambițiile lor secesioniste. Dimpotrivă. La ora actuală se pierde, se distruge tot ce a fost câștigat în ultimii ani. Și noi, ca oameni cinstiți, trebuie să spunem care este realitatea și să nu ne ascundem de ea ca struțul care-și bagă capul în nisip. Asta e tragedia neamului nostru. Dacă vom descrie istoria just, va deveni limpede de unde s-a luat „limba moldovenească” pe acest pământ. Ea n-a fost limbă moldovenească... Doar până în 1812 pe ambele maluri ale Prutului se vorbea una și aceeași limbă. E cel puțin neserios să crezi că după o sută și cincizeci de ani de ocupație la noi s-a format o limbă nouă. Vorba e că peste Prut limba și-a continuat dezvoltarea ei firească, pe când la noi această dezvoltare a fost întrucâtva încetinită.

În încheiere acad. *Ilie Untilă* a declarat că susține propunerea acad. V. Anestiadi de a adresa Președintelui Republicii un apel privind suspendarea Articolului 13 al Constituției și a subliniat în mod special necesitatea de a conștientiza pericolul pe care-l poate aduce perpetuarea stării de lucruri legiferaște astăzi. Nu e vorba de un joc de cuvinte: moldovenesc, românesc... E vorba de niște consecințe foarte grave atât pentru copii, elevi, cât și, mai ales, pentru limbă în general, care se poate dezvolta normal doar în mediul ei amplu. Chestiunea dată trebuie rezolvată urgent, pentru că începe anul școlar și lucrurile nu mai pot fi târăgănite.

Academicianul *Gheorghe Ghidirim* s-a declarat îngrijorat de soarta copiilor și a nepoților noștri cărora ministrul învățământului dl Gaugaș le-a promis un dicționar moldovenesc-românesc (sic!). Situația creată, a continuat Domnia sa, se explică prin existența a două lucruri: conformismul și agnosticismul. Încă agnosticul Du Bois-Reymond spunea că *Ignoramus et*

ignorabimus, adică „nu știm și nici nu vrem să știm”. Iată aceasta e situația de la noi în momentul de față. Dar se cunoaște și altceva: în evul mediu papa de la Roma i-a răspuns unui rege din Germania că: *Nec regnum non est supra grammaticos*. Deci nici chiar Parlamentul nu poate domina gramatica, adică știința.

Insist ca adevărul să fie primar, să nu iasă că aceasta e doar părerea lingviștilor, ci că, bazându-se pe opinia lingviștilor, Prezidiul A.Ș.M. aprobă astăzi versiunea de răspuns la apelul Parlamentului. Și al doilea lucru, referitor la propunerea dlui acad. Anestiadi de a face un demers către Președintele Republicii Moldova, care într-adevăr este un garant pentru absolut toți locuitorii, indiferent de opțiune politică, confesiune și așa mai departe. Menționez că, dacă nu vom face chestia aceasta, discuțiile în Parlament pot să dureze la infinit. Dar anul de învățământ a început deja. De aceea rezolvarea acestei probleme trebuie urgentată.

Dl academician *Mihai Cimpoi* a atras atenția asistenței asupra inutilității acestor discuții, deși, pe de altă parte, există și o utilitate: e vorba de comunitatea științifică internațională și trebuie să avem obrazul curat în fața acestei comunități. Academia noastră trebuie să spulbere speculațiile care se fac în jurul acestei probleme, demonstrând că noi pledăm pentru adevărul științific, pentru adevărul istoric. În felul acesta vom curma tot ce se mai insinuează prin rubricile gazetelor noastre. S-a menționat deja că avem de a face cu o axiomă, cu un adevăr axiomatic și discuțiile în problema dată sunt absolut de prisos. Bineînțeles, Parlamentul ne poate provoca și la alte discuții „științifice”, din moment ce se afirmă că cercul are 380°, iar triunghiul are patru laturi. Acad. M. Cimpoi și-a declarat adevărul la opinia colegilor care au accentuat că sub acest glotonim se ascund mai multe dedesubturi, despre care, de altfel, Domnia sa a scris în *Literatura și arta* și nu e cazul să le mai repete.

Dl academician *Mihai Lupașcu* a relatat că problema dată a fost discutată în repetate rânduri în Parlament, în diferite comisii, discuțiile însă nu se purtau pe baze științifice, ci pornindu-se de la cu totul alte considerente. Faptul că dl P. Lucinschi a venit cu inițiativa de a solicita opinia Academiei trebuie apreciat pozitiv: cine vrea să cunoască adevărul poate să-l cunoască. Aș mai dori să subliniez, a continuat acad. M. Lupașcu, că dacă luarea de cuvânt la Radio a marelui scriitor acad. Ion Druță, precum și articolul Domniei sale apărut în *Moldova suverană* ar fi anticipat votarea Constituției, atunci faptul ar fi dus la limpezirea și înțelegerea multor lucruri. Cele întâmplate să ne fie de învățătură: există încă multe probleme complicate, care se cer rezolvate, și noi nu trebuie să așteptăm semnalul de sus: ia expuneți-vă părerea! Noi trebuie să acționăm cu mai multă promptitudine, să ne expunem opinia cu competență și să demonstrăm astfel că fără știință astăzi nu poate fi rezolvată nici o problemă. Eu am vorbit nu o singură dată și în Parlament că ignorarea științei duce la distrugerea societății. Atitudinea mea ca deputat în Parlament față de această problemă

a fost una și aceeași – termenii **limba moldovenească și limba română** sunt identici: ei denumesc una și aceeași realitate, una și aceeași limbă. În privința denumirii – română sau moldovenească – vreau să spun că o mare parte de vină o poartă și oamenii de știință. Unii nedoritori ca limba noastră să fie numită **română** speculează presupusa lipsă de principialitate a specialiștilor. Ei ne întrebă: ieri spuneai una, iar astăzi spunei alta, deci când ai spus, dlor savanți, adevărul? De aceea trebuie să fim totdeauna principiali până la sfârșit, așa cum suntem astăzi, și să nu ne schimbăm opiniile o dată cu schimbarea puterii, a partidelor. Partidele vin și se duc, iar adevărul științific rămâne.

Acad. *Dumitru Ghițu* a subliniat în mod deosebit importanța A.Ș.M. în calitate de consilier colectiv al Parlamentului și al Guvernului Republicii, deși se întâmplă, și nu rareori, ca Academia să rămână în urma evenimentelor în rezolvarea unor probleme de mare importanță și actualitate. Astăzi noi trebuie să demonstrăm opiniei publice că ne situăm pe poziții științifice, că Academia este templul unde sălășluiește adevărul și se caută adevărul. Aș vrea să se știe, a continuat dl acad. Ghițu, că nu e corect, ba chiar avem de-a face cu un șantaj ascuns, când se admite sau se lansează ideea că cutare sau cutare membru al Prezidiului A.Ș. poate decide soarta limbii. Și dacă a venit vorba de șantaj în știință, să ne amintim de situația de nu demult a lingviștilor care erau forțați de C.C.-ul atotștiutor să pună în circulație idei străine științei. Și nu spuneam noi deseori: mulțumesc ție, Doamne, că nu sunt lingvist?

Bineînțeles, avem toți păcate, dar acum, când există posibilitatea să scăpăm de ele, să ne spălăm obrazul și să rămânem cu conștiința curată – să nu ratăm această ocazie și să spunem lucrurilor pe nume, așa cum au procedat lingviștii în răspunsul propus spre discuție.

Acad. *Vsevolod Moscalenco* a atras atenția asupra oportunității sugestiei dlui acad. V. Anestiadi privind necesitatea unor acțiuni eficiente în vederea întreruperii acțiunii Articolului 13 al Constituției până la legiferarea adevărului științific, adică existența unei singure limbi de cultură și de o parte, și de alta a Prutului – limba română. Mai pe larg, mi-am expus părerea în această problemă și în presă, a menționat Domnia sa, de aceea nu voi insista aici cu argumente.

Domnul acad. *Teodor Furdui* s-a referit la necesitatea de a specifica în Răspunsul A.Ș.M. către Parlament că acest răspuns reprezintă opinia Academiei, adică a tuturor membrilor ei, inclusiv a nespecialiștilor în materie de limbă, dar argumentată și expusă de specialiști, de persoane competente.

La discuție au luat parte și alți membri ai Academiei.

Președintele A.Ș.M. acad. *Andrei Andrieș* a formulat o serie de precizări și sugestii.

Mai întâi, în ceea ce privește expresia: „limba moldovenească este identică cu limba română”. Este o formulare greșită care camuflează ideea existenței a două limbi, a susținut Domnia sa. Trebuie să spunem clar: avem

de a face cu o singură limbă – limba română, pe care unii, aici în Republica Moldova, o numesc și limbă moldovenească.

Alt aspect. Trebuie să fie clar pentru toată lumea că noi nu ne implicăm în jocuri politice. Răspunsul nostru trebuie să aibă o ținută academică, să fie expus, precum, de altfel, au și procedat lingviștii, în termeni științifici și susținut cu argumente științifice.

Știm cum au procedat parlamentarii, dar suntem obligați să știm de ce au procedat așa și nu altfel, să fim în stare să dezvăluim și cauzele acestui comportament. Ar fi cel puțin nesperios să credem că deputații au dorit să ne facă nouă un rău. Se știe doar că în urma vicisitudinilor de care ne-a făcut parte istoria ne-am ales cu o conștiință în multe privințe deformată și multe neadevăruri ce ne-au fost cultivate cu insistență pe parcursul deceniilor s-au înrădăcinat în conștiința multor concetățeni. De aceea datoria noastră, a oamenilor de știință, a întregii intelectualități este să folosim toate mijloacele admise într-o societate civilizată pentru a-i ajuta pe cei ce au avut de suferit de pe urma ideologiei totalitare să revină la starea spirituală normală, la mentalitatea adecvată adevărilor istorice și științifice.

În încheierea ședinței răspunsul prezentat de lingviști a fost supus votului. Cei 11 membri ai Prezidiului A.Ș.M., prezenți la ședință: Andrei Andrieș, Vasile Anestiadi, Silviu Berejan, Haralambie Corbu, Dumitru Ghițu, Gheorghe Ghidirim, Mihai Lupașcu, Vsevolod Moscalenco, Sergiu Răduțanu, Ilie Untilă, Gheorghe Șișcanu (au lipsit, fiind în concediu: Nicolae Andronati și Andrei Ursu), au votat unanim varianta mai amplă de răspuns al A.Ș.M. la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova din 28 iulie 1994.

Pentru conformitate:
Ion EȚCU, Tamara RĂILEANU

RĂSPUNS LA SOLICITAREA PARLAMENTULUI REPUBLICII MOLDOVA PRIVIND ISTORIA ȘI FOLOSIREA GLOTONIMULUI „LIMBA MOLDOVENEASCĂ”

(OPINIĂ SPECIALIȘTILOR-FILOLOGI AI ACADEMIEI,
ACCEPTATĂ LA ȘEDINȚA LĂRGITĂ A PREZIDIULUI A.Ș.M.)

În problema limbii literare și a celei vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv a istoriei și folosirii glotonimului „limba moldovenească”, știința lingvistică s-a pronunțat demult. S-a vorbit la o serie întreagă de întruniri naționale și internaționale ale lingviștilor. Au fost date publicității rezoluții și declarații speciale. S-au adresat apeluri directe și Parlamentului Republicii Moldova în chestiunea dată cu rugămintea de a ține cont de adevărul științific, cunoscut și recunoscut de toți cercetătorii în domeniu. A făcut acest lucru și Academia de Științe a Moldovei prin Institutul de Lingvistică.

La modul generalizat opinia e următoarea.

E bine cunoscut faptul că glotonimul **limba română** a fost moștenit din latină de la etnonimul **romanus** „care ține de Roma”. După opinia lui V. Pârvan, sub influența slavă, a înainte de *n* trece cu timpul în *â*. Deci, **romanus** în pronunțare populară a devenit **român**. Glotonimul **limba românească (română)** a fost denumirea vorbirii populației romanizate de pe tot teritoriul celor două mari grupuri dialectale romanice din nordul Dunării – muntenesc și moldovenesc, păstrându-se aici și după formarea celor trei principate: Transilvania, Muntenia și Moldova.

Deși în izvoarele istorice medievale se utiliza și termenul **limba moldovenească**, cărturarii și oamenii de cultură ai timpului subînțelegeau prin această denumire un subdialect (grai) al limbii române comune, dându-și perfect de bine seama de unitatea glotică românească de pe întreg teritoriul dacoromân („Locuitorii Valahiei și Transilvaniei au aceeași limbă ca și moldovenii...”; „Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci românească” (...) – Dimitrie Cantemir; Moldovenii nu întreabă „știi moldovenește?”, ci „știi românește?” – Miron Costin).

La sfârșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX, dar mai ales după unirea principatelor de la 1859, pe baza graiurilor vorbite în Moldova, Muntenia și Transilvania apare și se consolidează o limbă literară și o literatură clasică comună numită deja și oficial limbă și literatură română.

Scriitorii clasici (Eminescu, Alecsandri, Russo, Negruzzi, Creangă și ceilalți, care au fost recunoscuți ca fiind ai noștri și luați de dincolo de Prut, cu tot cu limbă, firește, scriitorii de mai târziu (inclusiv Mateevici), scriitorii contemporani (începând cu Lupan, continuând cu Druță și terminând cu

cei mai tineri), precum și oamenii de cultură din celelalte domenii (actori, gazetari, muzicieni, oameni de știință) au vorbit și au scris în această limbă literară unică.

Desigur că populația autohtonă dintre Prut și Nistru, după anexarea în 1812 a acestui teritoriu de către Rusia țaristă, a fost ruptă în mare măsură de procesul de unificare și statornicire a limbii literare moderne. Aici, confundându-se denumirea graiului local cu denumirea limbii, a continuat să se folosească neterminologic și denumirea „limba moldovenească”.

La aceasta au contribuit și factorii politici. În 1818, prin „Regulamentul organizării administrative a Basarabiei”, țarismul declară „limba moldovenească” limbă oficială, alături de limba rusă (de altfel, Rusia țaristă prin „Regulamentul organic” decretase „limba moldovenească” drept limbă oficială și în Principatul Moldovei din timpul ocupației acestuia între anii 1828 și 1834). Această situație însă a fost păstrată numai până în 1828, când drept limbă oficială este recunoscută din nou doar limba rusă, limba localnicilor fiind ulterior scoasă cu totul din uz. Denumirea dată a fost repusă în circulație abia la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX (iarăși în scopuri pur politice).

E bine cunoscută evoluția politică a teritoriilor din stânga Prutului și a Nistrului după 1917. În 1924 a fost organizată o formațiune politică cu anumite funcții formale statale – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, iar apoi, în 1940, a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În perioada sovietică populației din aceste teritorii îi este impusă oficial denumirea **limba moldovenească**, care se contrapunea net limbii române (deși în perioada 1932-1938 în R.A.S.S.M. au fost introduse limba și literatura română și alfabetul latin, acțiune calificată ulterior ca o greșeală politică).

Deci contrapunerea care se făcea până nu demult se baza pe considerente de ordin politic, care nu aveau nici un suport de natură lingvistică, situație la care nu se mai poate reveni astăzi. Prin urmare, denumirea **limbii literare unice**, de care ne folosim cu toții în prezent, trebuie să fie cea adecvată, adică **română**.

Denumirea „moldovenesc”, „moldovenească” o poartă **vorbirea populară orală** folosită în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului și ale Nistrului), vorbire care are reale trăsături specifice (ce n-au intrat însă în limba literară) în comparație cu vorbirea din alte regiuni ale spațiului dunăreano-carpato-nistrean locuit de populația romanizată de pe aceste teritorii. Dar ea este doar una din varietățile întregului glotic ce poartă denumirea generică „limba română”. În virtutea acestui fapt, denumirea unei varietăți nu poate fi dată întregului în totalitatea sa (căci fiecare varietate se include în întreg, ca o parte indispensabilă a lui). Cu atât mai mult cu cât pe baza diferitelor varietăți ale întregului s-a constituit o limbă de cultură (limba literară), una singură – **limba română**. În această calitate ea a fost consfințită prin tradiții îndelungate fixate într-un corpus solid de monumente scrise, deservind cultura comună a tuturor purtătorilor acestor varietăți (inclusiv ai varietății moldovenești, care nu are și nu a avut niciodată o altă formă de manifestare literară bazată pe graiul moldovenesc).

Deci în Republica Moldova se poate vorbi despre graiul moldovenesc.

Moldovenească poate fi numită vorbirea orală (dialectală) de aici. Se poate releva specificul moldovenesc al limbii române vorbite în Moldova istorică. Dar nu se poate vorbi despre o „limbă” moldovenească literară, scrisă, de cultură. Substituirea termenilor nu poate fi acceptată chiar dacă o parte din populație, în virtutea unor tradiții specifice locale, a întrebuițat și mai întrebuițează încă, neterminologic, glotonimul „limba moldovenească”.

A legifera astăzi faptul perimat că ar exista o limbă literară moldovenească deosebită de limba română literară comună înseamnă a legifera un neadevăr evident, și noi, reprezentanții științei academice, nu avem dreptul moral să susținem acest neadevăr.

Așadar, limba literară (și în primul rând cea scrisă), utilizată în ultimele decenii în Republica Moldova, ca și cea în care au scris toți înaintașii noștri, este limba română. Aceasta o demonstrează cu toată evidența orice scriere de-a noastră. Cu specificul dialectal moldovenesc n-a scris și nu scrie nimeni în Republica Moldova.

Toți au scris și scriu și în prezent respectând întru totul normele limbii literare comune (alte norme literare noi nu avem, ele nu există pur și simplu). Nerespectarea acestor norme și acceptarea normelor **graiului** moldovenesc prin ridicarea lui la rangul de **limbă** înseamnă renunțarea imediată la toată tradiția scrisă (literară și științifică) și în primul rând la toți scriitorii clasici (inclusiv la Eminescu – „cel mai mare poet al românilor”, „Luceafărul poeziei românești”, și la Creangă – cel mai moldovean dintre scriitorii români, dar care a făcut manuale de limba română, nu de moldovenească), ca și la Mateevici, care au scris cu toții în limba literară comună, numită de ei înșiși română. Sub acest raport azi nu mai poate fi separat Eminescu de Coșbuc, Caragiale de Alecsandri, Sadoveanu de Rebreanu, Mateevici de Bolintineanu ș.a.m.d.

Istoria ne demonstrează printr-o mulțime de fapte reale că nu întotdeauna denumirea limbii coincide cu denumirea statului. În cazul Republicii Moldova au fost multe premise și argumente care au condus la proclamarea statului moldovenesc independent (deși era bine cunoscută comunitatea de limbă cu România). Existența acestui nou stat n-o pune la îndoială nici o țară din lume, inclusiv România. Iată de ce nici din punct de vedere politic astăzi nu este motivată excluderea din circulație a termenului **limba română**. Doar e bine cunoscut faptul că terminologia elaborată pe parcursul timpului, fixată și folosită azi la noi în toate actele oficiale, chiar și în noua Constituție, în documentele guvernamentale și administrative, în economie, inclusiv în industrie și, desigur, în știință, este parte componentă inalienabilă a limbii române literare. Fără utilizarea acestei terminologii nu poate exista și prospera o societate modernă, civilizată și nu poate fi scrisă nici o lucrare științifică.

Convingerea noastră este, de aceea, ca Articolul 13 din Constituție să fie revăzut în conformitate cu adevărul științific, urmând a fi formulat în felul următor: „**LIMBA DE STAT(OFICIALĂ) A REPUBLICII MOLDOVA ESTE LIMBA ROMÂNĂ**”.

AUTORI

Silviu BEREJAN, lingvist, membru titular al A.Ș.M., cercetător științific principal, Institutul de Lingvistică al A.Ș.M.; doctor habilitat în filologie, profesor universitar; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Mihail Gh. CIBOTARU, scriitor și publicist, ex-ministru al culturii din Republica Moldova.

Anatol CIOBANU, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, șeful Catedrei de Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică a Facultății de Litere, U.S.M.; membru corespondent al A.Ș.M.; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Ion CIOCANU, critic și istoric literar, membru al Consiliului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova, doctor habilitat în filologie, cercetător științific superior, Institutul de Literatură și Folclor al A.Ș.M.; membru al colegiilor de redacție ale revistelor *Limba Română* și *Viața Basarabiei*.

Victor CIRIMPEI, folclorist, doctor în filologie, cercetător științific coordonator, Institutul de Literatură și Folclor al A.Ș.M.

Lidia COLESNIC-CODREANCA, scriitoare, doctor în filologie, U.S.M.

Irina CONDREA, conferențiar, doctor în filologie, decan al Facultății de Litere, U.S.M.

Nicolae CORLĂTEANU, lingvist, membru titular al A.Ș.M., cercetător științific principal, Institutul de Lingvistică al A.Ș.M.; profesor universitar; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Maria COSNICEANU, doctor în filologie, Institutul de Lingvistică al A.Ș.M.

Teodor COTELNIC, lingvist, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, Facultatea de Limbi Străine, U.P.S. „Ion Creangă” din Chișinău.

Ion EȚCU, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, U.C.C.M.

Nicolae MĂTCAȘ, doctor în filologie, profesor universitar; Expert superior la Direcția Generală pentru Integrarea Europeană și Relații Internaționale, compartimentul României de Pretutindeni, Ministerul Educației și Cercetării din România; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Ion MELNICIUC, doctor în filologie, conferențiar la Catedra de Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică a Facultății de Litere, U.S.M.; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Vladimir ZAGAEVSCHI, doctor în filologie, conferențiar la Catedra Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică a Facultății de Litere, U.S.M.

